

Nytt om

Kvinne- FORSKNING

humaniora, samfunnsvitenskap og naturvitenskap

4/90

Kvinneforskningens
mangfold: Bidrag fra

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVFs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds

Sekretariat for kvinneforskning

Årgang 14, 1990

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Tove Beate Pedersen

Omslag: Harald Gulli

Opplegg for layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: Falch Hurtigtrykk

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 40,-

Abonnement: kr 160,-

Postgiro: 0809 5147160

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Tlf. (02) 15 70 12

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz (permisjon)

Daglig leder Tove Beate Pedersen (vikar)

Forskningsleder Berit Heløe

Fagkonsulent Inga Stener Olsen

Koordinator Marit Lembach-Beyleggaard (NTH)

Førstesekretær Evy Haneborg

Førstesekretær Toril Finsen Enger (1/2 stilling)

Førstesekretær Siri Tønseth (vikar)

SEKRETARIATETS STYRE:

Professor Liv Storstein, leder

(repr. for NAVFs styre)

Professor Karen B. Helle

(repr. for medisin)

Professor Even Hovdhaugen

(repr. for humaniora)

Professor Tove Stang Dahl

(repr. for samfunnsvitenskap)

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal

(repr. for naturvitenskap)

Rektor Wenche Barane

(repr. for NORAS)

Førstekonsulent Anne Havnør

(repr. for FFD)

VARAMEDLEMMER:

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Professor Inger Nordal

Utredningsleder Jan Dybfest

Daglig leder Anne-Lise Arnesen

(repr. for UFD)

Kjære leser!

Flesteparten av dette nummerets bidrag er opprinnelig holdt som foredrag ved ulike anledninger. Veiene til *Nytt om kvinneforskning*s redaksjon har vært mange; noen få av forfatterne har selv sendt oss sitt bearbejdede manus og spurt oss om dette «kanskje, muligens» kunne være noe for oss. Andre er det tilhørere til foredragene, i og utenfor SKF, som har tatt initiativ til å få. I telefon-samtale med en av bidragsyterne denne gangen kom vi til å snakke om at det fins mange glimrende foredrag i skuffer og permer og i rapporter som har en engere leserkrets. Og, tenkte vi, – kanskje de upubliserte foredragene er en faktor i det bildet som viser at kvinner publiserer mindre enn menn?

Uansett – *Nytt om kvinneforskning* vil gjerne få tilsendt foredrag. Vi kan bidra med å vurdere om de kan egne seg som artikler og eventuelt være behjelpelig med å få dem omarbeidet til artikkelform. Vi oppfordrer våre lesere, foredragsholdere og tilhørere, til å være aktive slik at vi kan få publisert mer av det nyskapende som kvinnelige forskere legger så mye arbeid og kreativitet i.

Dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* er en demonstrasjon av det mangfoldet vi i dag finner under samlebetegnelsen kvinneforskning. Vi har seks artikler fra ulike fag, men felles er at kjønnsperspektivet bidrar til at vi bedre forstår det vanskelige og at vi får ny og viktig kunnskap om tilsynelatende «nøytrale» fenomen. *Eva*

Axelsens artikkel om anorexia gjør det mulig å skjønne mer av den dynamikken som ligger bak når noen sulter seg til sykdom og, noen ganger, død. *Kjersti Ericsson* setter på papiret ord for «kvinner forakt for menn». Dette er et fenomen mange umiddelbart gjenkjenner, men som hittil stort sett har vært muntlig kunnskap som har levd sitt liv i venninnekulturen. *Elin Svenneby* viser oss nok et eksempel på at kvinnene også i tidligere tider har vært aktive og offensive når hun presenterer oss for Olympe de Gouges som i 1791 forfattet «Kvinnerettighetserklæringen». *Siri Nørve* analyserer kvinners ulike posisjoner i forhold til omsorg, lønnet som ulønnet, og viser at til tross for de ulike posisjonene er det en felles kvinneinteresse at det ulønnete omsorgsarbeidet gjøres til politisk tema. *Marianne van den Wijngaards* bidrag handler om et såvidt kuriøst fenomen som pseudohermafroditter. Når legene skal bestemme kjønn på et barn med tvetydige kjønnsorgan, avdekkes legenes og samfunnets idéer om «normalt» kjønn – hva som er viktig for å bli «riktig» kvinne og mann. Apropos kjønnsbestemmelse – i siste artikkel stiller *Tove Håpnes* og *Bente Rasmussen* spørsmålet: Har datafaget kjønn? De viser blant annet hvordan vi bedre kan forstå den spesielt lave kvinneandelen i datafaget (sammenlignet med andre naturvitenskapelige fag ved NTH) når vi betrakter datafaget og datateknologien som kjønnsmaktsystem.

Innhold

<i>Eva Axelsen: The Strenght of Weakness</i>	s. 3
<i>Kjersti Ericsson: Kvinners forakt for menn</i>	s. 10
<i>Elin Svenneby: Menneskerettighetserklæringen – gjaldt den for kvinnene?</i>	s. 14
<i>Siri Nørve: Kvinneinteresser og omsorg</i>	s. 23
<i>Marianne van den Wijngaard: Kjønnene til legeundersøkelse</i>	s. 35
<i>Tove Håpnæs og Bente Rasmussen: Har datafaget kjønn?</i>	s. 46

BOKOMTALER

<i>Louise Waldén: Genom symaskinens nålsöga. Teknik och social förändring i kvinnokultur och manskultur</i>	s. 61
---	-------

<i>Kirsten Almås, Anne-Lise Brodtkorb, Anne Dalen, Rosemarie Køhn og Grete Tobiassen: Presterollen. En kvalitativ intervjuundersøkelse om det å være prest i Den norske kirke</i>	s. 64
---	-------

<i>Liv Finstad: Den betalte familie. Nye livsformer for folk i krise</i>	s. 69
--	-------

<i>Til minne om Tamar Bermann</i>	s. 72
---	-------

LITTERATURKOMMENTARER	s. 74
------------------------------------	-------

MØTER, SEMINARER OG KONFERANSER

<i>Kokebøker og kvinneliv</i>	s. 78
-------------------------------------	-------

MØTER SOM KOMMER	s. 80
-------------------------------	-------

LITT AV HVERT	s. 86
----------------------------	-------

NYTT FRA LIKESTILLINGSUTVALGENE	s. 89
--	-------

STIPEND	s. 91
----------------------	-------

PUBLIKASJONER	s. 92
----------------------------	-------

2 EGENE PUBLIKASJONER	s. 95
------------------------------------	-------

The Strength of Weakness

Anorexic eating disorders in women – a «solution» to problems connected to self-image, family conflicts and powerlessness*

Av Eva Axelson

Two factors in anorexic problems are specific and different from other psychiatric problems: Anorexic problems almost exclusively are female problems and women with anorexic problems often are highly intelligent and resourceful. Anorexic problems therefore seem to tell something important about women.¹

Undereating is sometimes referred to as a phenomenon that belongs to modern times. It is often said to be related to a new strain on women caused by the women's liberation. Anorexic problems have, however, been known for centuries. Old registers from medical doctors back to the 16th century describe anorexic disorders in female patients (Palazzolli 1974). The condition they describe seems to be similar to the description of anorexia of today. These problems therefore seem to be related to basic factors in being female in our culture.

How do anorexic problems manifest themselves in behavior?

Satisfying the need for food and satisfying emotional needs are closely linked together. Food can have several symbolic meanings i.e. comfort, reassuring, and diversion. This is considered to be normal. A person has eating disorders when the eating is characterized more by emotional

* Denne artikkelen ble lagt frem på «The First International Conference on Women and Mental Health» i Roma 1988. Den er publisert i en artikkelsamling fra konferansen: Reale, E. og G. Sardinelli: «Disagio Psicico della Donna», Roma 1989.

factors than by hunger and satiation. A person with eating disorders is in an extraordinary way occupied by food, body and weight. The bodily functions of eating – intake of food and throwing up, occupy the person almost all the time. The weight of a person cannot in itself tell whether the person has eating disorders. It is the woman's relationship to food, her body and her weight that are important in judging how serious problems she is facing (Buhl 1986).

Anorexia usually manifests itself as undereating. The woman may, however, have periods of undereating as well as periods of overeating – often in combination with vomiting. The woman is very occupied with what she eats. She often reports that she has no feeling of hunger and satiation. There are other mechanisms than hunger and satiation, determining the food intake. Often the eating is directed by outside stimulation. As she does not feel neither hunger nor satiation, food has a special emotional meaning. The eating process becomes e.g. a way of soothing feelings of anxiety, or a way of protesting.

Another manifestation of anorexic problems is vomiting. It is unpleasant and degrading to throw up. The anorexic woman is restless and tense. The throwing up seems to have function as a means of relaxation. The body is relaxed after having thrown up. Besides reducing tension, vomiting can also function as a way of diverting the woman from compulsive thinking as well as from preoccupation with problems. Some women overeat and throw up. An 18-year old girl describes it in the following way:

«In the night I have secret eating orgies. I have hidden plastic buckets in my room that I use during my eating orgies. First I feed myself with fat food and food that I do not like. I eat until the food is up my throat and the stomach is about to burst. Then, for a while I feel an awful pain and

tension in my body. When I cannot hold back anymore I start to throw up in the buckets. I throw up until I am empty. Then comes the moment that I have been waiting for: peace and relaxation in my body. No tension, only relief. This is the only moment free of anxiety, when I feel perfectly relaxed. It is this moment that keeps me going through these dreadful, degrading eating orgies. Afterwards I have to put lids on all the buckets and keep them in my room until next morning when I empty them in the toilet. I work hard to hide what I have done.»

Throwing up may also be an expression of anger – a symbolic way of reacting towards others – when the woman is not able to react directly.

The woman often leads a hidden life in which she is occupied with food and eating, throwing up and checking her weight.

Sometimes the woman has an irrational perception of her body. This is connected to problems with self-image. She may feel that she is fat, even though others perceive her as extremely slim.

A 19-year old woman with anorexic problems went shopping. In a window she saw a nice looking, very slim young woman walking down the street. She suddenly understood that the woman she saw was herself. In that very moment the woman in the window changed into a fat and ugly woman. This led to a breakthrough in the psychotherapy process, because she, through this shocking emotional experience, realized that she had a distorted perception of her own body.

Women with anorexic problems are often very active. They work and/or exercise very hard and often they are good in sports. They often feel restless, and seldom feel tired.

It can be difficult to understand the behavior and problems of anorexic girls. Three factors seem to be important in anorexic problems: problems with self-image, family problems, and powerlessness.

Self-image problems

Women with eating disorders seem to share a number of common features. Their problems usually start at the age 13–20. They may also start later in life, and then often in connection with some life crisis. These women are often intellectually mature and resourceful but emotionally immature.

In their childhood, they were often clever girls with good performances in school, in sports as well as in other activities. They are devoted and ambitious and force themselves to improve their performances all the time. An average performance to them often means loosing. These women often come from successful families. Many come from high status families with high income.

Anorexic problems are connected to problems of identity and self-understanding. The women have problems with knowing who they are, what they want, and what they feel. They even don't know when they are hungry and when they are satiated. Thus, they are not able to take care of their own needs. This gives them an anxiety that they don't understand. They often don't know what their feelings are until their anxiety reaches a very high level. Emotionally they can be characterized by either a strong anxiety or a feeling of emptiness.

Women with anorexic problems often have a dichotomized self-image (Axelsen 1984). Parallel to being resourceful and intelligent they have a feeling of not being good enough and not doing well enough. This gives the woman a dichotomized picture of herself – seeing herself in a black/white, either/or, strong/weak per-

spective. Finally she does not know whether she is strong or weak, intelligent or dumb. This leads to ideas like: «If I am not the best, I am nothing». There is no in-between alternative.

Thus, the woman has high self-standards. If these are not met she feels like a failure. To be average is a catastrophe; it means being nothing. This leads to a feeling of being a failure in spite of the fact that she can be doing very well. It is mostly resourceful, intelligent women that show this dichotomized self-interpretation. The woman can differ from perceiving herself as a genius to perceiving herself as less than normally intelligent. This creates strong performance anxiety and a feeling of never succeeding in meeting her self-standards.

«My life is a constantly run after a bus that I never reach, and I am wearing myself out in this run.»

To be less than number one is a great problem for the woman. If she does become number one, that creates problems too – she has to set even higher demands and goals for herself then. Being best and being average both give her problems, and the feeling of being nothing worth. The fact that a woman with anorexic disorders is also characterized by depression and anxiety and therefore often gets problems with concentrating makes this even more complicated.

Besides having a dichotomized self-understanding women with anorexic problems also have a fluctuating self-image (Axelsen 1984). The woman's comprehension of herself fluctuates along with her understanding of how other people perceive her. Her understanding of herself does not exist or does not count. She is, then, what other people think she is. This gives her a feeling of being influenced and defined by others.

This implies that to a high degree the woman's sensitivity is directed outwardly to other people and to a very low degree to what is going on inside herself. Her attention is constantly directed outward to what others think of her and expect from her. As a consequence the woman becomes inattentive to her own emotional needs. Emotional reactions come as a surprise and she does not understand her own reactions, that being anxiety or vomiting. Because she looks for answers outside herself she gets difficulties in dealing with her own emotional disorders. She feels a lack of control because she does not understand and therefore can not prevent her own reactions. She does not know what she needs, wants, nor feels. She is therefore not able to take psychological care of herself. Her emotional signals have to become very strong before she notices them and reacts accordingly.

A woman with anorexic problems usually has a self-understanding which is both dichotomized and fluctuating. This is an important cause of anorexic problems. Without her eating disorders she would be unable of getting in contact with her inner self since there is no stable perception of self and she experiences an enormous feeling of insecurity. This leads to problems in relating to other people. She feels partly that she is being influenced and invaded by others, and partly that she must be the best otherwise she is nothing.

Family problems

There seem to be certain common characteristics in the family of origin of these women. The communication in the family is characterized by very few open conflicts. The divorce rate is low. Due to the tendency to harmonization and conflict avoidance problems and conflicts are hidden. As a result the family is not able to make the

necessary adapting to ensure development and flexibility. The family becomes too rigid and is characterized by fear of change. This is especially a problem in periods of transition, i.e. youth leaving home. Girls with anorexic problems often say that it would be disastrous to talk openly about problems in the family. Emotionally they are under each other's skin. The ties between the family members are tight and strong. Often they communicate indirectly through feelings and not directly through words.

These families are often closed families. They don't seem to have much contacts and relations outside the family. There is also a distinct tendency not to speak to other people about the family's inner life and especially not about family problems (Johnsen, Tømmerås, Hundevadt & Haavardsholm 1987).

These families are further characterized by weak and lacking boundaries between generations. The anorexic girl often has a different place in the family hierarchy than the other children. She often has a tight relationship to one or both parents (Minuchin 1978). Many of these girls have been exposed to incest and sexual abuse.

The girl often is closer to the parents than her siblings seem to be. She often has a different practical or emotional responsibility than the other children. Girls with anorexic problems often have experienced role confusion in the family. In therapy common questions from these girls are:

«Am I above, under, or equal to mother or father?»

«Am I mother's mother, mother's friend, or mother's child?»

«Am I father's partner, or daughter?»

«Am I my sister's and brother's mother, or sister?»

Maybe she has supported one or both parents. Maybe she has had sexual contact with a parent. Maybe she has the responsi-

bility for avoiding conflicts from getting manifest between the parents. Sometimes we see that she is a messenger between the mother and the father, i.e. the parents have a latent conflict which the girl has a special function in avoiding.

An anorexic girl of 19 years had been in psychotherapy for a year. She had been undereating and throwing up. When this incident happened she had not thrown up for six months. One afternoon she read the movie advertisements. When she saw that there was a film called «The Messenger» she suddenly threw up on the newspaper without being able to control it. The title of the movie gave her a spontaneous emotional reaction to her upbringing which had been characterized by her constantly being the messenger between her father and mother.

Girls with anorexic problems often experience very strong anxiety and a feeling of catastrophe caused by everything that has to be kept under the surface of the family. She often has been the least problematic child and she often holds a conflict-reducing function in the family. This may be the cause why her behavior is not serving her own needs, but is attuned to what is going on around her in the family. The girl's sensitivity is less focused on her own feelings and more on other people's feelings. This situation can lead to a love/hate relationship to her parents due to the overinvolvement, especially if there has been any sexualized contact.

Instead of being allowed to be a child free from responsibility and focused on her own development she has to focus on her parents' needs.

The situation in these families is different from others. Instead of parents being involved in the child and having responsibility for her life, the child is involved in her

parents and takes responsibility for their lives. The daughter then «solves» the situation by developing anorexic problems. This makes the hidden problems in the family visible. The parents begin to worry about her and for the first time she is in the focus of her family. In this way she actually «normalized» the family by developing eating problems.

The strength of weakness – women's solution to powerlessness?

All kinds of psychiatric problems are related to powerlessness – to not have a grasp of your own life. There are two kinds of power. One is related to influence and to making decisions in society. The other kind of power has to do with self-realization, i.e. how to create personal freedom. The powerlessness we are now talking about is not to be able to create self-realization and personal freedom. Personal identity is closely related to self-realization.

The traditional female role is much more characterized by powerlessness than the male role. In western culture, men are traditional active and women are passive. To be passive may cause psychological problems, at least if the passivity is related to being unable to create a life for yourself.

There is a myth about anorexic women that they are strong and that through their symptoms they control and manipulate their environment. A different view reveals that the symptom becomes a solution, and that this is the function of the symptom. When the only way to exercise the right to decide for yourself and influence the situation seems to be through controlling your food intake and the removing of waste products of the body, it means that you don't

have any other means of influence. This is what one of my clients called «the last solution».

Thus, a woman who does not eat become very strong. This is, however, the power you exert when you have the back against the wall and feel totally helpless (Axelsen 1988). This power is of a defensive kind, and it does not lead to a reduction in helplessness. This is the kind of power that is exerted in order to avoid obeying others and being controlled and influenced by them. This kind of power is not action, but counteraction through passive sabotaging. Nevertheless, these women can be perceived as very strong because they, in their counteractions, can be non-receiving and non-accepting of other people's influence and therefore very hard to control. This is the strength of weakness. Men do not avoid obeying others. They make others obey. When men feel powerless they get strength from making others obey. This is one of the reasons why many men have different mental problems from women. Men's power is to act more directly and offensive on the world. To exert an offensive influence and power has for long been seen as inconsistent with femininity. The strength of weakness is an important ingredient in all kinds of psychological problems. In no other kind of psychological problems is this so obvious as with anorexic problems. This is, I think, one of the most important reasons why mostly women develop anorexic problems.

As I have already mentioned women who develop anorexic problems are often more than average resourceful and intelligent. It can often be difficult to understand that they who are so well equipped for making a good life for themselves have psychological problems. To get an understanding of this we must look at the socialization of women. Further, we must ask ourselves whether the traditional female role in our part of the

world implies a special kind of stress that leads to these problems. Are there any common factors in the development and socialization of women who get anorexic disorders? How is this development of autonomy?

A child is born with the ability to give signals about her or his inner condition. The behavior of the child is an answer to stimulation outside as well as inside the person. While the child develops there must be a balance between these two starters of behavior. The child needs acknowledgment from the surroundings to be able to trust the signals from herself. Without this acknowledgment the ability to perceive inner conditions is prevented in the child. Girls with anorexic problems react more from outer stimulation and less from inner stimulation (Bruch 1973). This gives obedient and well adapted children (Nævestad 1973).

In childhood these girls are easy children to the parents. When they grow up, however, they become more helpless. To develop a grown-up identity demands initiative and ability to choose. They often suffer from feelings of emptiness and inadequacy. Throughout the childhood they have lived up to the demands of their parents. Youth implies loosening up the ties to the parents and even opposition and protest. This is very difficult for these girls. The symptoms therefore start in youth. They continue to think that they are supposed to fulfill other peoples' expectations and needs. This leads to the earlier described problems with self-understanding related to female role and powerlessness.

According to stereotype thinking active, achieving behavior is not appropriate for women. For a resourceful woman, the frames for activity get very tight. Because she is talented she makes high demands on herself while at the same time she feels that there is something wrong about her when she is clever. A desire to realize her talents

may make life very complicated, not to say impossible. The only solution for her may be to exert «the strength of weakness» because there is no other way of influencing her life.

The traditional female role is related to helplessness and dependency. To become more than average able can be perceived as incompatible with being a woman. Research has shown that girls in puberty receive more ambiguous feedback than boys when they perform well (Larsen 1984). We don't know yet whether girls who grow up today receive the same ambiguous feedback. Still there is a tendency that girls who are clever and confident through childhood adapt more modest positions when they reach puberty.

It is very problematic not to be able to develop your talents, especially if you make high demands on yourself and on life in general. The more resources a person has, the more important it is to be able to realize them and the more frustrating not to be able to do so. For some women the emotional pressure grows too strong and they develop symptoms. Mental problems are nothing but the way the mind gives a message of something wrong in the way a person perceives herself and lives her life, feeling it is not in her power to change it.

It is interesting to note that research shows that fewer women with high education and/or high income have mental problems (Ødegård 1984). Their way of living gives opportunity to manage and to influence life, which increases ones self-confidence. This indicates that using ones resources and managing and mastering oneself – which is the opposite of powerlessness and weakness – is the best way to prevent psychiatric problems. This is a point of view opposite to seeing eating disorders as linked to personal structure and deficits. The personal factors are linked to the person's psychological opportunities

in the world. Therefore, the basis of treatment of anorexic problems will be to help the woman find other ways of being strong than through eating problems. The most important agent of therapeutic change is acceptance of herself and acceptance of her problem as a way of coping.

Eva Axelsen
sjefpsykiolog
Psykiatrisk avd. A
Ullevål sykehus

Note

1. Jeg vil tilføye at hvis jeg skulle ha skrevet om dette temaet i dag, ville jeg lagt mer vekt på betydningen av seksuelle overgrep når det gjelder spiseproblemer.

Literature

- Axelsen, E.: Psykiske problemer – en kilde til utvikling? Stensil, Oslo 1988.
- Axelsen, E.: Kvinner i psykoterapi. In Anstorp, T., Axelsen, E., Ingebretsen, R.: *Kvinne(p)syke*. Universitetsforlaget, Oslo 1984.
- Bruch, H.: *Eating disorders*. Basic Books Inc., New York 1973.
- Buhl, Ch.: *Kampen om kroppen*. Universitetsforlaget, Oslo 1986.
- Johnsen, A., Tømmerås, S., Hundevadt, L. & Haavardsholm, B.: *Harde knuter og brutte bånd*. Tano, Oslo 1987.
- Larsen, E.B.: Lært hjelpeløshet – en forklaring på kvinners sårbarhet for depresjon. In Anstorp, T., Axelsen, E. & Ingebretsen, R.: *Kvinne(p)syke*. Universitetsforlaget, Oslo 1984.
- Minuchin, S., Rosman, B.L. & Baker, L.: *Psychosomatic families*. Harvard University Press, London 1978.
- Nævestad, M.: Psykoterapien ved anorexia nervosa. *Nordisk psykiatrisk tidsskrift*, 2/1969.
- Selvini Palazzoli, M.: *Self starvation*. Human Context Books, London 1974.
- Ødegård, T.: Konflikter i kvinners livssammenheng: Lammelse eller vekst? In Anstorp, T., Axelsen, E. & Ingebretsen, R.: *Kvinne(p)syke*. Universitetsforlaget, Oslo 1984.

Kvinner forakt for menn

Av Kjersti Ericsson

Er kvinners forakt for menn et like utbredt fenomen som menns forakt for kvinner? Hva skyldes i så fall denne mannsforakten, og hva gjør den med livet vårt, med kjærligheten og med kvinnekampen?

«Jeg har aldri kunnet se på en mann uten å føle meg overlegen,» sier hustruen til den mannlige hovedpersonen i Strindbergs berømte skuespill «Faderen». Dette er en nøkkelreplik i Strindbergs forfatterskap. Strindberg blir ofte framstilt som en ekstrem, primitiv mannssjåvinist. Sannheten er antakelig mer komplisert enn som så. Jeg tror at noe av intensiteten i Strindbergs kjønnsraseri nettopp skriver seg fra at han så og følte det som er uttrykt i replikken fra «Faderen»: Kvinners forakt for menn.

Det er skrevet og sagt mye om menns kvinneforakt, men mindre om kvinners forakt for menn. Jeg er overbevist om at det siste er like utbredt som det første, og at også kvinners forakt for menn utgjør et grunnproblem i kampen for å oppheve det undertrykkende kjønnssystemet. Men menns kvinneforakt og kvinners mannsforakt er av kvalitativt ulik art og har helt forskjellige kilder. Menn forakter kvinner fordi de ikke ser dem. Kvinner forakter menn fordi de ser dem.

La meg utdype: For mannen er det mannen som er *mennesket*. Han har problemer med å se kvinnen som noe i seg sjøl, en person med egen eksistensberettigelse, uav-

hengig av ham og hans behov. Kvinnen er en kilde til ulike typer behovstilfredsstillelse og/eller en irriterende hindring for hans livsprosjekt. Kort sagt: Hun er objekt, og han ser bare det ved henne som står i forhold til hans behov. Eller han skaper et bilde av henne som er i tråd med hans behov, enten det er behovet for å se seg sjøl som seierherre i tilværelsen, eller behovet for noen å legge skylda for nederlagene på. Om kvinners virkelighet har menn svært liten kunnskap, for den interesserer dem ikke.

Kvinner som undertrykt kjønn har et annet utgangspunkt. De ser. Kvinner har mye kunnskap om menn, på en del områder antakelig mer enn menn sjøl. Det er en kunnskap sett nedenfra. Menn blottstiller seg, avslører seg (oftest ubevisst) for kvinner, fordi de ikke fullt ut regner dem for mennesker, og fordi kvinner ikke har makt. Kvinner er ikke viktige personer eller farlige konkurrenter som en omhyggelig må bygge opp et strålende bilde av seg sjøl overfor. Slik sett er kvinners kunnskap om menn ikke så ulik drengens kunnskap om herr Puntila i Brechts skuespill. Eller tjenerskapets kunnskap om virkeligheten bak

den glitrende fasaden i herskapshuset. Simone de Beauvoir peker også på at kvinner som har levd en stund «har en kunnskap om menn som ingen mann har, for hun har sett mannen, ikke bare som offentlig person, men som individ i ulike omstendigheter, når masken har falt». (de Beauvoir, svensk utgave 1986, s. 368.) Og hun trekker også sammenlikninga med herskap og tjenerne: Når kvinner omtaler sine menn «...lyder det som når tjenestefolket baktaler herskapet. Kvinnen ... har samme kynisme, ettersom hun får se mannen fra topp til tå som en kammertjener.» (s. 389). Kvinner ser menns skitne undertøy, i både bokstavelig og overført betydning. Det gir dem et bilde av menn som er ganske fjernt fra det menn gjerne vil presentere. Kunnskap nedenfra er en kunnskap som vanskelig kan unngå å bli blandet med forakt, særlig når den er så intim som kvinners kunnskap om menn.

Å gjøre menn til barn

Men parallellen til herr Puntila og drengen hans holder bare et stykke på vei. Forholdet mellom menn og kvinner er ikke bare et herre/tjener-forhold. For flertallet av kvinner er det også et kjærlighetsforhold. Og siden mannen er det dominerende kjønn, er han også mennesket for henne. Men sjøl om kvinnen langt på vei har innlemmet kjønnsystemets syn på kvinnen som objekt i sitt eget sjølbilde, så har hun ikke gjort det fullt ut. Kvinnen opplever seg også som menneske i sin egen rett, som subjekt, sjøl om denne identiteten kan være vaklende og vanskelig å holde fast på.

Kvinnen er et menneske som søker et møte med et annet menneske – mannen. Han er ute av stand til å møte henne på slike premisser. Han ser henne ikke, han ser bare et vedheng til sitt eget livsprosjekt. Og siden hun ikke har makt, behøver han hel-

ler ikke ta hensyn. Kvinnens forsøk på å få til et møte mellom to mennesker, lider nederlag gang på gang. Og det gir opphav til en uutholdelig smerte.

Hvordan kan en fortsette å elske under slike betingelser? For kvinner fortsetter jo å elske menn, tvers gjennom de utroligste krenkelser. Jeg tror at kvinners «løsning» på dette problemet er å ikke se på menn som fullt ut voksne, ansvarlige mennesker. Kvinner vurderer ikke menn med samme målestokk som de bruker på seg sjøl. De slår av på krava, omtrent som en gjør overfor barn. Det er mulig å elske et barn, nesten uansett hva det gjør. Det er mulig å elske en voksen mann, hvis du gjør ham til et barn. Men når du tvinges til å gjøre en voksen mann til et barn for å kunne akseptere ham, da ligger også forakten like under overflaten.

Mange kvinner innrømmer uten videre menn en slags barnslig uansvarlighet som de aldri ville drømme om å bevilge seg sjøl. Det er en del av naturens orden. Kristin Risan skriver i en artikkel om samekvinnens liv (Risan 1990, s. 34): «Kvinnelivet er et ufritt liv. I alle fall hvis du er same og har en hel bygd eller en hel slekt å drasse på. Ikke kan du drikke deg fra problemene. Det er mannens privilegium. Ikke kan du bli gal eller ta ditt eget liv. Da mister samfunnet hjørnesteinene. Kvinnelivet er med andre ord så levende og viktig at du ikke har råd til sykdom eller oppgitthet.» Det er nok ikke bare samekvinner som føler at de ikke er «fri» til å gi opp eller skeie ut. En lite ettertraktelsesverdig «frihet», kanskje. Men den inngår i et mønster der kvinnen føler en sterk forpliktelse til å være voksen, uten å vente det samme av menn. Samfunnet har jevnt over strengere normer mot kvinners avvik (f.eks. kriminalitet, alkoholisme). Er det delvis et uttrykk for at også samfunnet innrømmer menn en større grad av uansvarlighet og barnslighet enn det innrømmer kvinner? I så fall tyder dette på en

underlig dobbelthet i kvinneundertrykkingas vesen: Overfor mannen skal kvinnen både være svak og sterk, en slags mor uten mors makt over barnet. Og mannen kan søke og kreve beskyttelse fra «mor» når det er påkrevet, samtidig som han kan følge Karius' og Baktus' parole: «Ikke gjør som mora di sier!» uten fare for represalier.

Den mest kjente behandlingen av kvinneundertrykkingas tema i norsk litteratur, er Ibsens «Et dukkehjem». Den handler om «lerkefuglen» Nora, kvinnen som leker og er en leke. Men virkeligheten er at det er Nora som har tatt ansvar for å redde mannens liv (i en situasjon der han sjøl ikke visste at livet hans var i fare, og ikke ble fortalt at det var slik). Dette ansvaret bærer hun på i mange år etterpå, i form av hemmelig, økonomisk gjeld. Mannen blir skjermet som et barn, både mot viten om sin egen alvorlige sykdom, og mot erkjennelsen av at det er «lerkefuglen» Nora som beskytter ham, ikke omvendt.

Nora tar altså ansvar *både* for å være den voksne, og for å opprettholde mannens illusjon om at det er han som er den sterke. Handlemåten hennes signaliserer at hun ikke tror han tåler å se virkeligheten i øynene (sjøl om hun håper på «det vidunderlige» når avsløringa nærmer seg). Slik forholder mange kvinner seg til menn. De ser det som sin oppgave å ta vare på mannens sjølbilde (se bl.a. Cline & Spender 1988). Han må tro at han er den store, sterke og kloke. Men en slik virksomhet avler lett forakt, og en form for manipulering av menn som minner ikke så rent lite om teknikker som brukes overfor små barn: Du får absolutt ikke lov til å dusje! Så dusjer barnet, i den tro at det har bestemt sjøl.

Kvinnens forakt for menn har også et element av sjølforsvar. En speiler seg i andre menneskers handlinger overfor en sjøl. I menns speil ser kvinner et ubetydelig objekt. Dette speilbildet tar de også inn i

sitt eget sjølbilde. Men ikke helt. Kvinnens forakt for menn er også et forsvar mot dette speilbildet. Bildet kan ikke være gyldig, for det reflekteres fra ikke fullt ut voksne, ansvarlige mennesker, fra personer med mangelfullt utviklete sjelsevner.

Når kvinner gjør menn til barn for å kunne elske dem, beskytter dem mot virkeligheten og manipulerer dem, da blir dette i sin tur et eget hinder for et autentisk møte mellom kjønnene. Mannen har problemer med å se kvinnen uavhengig av sine egne behov. Men kvinnen viser seg heller ikke fram slik hun er, hun tror ikke han tåler det, hun tar ham ikke helt på alvor, hun mener at en bare kan omgås menn ved å manipulere dem. Det blir mange filtre som siler og forvrenger kommunikasjonen.

Finnes det en vei ut?

Disse mekanismene er ikke bare virksomme i kjærlighetslivet. De utgjør et stort dilemma i kvinnekampen, særlig for den delen av kvinnebevegelsen som mener at veien til kvinnefrigjøring går gjennom et nytt samfunn som må skapes av alle arbeidende mennesker, kvinner og menn, i fellesskap. Nesten uansett strategi og teori, så dukker problemet med forholdet til mannen opp. Ei linje som går ut på å eliminere halve menneskeheten, eller tvinge den med vold og makt og utøve diktatur over den, faller på sin egen urimelighet, i hvert fall hvis det en ønsker seg, er et friere og mer menneskelig samfunn. Kvinnens frigjøringsprosjekt er derfor avhengig av at de på en eller annen måte klarer å få i stand et møte mellom kvinner og menn – som mennesker. I dette skiller kvinnekampen seg skarpt fra klassekampen, men likner på kampen mot rasismen.

Kvinneaktivister blir regelmessig utskjelt for mannshat. Det er paradoksalt. Kvinnebevegelsen står tvert imot for et

heroisk forsøk på å ta mannen på alvor som fullverdig menneske, i stand til å stilles til ansvar for, og *ta* ansvar for, sine egne handlinger. Kvinnebevegelsen forsøker å bryte med den oppfatninga av mannen som ligger i kvinners mannsforakt: mannen som barn, som en ikke kan vente noe av. I dette opplever de skuffelse på skuffelse, akkurat som heterofile kvinner i sine kjærlighetsforhold. Også kvinneaktivister blir kyniske og desillusjonerte, og ønsker at det fantes en vei for kvinnekampen som gjorde det unødvendig å forholde seg til menn.

Men en slik vei finnes ikke. Heldigvis, får en kanskje si. Skal det nye samfunnet virkelig blir et nytt samfunn, og ikke bare et rollebytte, må det overvinne både menns kvinneforakt og kvinners mannsforakt, og gjøre møtet mellom mennesker mulig. Problemet er hvordan vi skal orke å føre kampen. Hvordan skal vi orke å bli møtt med menns fantasiløshet, likegyldighet og avvising gang på gang uten å forsvare oss med mannsforakt, en mannsforakt som gjør oss ute av stand til å slåss for det store, det veldige prosjektet vårt?

Blant kvinner går det mange diskusjoner om det å «forstå» menn. Noen er blitt allergiske mot begrepet «forstå», og sier at nå får det være nok, nå stiller vi *våre* krav, og så får menn sjøl finne ut av hvordan de skal forholde seg til dem. Kvinner kan ikke i all evighet ta ansvar for å opptre slik at menn ikke såres eller skremmes. Denne motviljen mot å «forstå» tror jeg nettopp skyldes at dette ordet tolkes inn i de rammene rollen som «mor uten makt» setter. Innafor disse rammene betyr ikke ordet «forstå» først og fremst å skjønne sammenhenger og

få innsikt i bakgrunnen for bestemte handlings- og samhandlingsmønstre. I stedet betyr det å beskytte mannen mot virkeligheten, skåne følelsene hans og overta ansvar. Slik jeg opplever det, har den aggressive avvisinga av menn som fullstendig håpløse på den ene sida, og den «forstående» i betydninga beskyttende og ansvarsovertakende holdninga på den andre sida, et felles grunnlag: Nemlig oppfatninga av menn som ikke fullt ut voksne og fullverdige mennesker. Og under lur forakten, åpen eller skjult, bevisst eller ubevisst. Derfor er det ikke så rart at mange av oss stadig pendler fra den ene holdninga til den andre, fra sint avvising til beskyttende forståelse, både i politikk og privatliv.

Finnes det en annen vei, en vei utenom forakten, både i sin «harde» og «myke» form? Jeg vet ikke. Jeg vet bare at det er *nødvendig* å finne en slik vei. Og at problemet er så brennende at det må reises, med håp om at kvinner vil diskutere det, og med ønske, om ikke så stort håp, om at også noen menn vil oppfatte det som sitt bord.

Kjersti Ericsson

førsteamanuensis

Institutt for kriminologi og strafferett
Universitetet i Oslo

Litteratur

- de Beauvoir, Simone: *Det andra könet*. Stockholm 1986.
Cline, Sally & Dale Spender: *Reflecting men at twice their natural size*. Glasgow 1988.
Risan, Kristin: «Folket som kan overleve uten at naturen dør av det.» *Albatross* nr. 2, 1990.

Menneskerettighets- erklæringen – gjaldt den for kvinnene?*

Av Elin Svenneby

Den franske revolusjons 200-årsjubileum ble feiret i fjor, ikke minst med et vell av nye og nyopptrykte bøker om den store frihetskampen. Få bøker handlet om kvinnes kamp. Det er fortsatt lite kjent at det i 1791 forelå en «Kvinneverettighetserklæring» som krevde kvinners like rettigheter med menn, forfattet av Olympe de Gouges. Takken hun fikk var dødsstraff.

Det er grunn til å spørre hvordan det står til med vår «reviderte» menneskerettighetserklæring fra 1948: Gjelder *den* for kvinnene?¹

Kvinnen som symbol for friheten

Jeg har alltid forbundet maleriet «Friheten fører folket» av Eugène Delacroix med den franske revolusjon av 1789, men det er fra 1830. Jeg vil likevel åpne med noen refleksjoner over det. Vi ser en fremadstormende ung kvinne som bokstavelig talt «går over

lik» med våpenet i venstre hånd og tricoloren – det franske flagget – høyt hevet. Hun er barbert: En kvinne av folket. Men hvorfor har hun bare bryster? Kanskje for å sjokkere det mondene kunstpublikum som ikke var vant til å forbinde «blod og melk» på en så direkte måte? Eller er det et utslag av Delacroixs kunstneriske skolering: «Damer skal fremstilles i det minste halv-

* Dette er et foredrag holdt ved markeringen av 200-årsjubileet for den franske revolusjon, ved Historieseksjonen, Universitetet i Tromsø, 4. oktober 1989.

nakne»? Eller for å vise den bokstavelig talt opprevne stemningen, at det er følelsene som nå slipper fri?

Uansett Delacroixs intensjon og mine mer eller mindre interessante syn på male-riet – det er rimeligvis inspirert av revolusjonen, men altså den i 1830. Likevel – med kvinnens røde lue bringes assosiasjonene tilbake til 1789, er hun ikke jakobiner også? Hvis maleriet er ment å symbolisere friheten eller frigjøringen som sådan, gjelder det følgelig en mer universell revolusjon. Denne kvinnen, som deltar i revolusjonen «som en mann», symboliserer i så fall selve Friheten.

Hvorfor er friheten symbolisert ved kvinnen? Vi ser det også i den amerikanske frihetsstatuen, gaven fra det franske folk til

USA i 1886. Hvorfor symboliserer kvinnen frihet? Mange har jo heller nettopp motsatt knyttet kvinnene til nødvendighetens verden. Men det er jo de levende kvinner, vil man innvende, som ikke må forveksles med gudinner...

Kvinnene som levende – og døde – mennesker

Men kvinnene deltok mer enn symbolsk i revolusjonen i 1789. «Hvor er det blitt av kvinnene fra den franske revolusjon?» spør Jules Michelet i 1853 i boken *Les femmes de la revolution*.² For: «De var overalt! De var med, de talte og de skrev, de var mange...og

Eugène Delacroix: Friheten fører folket. (1830, Louvre, Paris.)

de ble henrettet.» Karin Nordberg påpeker forskningshistoriens svik i sin artikkel (ACCA 4/8) om de franske kvinnes opprør:

Den franska revolutionen är ju det verkliga pangnumret i historien...den händelse som mer än någon annan sägs ha fört mänskligheten framåt, befriat den från slaveri och upplyst världen. Redan en genomgång av de hyllmetrar med böcker som givits ut i samband med 200-årsjubileet är talande. Bara tre böcker tar upp kvinnornas sak. Ingen av dessa har översatts till svenska. I de allmänna verken får kvinnorna en bisats här, ett citat där, men försvinner sedan bort från raderna.

Dette faktum – at det finnes så få bøker om kvinnene under den franske revolusjon – avspeiler nok en gang vitenskapens realiteter, mer enn realitetenes realiteter!

Da jeg ble bedt om å komme og holde dette foredraget, ble navnet Olympe de Gouges nevnt. På min forskende vandring i biblioteker og bokhandler i inn- og utland, også i Frankrike, møtte jeg ofte forundrede miner som ikke bare skyldtes min noe provinsielle franske uttale av navnet eller det faktum at det var et pseudonym. «Hvem var det?», spurte man meg tilbake.

Det er forøvrig tankevekkende at Marie Gouze – som hun egentlig het – valgte navnet «Olympe». Det bringer tanken tilbake til den greske gudeverden, vår olympiske arv, og «de» i etternavnet til føydalisme og adelskap. Hvorfor nettopp dette navnet for å kunne tre inn i mannsrollen og for en stakket stund få talerett? Francoise Giroud skriver i nyttingen av Jules Michelets nevnte bok om en hel rekke intellektuelle kvinner med adelige navn som var politisk aktive i 1700-tallets Frankrike, men som vi ikke lenger hører om: Madame de Staël, Madame de Condorcet, Rose Lacombe, Madame Roland...

Olympe de Gouges sa: «Hvis kvinnene kan gå på skafottet, så kan de også gå på talerstolen.» Kvinnene opplevde en paradoksal urettferdighet i en frigjøringsbevegelse som i prinsippet krevde større frihet for alle, særlig tale- og trykkefrihet, men som tok livet av kvinner som i praksis ønsket å bli inkludert i dette «alle». Siden kvinnene ble dømt til døden i egen person, mente man altså at de var personlig ansvarlige for sine handlinger. Da måtte en logisk konsekvens være at de også måtte få positive rettigheter i kraft av sin egen person, som tilgang til de politiske talerstoler.

Elisabeth Badinter skriver i sin kjente bok *L'un est l'autre* (1986, s. 213) at Olympe de Gouges' erklæring – som jeg skal komme tilbake til – forble et dødt skrift i løpet av den postrevolusjonære epoken i Frankrike. Men kvinnene hadde ikke kjempet forgjeves.

Kvinnens stilling og lovene

Om revolusjonen ikke betød noe direkte for å forandre kvinnes situasjon, førte den til at det ble plantet spirer til den refleksjon over kvinnens stilling som skulle komme til å blomstre med feministene som Mary Wollstonecraft og Harriet Taylor. Og vi skal ikke usynliggjøre Harriet Taylors mann, John Stuart Mill, som skriver i boken *The subjection of women* fra 1863:

...talefriheten er vesentlig og har en spesiell betydning for kvinner, hvis uttrykkskraft har blitt så effektivt hemmet.³

Mill er velkjent i filosofiske kretser. Harriet Taylor blir rettferdig omtalt i samme forbindelse som «Mill's mer radikale partner».

Olympe de Gouges (pseudonym for Marie Couze) (1748–1793). Photo Harlingue-Violet. (Kilde: Kvinnenes kulturhistorie, bind 2.)

Men en kan forstå de franske lovmakernes tankegang slik: De demokratiske reformene i den franske revolusjon baserte seg på ekteskapet som samfunnets minste og normale enhet, at kvinner faktisk var økonomisk avhengige av menn (og at menn faktisk var nokså avhengige av kvinner...men det blir ikke nevnt). Friheten skulle indirekte komme kvinnene til gode ved at mennene fikk politiske rettigheter. Når mannen fikk det bedre ville det ha som *konsekvens* at kvinnen (= konen) fikk det bedre. Men man mente samtidig at kvinnene ikke passet til eget samfunnsmessig ansvar, da, som det het, dette innebar rasjonalitet og autonomi.

Dette sies i et land hvor sveitseren Rousseaus tenkning sto sterkt. Rousseau hadde fremstilt det som *naturlig* at kjønnene er

komplementære: menn rasjonelle, kvinner emosjonelle. Og han mente at det var etter selve naturens lov at kvinnene, både hva angikk dem selv såvel som deres barn, var prisgitt mennenes dom. «...det er ikke nok at de er vakre, de må også behage», som Else Viestad gjengir Rousseau i sin doktoravhandling. Hun fortsetter:

Rousseau var en av 1700-tallets fremste talsmenn for et mannlig naturretts- og likhetsprinsipp, samtidig fremhevet han kjønnsmotsetningene i samfunnet, og oppfattet kjønnsforskjellene som de avgjørende, naturgitte ulikheter mellom mennesker...Menn og kvinner er ifølge Rousseau fundamentalt forskjellige, den ene gruppen av natur fri, den andre av natur ufri.⁴

Likheten og friheten gjaldt brorskapet

I 1700-tallets Frankrike var den gjengse oppfatningen at kvinner ikke i kraft av seg selv kunne delta i utformingen av den «sosiale kontrakten» som Rousseau mente måtte ligge til grunn for enhver stats legitime autoritet. Den likestilling som Rousseaus lesere så for seg, der ingen skulle være slave for en annen, gjaldt brorskapet, ikke kvinnene. Vi kan kanskje si at opprøret mot farspatriarkatet førte til et brødepatriarkat.

Heller ikke i England ble det ofte satt spørsmålsteget ved antagelsen at kvinnene var uskikkede til et eget og offentlig politisk aktivt liv. Den nevnte John Stuart Mills far, James Mill, som gikk inn for alle menns rett til å bestemme over sine interesser med en demokratisk stemme, mente også at kvinnes interesser ville bli best ivarettet og forsvart av menn. Et *paternalistisk* standpunkt, vil vi si i dag.

Men tilbake til 1789. Kvinnene trengtes selvsagt i revolusjonen. De var velkommen til å marsjere til Versailles, – deres soprane stemmer var bedre egnet til å «uttrykke sult». Og de måtte selvfølgelig gjerne vaske revolusjonsmennesenes klær og være inspirerende. Kunsthistorien fremstiller dem som haremsslavinne, lett henslengt på sofaer, kledd i draperi, som greske eller romerske gudinner. Men det var én rolle de ikke fikk: Ansvarlig, politisk, likestilt samfunnsmedlem.

Olympe de Gouges og kvinnerettighets- erklæringen av 1791

Men dette betyr ikke at kvinnes rettigheter ikke var noe aktuelt tema. Det betyr at

de nye lovmakerne så på den kampen kvinnene førte, som utidig og uønsket. Olympe de Gouges forela sin «Erklæring om kvinnens og borgerinnens rettigheter» (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*) til nasjonalforsamlingen, så forslaget om at erklæringen skulle synliggjøre kvinnene var selv godt synlig. Den franske nasjonalforsamlings erklæring het *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*. To hankjønnsord.

Aslaug Moksnes sier⁵ at de Gouges' erklæring kom som en direkte reaksjon på grunnloven, som forelå endelig utarbeidet i september 1791:

Erklæringen må ses som uttrykk for skuffelse og harme over at revolusjonen ikke hadde medført det store systemskiftet for kvinnene. Grunnloven gav ingen løfter om at man ville gå inn for en radikal ny lovgivning med sikte på å endre kvinnes stilling. Erklæringen er en utfordring. De som hadde utarbeidet og vedtatt grunnloven, fikk seg kastet i ansiktet at de hadde sviktet prinsippene om frihet, likhet og brorskap. Den krever absolutt og uavkortet de samme rettigheter for kvinner som for menn og fordrer at kvinnene blir anerkjent som fullverdige borgere.

Formen og språkføringen var også en utfordring: Menneskerettighetserklæringen fremstår i ny drakt, i 17 korte utsagn, eller artikler. Disposisjonen er den samme i de to erklæringer; hver artikkel i Kvinnerettighetserklæringen er en parallell til den tilsvarende artikkel i Menneskerettighetserklæringen.

I noen artikler er den eneste forandring at «menneske» er byttet ut med «kvinne» eller «kvinne og mann». Som modellen er den allmenngyldig i sin form. Og som i Menneskerettighetserklæringen peker de enkelte punkter på urett og ufrihet under

L'ancien régime (det gamle regimet). Olympe de Gouges mener med sin erklæring å påvise at etter revolusjonen var uretten ikke fjernet for kvinnes vedkommende.

Artikkel 3:

I «Erklæringen om menneskets og borgernes rettigheter»⁶ heter det i artikkel 3: «Kilden til all suverenitet hviler grunnleggende i nasjonen. Ingen sammenslutning, intet individ, kan utøve autoritet som ikke uttrykkelig springer ut fra denne.»

I «Erklæringen om kvinnens rettigheter»: «Opphavet til all makt ligger helt og holdent hos folket, som ikke er noe annet enn mann og kvinne i forening. Ingen sammenslutning, intet enkeltindivid kan utøve noen myndighet som ikke uttrykkelig angår folket.»

Artikkel 6:

Menneskerettighetene: «Loven er uttrykk for folkeviljen. Alle borgere har retten til, personlig eller gjennom sine representanter, å medvirke til dens utforming; den skal være den samme for alle, hva enten den beskytter eller straffer. Da alle borgere i dens øyne er like, skal de ha samme adgang til alle æresverv, offentlige embeter og stillinger, i forhold til sine evner og uten annen forskjell enn den som settes av deres dyder og talenter.»

Olympe de Gouges begynner slik: «Loven er uttrykk for folkeviljen. Alle borgere og borgerinner har rett til, personlig og gjennom sine representanter, å være med på å forme den ut...»

Artikkel 7:

Menneskerettighetserklæringen: «Intet menneske kan anklages, arresteres eller tilbakeholdes, unntatt i de tilfeller loven bestemmer, og i henhold til den foreskrevne form. Enhver som befordre, utferdiger, utfører eller lar utføre vilkårlige befalinger, skal straffes; men enhver borger, som på grunnlag av loven innstevnes eller gripes,

skal straks adlyde; han er hjemfallen til straff i tilfelle av motstand.»

Olympe de Gouges tilføyer: «Kvinnene lyder under loven på samme måte som mennene.»

Artikkel 15:

Menneskerettighetserklæringen: «Samfunnet har rett til å kreve regnskap over enhver offentlig myndighetsutøver for hans embetsførsel.»

Olympe de Gouges: «Alle kvinner som liksom menn betaler skatt, har rett til å kreve alle offentlige embetsmenn til regnskap for deres embetsvirksomhet.»⁷

Olympe de Gouges henvendte seg til kvinnene med appell om at de skulle kreve demokratiske rettigheter. Hva skulle ellers ha vært poenget med revolusjonen for oss, spør hun skuffet: En *mer tydelig* mistro, – en *mer uttynnet* forakt? Hun var kjent for å være optimisten som bygget sin argumentasjon på premissene om at hvis kvinner brukte «fornuftens makt» og «de filosofiske prinsipper», så ville de måtte lykkes. Hvis ikke var hele revolusjonen en tragisk komedie.

Olympe de Gouges – eller altså Marie Couze, som var hennes egentlige navn⁸ – ble henrettet i 1793, 38 år gammel.

Kvinnene var utdannede og eiendomsløse og derfor ikke myndige

Ingen av revolusjonens ledere, bortsett fra Condorcet⁹, uttrykte ønske om stemmerett for kvinner. Innbakt i den store retorikken om sosial forbedring, lå et grunnsyn om at det gjaldt rettigheter og verdighet for *menn*: Det ligger i mannens natur å være fri og lik innenfor de demokratiske institusjoner. Rettferdighetsreglene gjaldt forhold mellom menn; kvinner var ikke å betrakte som mer tilregnelige enn de gale, de kriminelle

eller barna, men trengte formyndere. Vi får igjen legge godviljen til og anta at man mente at revolusjonen likevel ville gjøre livet bedre for kvinner, fordi mennene kom til å behandle dem så godt i den nye moralske atmosfæren som revolusjonen ville skape.

Mary Wollstonecraft tok også opp spørsmålet om en utvidelse av idealene fra den franske revolusjon i sitt «Forsvar for kvinnes rettigheter» (*The rights of women*, 1792). To år tidligere hadde hun publisert «Forsvar for menneskenes/menneskenes rettigheter» (*The rights of men*). Når kvinner får en utdanning som ligner mer på menns – ikke bare innenfor de syslene Rousseau foreslo for Sophie, som broderi og matlagning – så må «revolusjonens logikk» også komme til å gjelde oss: «Er kvinnen et menneske? Er kvinnen et moralsk vesen, slik mannen er? Hvis kvinner ikke er dyr, men mennesker, hvis de har udødelige sjeler og kan utvikle seg moralsk, da skulle de ha de samme rettigheter som mennene», argumenterer Mary Wollstonecraft.

«Revolusjonen» var ikke entydig. Den var en tid for turbulent maktkamp mellom forskjellige grupper som alle gjorde opprør mot det gamle regimet. Det var ulike mannsgrupper og kvinnegrupper. Kvinnene som var økonomisk svake før revolusjonen, utelukket som de var fra handel og håndverk, fikk det iallfall ikke *bedre*. Laugsvesenet hadde sikret mennene eneretten på de fleste virksomheter, men kvinnene drev hjemmeindustri og solgte til den kjøpedyktige overklassen. Dette var ikke bare en «bi-gesjeft». En sogneprest noterte seg at det hendte at forsørgerne – les mennene – forsvant, slik:

De...mister motet. De går trett av presset av å forsørge en familie på en lønn som så vidt er nok til én person, og så samler de sine få klesplagg i et knytte og tar landevegen fatt. Familien ser dem aldri igjen.¹⁰

Kvinnenes økonomiske situasjon ser ut til å ha blitt verre under og etter revolusjonen. Sosialpolitikken i det nye samfunnet ble basert på menns arbeid. Og kvinnenes tidligere pengesterke marked, adelen, forsvant.

Det var ikke de dårligst stilte kvinnene som deltok i kvinneklubbene i Paris. Men det er verdt å merke seg at de krevde stemmerett for *alle* kvinner. I flere sammenhenger hører vi at til og med jakobinerne fryktet masseopprør blant kvinnene. Kvinneklubbene forlangte samme rettigheter for kvinner som for menn. Dette resulterte i sterke antifeministiske ytringer. Mennene som ledet den franske revolusjon viste kvinneforakt side om side med frihetsidealene fra menneskerettighetserklæringen. Kvinnenes krav om rettigheter resulterte ikke i tilbud om kurs og opplæring, men i dødsdommer, fordi de enten hadde krevd «unaturlige» rettigheter eller hadde vist «unaturlig» adferd. Om Madame Roland, som attpåtil var en like ivrig Rousseau-tilhenger som de fleste av mennene, heter det at hun hadde krenket naturen ved å prøve å heve seg over den. Hun ville være «lærd», og det førte til at hun fornektet sitt kjønn. Dette måtte ende med at hun gikk til grunne på skafottet. Nina Karin Monsen slår i 1975 fast at revolusjonen resulterte i en forverring for kvinnene generelt og spesielt for de kvinnene som inntil da hadde hatt størst økonomisk betydning i sin familie og klasse.

Men i erklæringen heter det jo «hvert menneske»!

Grunnloven, som forelå endelig utarbeidet i september 1791, utelukket kvinnene fra politiske rettigheter. Menneskerettighetserklæringen, som danner innledningen til

grunnloven, skulle altså ikke gjelde på samme måte for kvinner som for menn. Hvordan kan dette ha seg? I erklæringen heter det jo «hvert menneske»... Hvordan kan en da hevde at kvinnene ikke er med-regnet?

Jeg vil anta at grunnen til at Olympe de Gouges kom med sin alternative «kvinne-rettighetserklæring» var at hun ville vise at slike erklæringer – og loven – ville ha blitt annerledes, langt mer presise og konkrete dokumenter hvis kvinnene var synliggjort.

Det sies at historien er dunkel, at vi ikke vet om kvinner er blitt kjeppjaget fra den politiske arena; kanskje de ikke har ønsket å delta på den, forsøker en å trøste seg. Det vi nå vet er at de iallfall fra den franske revolusjons dager av har ønsket sterkt å være med der beslutninger skulle tas, så sterkt at de gikk i døden for det. Selvfølgelig var ikke alle kvinner like aktive, men det var nok ei heller alle menn.

På tross av den franske revolusjon ble ikke menn likeverdige, men klasseskillene forandret seg. Den nye, eiendomsbesittende klasse som nå kom til makten, var *borgerskapet*. Stemmeretten har fulgt eiendommen. Og er blitt gitt sist til den som har hatt minst. Så altså aller sist til kvinnene. Enhver kvinne kom til å stille etter alle normale, voksne menn.

Det forhatte adelskap og føydalherrene i Frankrike hadde *tatt seg* friheter. Heretter, fra 1789 av, skulle frihet og likhet gjelde for alle. Og Menneskerettighetserklæringens artikkel 1 sier nettopp at «Alle mennesker er og blir fra fødselen av frie og like i rettigheter. Sosiale forskjeller må kun begrunnes i almenntjenesten.»

Men Olympe de Gouges' forslag til begynnelse lød: «Kvinnen fødes fri og forblir mannens like i rettigheter...»

Hvorfor drive med slikt pirk, vil noen si? Nødvendig «dekonstruksjon», vil andre hevde. «Droits de l'homme.» L'homme betyr menneske, ja, men det betyr også

mann. Femme betyr *bare* kvinne. Vi er alle enten det ene eller det andre. Hvorfor skjule dette faktum?

I vår menneskerettighetserklæring, som ble vedtatt i FN's generalforsamling 10.12.1948, understrekes det i innledningen at en ønsker:

...fremveksten av en verden hvor menneskene skal ha talefrihet og trosfrihet og frihet fra frykt og nød. Disse er blitt proklamert som det høyeste mål for den alminnelige *mann*¹¹.

Deretter hevdes «lik rett for menn og kvinner», men så i Artikkel 23, 3. ledd:

Enhver som arbeider har rett til en rettferdig og god betaling som sikrer *hans familie og ham selv* en menneskeverdig tilværelse...¹².

Forholdet mellom økonomi og politikk er nok fortsatt noe uavklart – for å si det mildt – også i dagens vestlige demokratier.

Gjaldt menneskerettighetserklæringen for kvinnene?

Ja, menneskerettighetserklæringen gjaldt kvinnene *slik menn så dem* som elementer i ekteskap der partene dannet en enhet; seksuelt, økonomisk og i politisk oppfatning.

Men nei, menneskerettighetserklæringen gjaldt ikke kvinnene *slik de så seg selv*, som mulige eneforsørgere eller i ekteskap med rett til frihet, blant annet fri meningsutveksling.

Vi har sett at et argument mot å gi kvinnene stemmerett var at den krevde «rasjonalitet og autonomi». Slike evner må man(n) da ha trodd at kvinner enten ikke hadde mulighet til å utvikle eller ment at

de/vi ikke burde utvikle. Kvinnelige filosofer har overraskende ofte vært opptatt av kvinnes utdannelse, *de* har selv gått foran som eksempler på at kvinner kan bli både rasjonelle og autonome. Og de har nok selv erfart en glede ved sin utdannelse som alle kvinner burde få, som vi sier det: mulighet til.

Så argumentene som ble brukt mot å gi kvinnene borgerretten var både gode og dårlige. Politisk deltagelse *krever* utdannelse og kunnskaper – en utdannelse man på slutten av 1700-tallet aldeles ikke hadde tenkt å gi kvinner. I dag har vi rett til utdannelse på «lik linje med menn», noe som oftest betyr at den linjen menn og kvinner har like rett innenfor er andre, eldre menns linje. Det betyr ikke at den er dårlig. Det betyr at kampen for økonomisk, politisk og faglig likestilling på ingen måte er vunnet.

For Mary Wollstonecraft var målet for oppdragelsen og utdannelsen¹³ å gi kvinner mulighet til økonomisk frihet, slik at de ikke ble tvunget inn i et ekteskap for å bli forsørget. I sterk opposisjon mot Rousseau betegnet hun ekteskapet som «den vanligste form for prostitusjon» fordi det ofte ikke var kjærligheten, men økonomien som holdt ektefellene sammen.

Hvilke friheter, hvilken likhet, hvilket bror- og søsterskap?

«Friheten fører folket.» La oss fundere litt videre: Hva slags frihet står Delacroixs kvinne for, der hun fører folket med venstre hånds faste grep om geværet og med flagget i høyre hånd? Var det Delacroixs hensikt å fremme søsterskapet ved å advare kvinner mot likhet og frihet på menns premisser, eller ville han heller tvert om fremme brorskapet ved å gi menn et samlende blikkfang?

Thomas Higginson – en populær amerikansk reformvennlig politiker – sa i 1882 i boken *Common sense about women*: «Kvinner bør få stemmerett, ikke fordi de er lik menn, men fordi de er annerledes.» Vi har stemmeretten. Måten vi bruker den på diskuteres. Har kvinnene felles interesser, i tilfelle hvilke? Dette store tema har preget kvinnesaksdebatten i det siste hundreåret og har vel vist at kvinner fortsatt bør ha stemmerett. Både fordi vi er lik menn, ulik menn, lik kvinner og ulik kvinner.

Elin Svenneby
universitetsstipendiat
Filosofiseksjonen
Institutt for samfunnsvitenskap
Universitetet i Tromsø

Noter

1. Takk til professor i historie, Randi Rønning Balsvik ved Universitetet i Tromsø, som ga meg spørsmålet.
2. Françoise Giroud gjenutga boken med en egen innledning i fjor.
3. Gjengitt hos Diana H. Coole: *Women in political theory*, Sussex 1988, s. 138.
4. Else Viestad: *Kjønn og ideologi. En studie av kvinnesynet hos Locke, Hume, Rousseau og Kant*, Oslo 1989, s.74.
5. I Aina Abildgaard (red.): *Kvinnespeil*, Oslo 1975.
6. Gjengitt hos Jens Erik Kristensen (red.): *Menneskerettigheter*, Kbh. 1989, s. 11 ff.
7. Se Abildgaard, op.cit., s. 189.
8. Kari Vogt (red.): *Kvinnenes kulturhistorie*, Oslo 1985, bd. 1, s. 289.
9. Condorcet om kvinnens adgang til borgerrett, se Mette Bock (red.): *Kvindespind – kønsfilosofiske essays*, Århus 1987, s. 4 ff.
10. Nina Karin Monsen: *Det kvinnelige mennesket. Feministisk filosofi*, Oslo 1975, s. 93.
11. Gyldendals store konversasjonsleksikon 1972. Min understrekning.
12. Bernt Hagtvatn (red.): *1948–1988. FN's menneskerettighetserklæring*, Oslo 1988, s. 295. Min understrekning. Samme ordlyd finnes hos Kristensen (red.), op.cit., s. 122.
13. Se Mary Wollstonecraft: *Thoughts on the education of daughters*, 1787.

Kvinneinteresser og omsorg¹

Av Siri Nørve

De fleste kvinner er opptatt av og interessert i omsorg. Omsorg er et tema som opptar kvinner i politikken og i de private liv. Kvinner yter omsorg, mottar omsorg og organiserer omsorg for sine nærmeste.

I denne artikkelen vil jeg kretse litt rundt denne kvinneinteressen og vise hvordan et for generelt kvinneinteressebegrep knytta til omsorg, lett kan dekke til ulike og potensielt motstridende interesser. Vi må velge ståsted når vi skal definere kvinneinteressen innen omsorgsfeltet.

Hva er kvinneinteresser

Hva er så kvinneinteresse? Generelt er det vanskelig å avgrense bestemte, konkrete interesser som spesifikke for kvinner. Vi må gå ut fra at kvinner er bærere av ulike verdier, på samme måte som menn. Og at kvinner vil kunne ha ulike preferanser og derfor gjøre ulike valg i ellers like situasjoner.

Noe som er grunnleggende likt for oss alle, er imidlertid at vi må ha penger å leve

for, at vi på en eller annen måte må sørge for vår forsørgelse. Hva er hovedtanken om forsørgelse i en velferdsstat av den nordiske, institusjonelle modellen? Den norske modellen kan oppsummeres i to punkter:

1. Enhver skal leve av sitt eget arbeid, så sant en evner. Dette er en gjensidig forpliktelse mellom staten og individet. (Jfr. arbeidsmoralen og den protestantiske etikk.)

2. Når/dersom denne forpliktelsen ufor- skyldt brytes, trer andre institusjonelle ordninger inn. Alle skal sikres en rime- lig forsørgelse sjøl om arbeidsmarkedet faller bort eller om forsørgingsevnen svikter på grunn av alder, uførhet eller sjukdom.

Forsørging via markedet er *primær* og offentlig forsørging trer så inn i markedets sted.

Som alle vet, er det ikke slik kvinners forsørgelse er organisert. Kvinner pendler mellom tre forsørgingsinstitusjoner, *mar- kedet – ekteskapet – trygdesystemet* (se

slags logikk i det – trygda er til for å kom- pensere bortfall av markedet, og ikke pri- mært bortfall av ekteskapet.) Når en bruker hovedtida si i familien, er en heller ikke pri- mært forsørga via markedet.

Velferdsstatens utforming reflekterer ikke den praktiske virkeligheten til indivi- dene. Den mannlige virksomhet og virke- lighet defineres som den virkelige. Kvin- ners arbeid er en forutsetning for denne mannsverden, og det ulønna arbeidet blir en *ureflektert forutsetning for velferdssta- tens utforming*. Følgelig får de institusjo- nelle ordningene kjønnsbestemte konse- kvenser for individene.

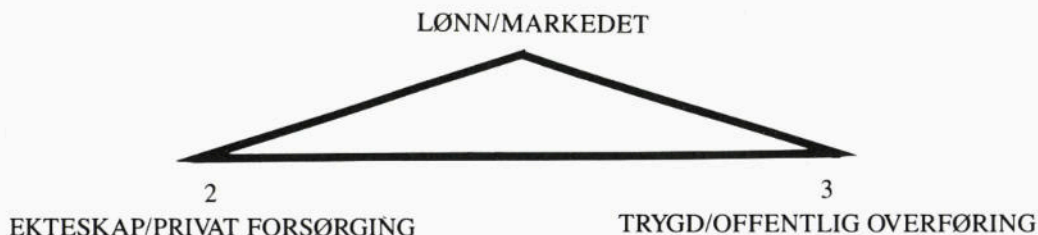

Fig. 1: Kvinners kilde til forsørging

Stang Dahl 1976, Leira 1981). De fleste kvinner vil pendle mellom disse tre kilder eller posisjoner. Menn derimot, pendler i hovedsak mellom posisjon 1 og 3: Svikter markedet, tar det offentlige over forsør- gelsen.

Den private forsørgelsen via ekteskapet er i dag sannsynligvis like viktig for kvinner som eget lønnsarbeid. Poenget er imidler- tid ikke at kvinner passivt sitter hjemme og lar seg forsørge. Poenget ligger naturligvis i mengden og fordelinga av det ulønna arbeidet, et arbeid som har vært tilskrevet kvinner ut fra kjønn. Med mye konstant eller periodisk ulønna arbeid, er det ikke mange arbeids- og tidsressurser igjen til lønnsarbeid. Med lite tid i lønna arbeid, tjener de heller ikke opp trygderettigheter på samme måte som menn. (Og det er en

Nå sier jeg ikke at de nordiske velferds- statene er dårlige for kvinner – tvert imot. Det jeg mener er at vi kan få større kjønns- rettferdighet inn i dem. Det må vi gjøre ved å eksplisitt forholde oss til den kjønnsbe- stemte arbeidsdelinga. Den virkelige store forskjellen mellom manns- og kvinne- arbeid ligger mellom ulønna og lønna sek- tor. At kvinner som er i lønna arbeid har klumpet seg i bestemte yrker og lønnsklas- ser, blir til sammenlikning en detalj.

For å presisere problemet: Å forsørge seg sjøl via arbeidsmarkedet er det som gir flest penger såvel som rettigheter og følge- lig størst *autonomi*. Offentlig forsørgelse gir for de fleste litt mindre av alt, og privat forsørgelse gir ikke egne pengerettigheter og bare sikkerhetsnettssatser innen offent- lig forsørging. Skal vi arbeide for en større

sjølstendighet/autonomi for voksne kvinner, har vi prinsipielt to veger å gå:

- vi kan omfordele pengene og rettighetene i velferdsstaten
- vi kan omfordele arbeidet.

I praktisk politikk gjør vi begge deler i alle politiske leire – sjøl om vektlegginga varierer.

Pengene

Vi kan omfordele penger på ulike måter:

- vi kan foreta kontantoverføringer til den ulønna sektor, f.eks. som trygderettigheter knytta til omsorgsarbeidet
- vi kan omfordele inntekten mellom husholdets medlemmer og dermed også opptjeninga av trygderettigheter.

Om vi forutsetter at trygdebudsjettet er konstant, vil begge forslag innebære en omfordeling – fra menn og til kvinner; fra samfunnsmessig til privat organisert arbeid. Å gjøre dette i stor målestokk, slik at det monner noe i forhold til ei målsetting om sjølforsørging, synes å være umulig i dag.

Jeg tror problemet ligger på to nivå (om en nå ønsker å gå denne vegen):

- det er vanskelig å legitimere ulønna arbeid som «ordentlig» arbeid. Det er noe som en gjør for seg sjøl og som vi andre ikke skal være med å betale for. Det er en sterk interesse for å holde omsorgsarbeidet utenfor det som er statens område og gjenstand for offentlig politikk
- det er ikke legitimt å omfordele fra menn til kvinner. Det forbauser ingen at de med mest makt og penger ikke bare overgir

sine rettigheter. Noen har til og med luftet tanker om at velferdsstaten, i dagens utforming, omfordeler fra menn til kvinner. Dette fordi kvinner som ikke har lønna arbeid, likevel får pensjonsrettigheter! De får grunnpensjon, og det kan bli betydelige beløp siden så mange kvinner lever så lenge!

Arbeidet

Den andre tilnærminga til den kjønnsbestemte arbeidsdelinga, er å omfordele arbeidet, og da ikke bare innen husholdet. Skal kvinner få mer tid til lønna arbeid, må en vesentlig større del av de tunge omsorgsoppgavene flyttes ut av husholdet og organiseres i andre institusjonelle former, som offentlig eller privat tjenesteyting. Dette er ei utvikling vi er midt inne i, men da ikke nødvendigvis som offentlig politikk. Ser vi f.eks. på barneomsorg, er det ikke det offentlige som har gått inn med barneomsorgstjenester for å gi kvinner andre muligheter. Utviklinga har vært omvendt – kvinner har tatt seg lønna arbeid og sjøl organisert privat barnetilsyn – og så kommer den offentlige barneomsorgspolitikken motstrebende tuslende etter (Leira 1989).

For at kvinner skal bli mer *likestilt med hensyn til penger og rettigheter*, både kan og bør vi gå to veger:

1. Vi kan overføre pengerettigheter til kvinner i ulønna arbeid, som f.eks. å utvide den lønna svangerskapspermisjonen.
2. Og vi kan overføre ulønna arbeid til det lønna arbeidsmarkedet, som tjenesteyting til husholdet.

Jeg mener videre at det siste alternativet er det viktige – først når kvinner som gruppe blir avlasta for ansvar og faktisk utføring av ulønna omsorgsarbeid, kan kvinner stille på samme linje som menn innen alle andre

virksomhetsområder. Jeg mener at det er på dette overordnede nivået at den generelle og abstrakte kvinneinteressen ligger. Når en skal prioritere mellom ulike omsorgstyper, organisasjonsmåter osv. vil kvinners ulike interesser og verdier tre inn og herfra må omsorgsinteressen differensieres. Men de viktige felles temaene vil være hvordan det offentlige trer inn, ikke bare gjennom et overordnet ansvar for omsorgen, men hvordan den organiseres og besluttet, finansieres og fordeles.

Omsorgsinteressenter – et spørsmål om ståsted

Omsorgsinteressen må deles i tre potensielt motstridende interesser, avhengig av ståsted.

Vi kan kalle den første *brukerinteresse*. Kvinner er brukere av barne- og eldreomsorgen uten å være omsorgens klienter. Det er barn eller eldre slektninger som *mottar* omsorgen og det er kvinner som avlastes. Brukerinteressen handler direkte om den kjønnsplagte arbeidsdelinga i samfunn og familie.

Så har vi *klientinteressen*. Kvinner er/blir gjennom livsløpet også klienter.

Og til slutt, *arbeidsinteressen*. Kvinner er omsorgsytere, innen såvel lønna som ulønna omsorg. De har derfor interesser knytta til arbeidsinnhold og arbeidets vederlag (lønn, arbeidstid, pensjonsretter, arbeidets innholdsmessige standarder osv.).

Som brukerinteressent opptrer kvinner på politiske og administrative arenaer, for å overføre ressurser til omsorg og for å få til-delt ressurser på vegne av sine klienter. Klientene er, til tross for dagens eldreopp-rør, ikke av de grupper som lettest lar seg organisere eller som kan artikulere sin interesse på de arenaer der ressursene fordeles.

Kvinner blir lett «advokater» for klientinteressene. Samtidig har kvinner egne arbeidsinteresser involvert. Disse ulike interessene kvinner er bærere av, er slett ikke identiske. Den enkelte aktør må i gitte situasjoner gjøre valg, der et av omsorgsinteressens aspekter må prioriteres.

Slik samfunnet er organisert, er det bare arbeidsinteressen som er direkte organisert, gjennom fagforeninger. Klient- og brukerinteressene er ikke organisert qua interesse. Klientinteressen blir *indirekte* ivarettatt via arbeidsinteressens organisering som faglige/profesjonelle standarder og normer. Det samme gjelder brukerinteressen: Også *tildelingsregler* (hvem som har størst eller mest «legitime» behov) inngår til dels i profesjonelle/administrative standarder.

Disse sammenvevde og potensielt motstridende interessene er deler av det samme kvinneperspektivet. Men perspektivet kan lett dekke over potensielle konflikter.

- Konflikter mellom aktører med ulikt ståsted
- Konflikter hos aktøren som skal sammenholde sprikende hensyn

Dette minner om en vanlig morsrollekonflikt, der mora har problemer med å skille mellom egne ønsker/behov og barnets, og lett projiserer egne behov. Egne ønsker blir slik «til alles beste». Ved det reduserer aktørene egne rollekonflikter samtidig som de nekter å se konflikter mellom aktører. Det er mulig at fagforeningspolitikken i omsorgsfeltet kan ha en flik av den projiserende mor. Det kunne vært morsomt å gjøre et studium av profesjonenes retorikk!

Poenget her er å synliggjøre at omsorgsinteressen, som et felles kvinneperspektiv, er institusjonalisert på måter som gjør at vi kommer i konflikt med oss sjøl: Som brukere konkurrerer vi om en mangelvare, som arbeidstakere må vi beskytte oss mot

arbeidets umettelige krav (avstanden mellom lønnsarbeidets normering og de moralske/normative standarder som den enkelte arbeidstaker er bærer av), og som klient får en gjøre det beste ut av situasjonen.

Jeg tror kvinneperspektivet primært skal forholde seg til *brukerinteressen* og *knapphetstilstanden*. Den bakenforliggende årsak er at omsorgsarbeidet er blitt tatt for gitt ved velferdsstatens utforming. Det er bestemt som tilskrevet ved kjønn og privat organisert. Endringa i denne arbeidsdelinga er representert i brukerinteressen.

Den samfunnsmessiggjøring som har presset seg fram, har antakelig lagt for mye av institusjonsaliseringa i den kooperative kanal; i forhandlinger og avtaler med profesjoner. Dermed er det arbeidsinteressen som har blitt den sentrale interessen og den som er blitt best ivaretatt.

Alternativet er en sterkere regulering av *kvantum* i kommunenes tjenesteyting; at en setter *standarder* for hvilken type etterspørsel kommunenes tjenesteyting skal dekke. Eksempelvis at antall barnehageplasser normeres etter andel kvinner med lønnet arbeid x timer pr. uke. En annen måte å gjøre det på, er som en gjør i det nye inntektssystemet for kommunene. Der brukes demografiske indikatorer for å normere hvor stor del av en viss pott den enkelte kommune skal disponere. Dette skulle innebære at standarden skulle settes ut fra en viss andel barn i den aktuelle aldersgruppa. (Kommunene *må* ikke bruke disse sektorielle tilskudda på særskilte måter ut over det de pålegges gjennom lov.)

Men hva synes å være utviklinga på dette feltet, går det mot økt tjenesteproduksjon og standardisering av kvantumet i kommunenes tjenesteproduksjon? Vil brukerinteressen bli mer sentral? Tidens tanker synes ikke å gå i denne retninga. Signaler tyder på at tjenesteproduksjonen i større grad skal

underlegges pris og marked. Det er gjennom markedet det offentlige skal møte oss som brukere. Det blir noe ganske annet enn min avgrensning av kvinners brukerinteresse.

I NOU 1988:38: «Nye mål og retningslinjer for reformer i lokalforvaltningen» stiller en spørsmål ved at tjenesteproduksjonen generelt har stått sentralt i kommunens virksomhet. Befolkningens behov, ønsker og krav er blitt det sentrale. I stadig større utstrekning har det foregått en direkte overføring av ressurser fra fellesskapet til det enkelte individ for at dette skal kunne få dekket sine forskjellige behov. Alternativet skulle være overføringer til/finansiering av kollektivt konsum. Det heter at en nå i sterkere grad må prioritere fellesskapets behov for ressurser både til utvikling og vedlikehold, til infrastruktur og fysisk miljø. Videre sier en at det ikke er gitt at offentlig produserte tjenester skal tilbys gratis eller til sterkt redusert pris. Med andre ord: En anbefaler at tjenester prises og fellesfinansieringen skyves i retning av infrastrukturoppgaver. (Dette er akkurat det samme standpunkt som lederen av Næringslivets Hovedorganisasjon uttrykte i forbindelse med nedskjæring av overføring til kommunene høsten 1989.)

Dette innebærer en anbefaling om å nedprioritere tjenestesida – og/eller å prissette den og på den måten utvide finansieringsgrunnlaget for den kommunale tjenesteytinga. Men i tilfelle en velger å følge denne linja, vil kommunale omsorgstjenester bli produsert og fordel mer «markedsaktig». Dette kan skje enten ved at en setter bort produksjonen til private, evt. med lave kommunale bidrag til finansieringa. Eller det kan skje ved at kommunene produserer, men priser tjenestene opp til sjølkost, noe de har anledning til innenfor flere tjenestemråder. Dette er nettopp det motsatte av at (velferds)staten intervensjoner i markedsmekanismen og slik tilgodeser prioriterte

interesser. Staten kan med andre ord overføre «omsorgspenger» til kommunene (statens bidrag) og kommunene kan unnlate/nekte å gi noe eget bidrag til omsorgstjenestene. Kommunene kan med andre ord omprioritere eller moderere velferdsstaten på det lokale nivå ved å innføre fulle eller modererte markedsbetingelser. Slik sett kan vi gå mot en mindre omsorgsvennlig politikk. Fordi evnene til å etterspørre som kjent er ulikt fordelt, vil dette ikke føre til noen stor overføring fra ulønna til lønna omsorg. Mange vil ikke ha råd til å kjøpe ordinære tjenester. De vil enten måtte utføre arbeidet sjøl eller kjøpe tjenester i det «grå» omsorgsmarkedet. Dette grå markedet er allerede svært omfattende for noen omsorgstyper, og det er grunn til å anta at dette vil ekspandere ytterligere dersom tjenester prises opp mot tjenestens produksjonskostnad. Det er også grunn til å tro at en slik politikk også vil kunne reversere den utviklinga vi har hatt det siste tiåret, mht. overføring av arbeid fra ulønna til lønna sektor. Slik jeg ser det kan prising av tjenester innebære en utvikling mot en mindre kvinnevennlig velferdskommune.

Omsorgstjenestens institusjonalisering

Hvordan er det mulig for kommunene å gjennomføre markedet på områder der velferdsstaten nettopp prøver å oppheve markedsavhengigheten? Hvordan er så disse tjenestene institusjonalisert? Vi har rettigheter i forhold til trykdesystemet. Men har vi også omsorgsrettigheter? Nei, direkte har vi ikke det. Omsorgstjenestene er ikke pålagt ved lov og forskrift. Stylinga fra statens side har gått via økonomiske insitamenter – eller gulrotprinsippet. Ved innfø-

ring av det nye inntektssystemet har staten her fraskrevet seg gulrøttene (barnehagene unntatt) og overfører omsorgspengene som ramme og uten noen egentlig betingelse om faktisk bruk. Det finnes heller ikke noe tilbakerapporteringssystem. Kommunene kan velge å produsere for visse velferdsinteresser og eventuelt ikke for andre. Hva denne delegeringen vil føre til, vet vi foreløpig ikke.

Delegering betyr nærhet og synlighet – og det betyr tilpasning til lokale verdier og preferanser. Det er dermed gitt åpning for vurderinger av hvem som er de verdig trengende. Det er ikke gitt at denne nærheten nødvendigvis er et gode, ut fra det som er velferdsstatens forutsetning – å verne de svakeste interesser. I denne sammenheng er det ikke nødvendigvis klientperspektivet som står svakest – skjønt mange er skeptiske til hva som vil skje med HVPU-reformen i den kommunale hverdagen. Brukerperspektivet står også svakt – hvem er den verdige bruker? Er den lønnsarbeidende kvinne en verdig bruker? Burde hun kanskje ikke heller sjøl passe sine barn eller sin syke mor? Dette vil sette spørsmålsteget ved den nye kvinnevernrollas legitimitet innen den enkelte lokale kontekst. Det er grunn til å tro at lokale prioriteringer vil avspeile verdikonflikter mellom sentralt og lokalt politisk nivå. Det er ikke nødvendigvis noen felles forståelse mellom stat og kommune om hvilke oppgaver som skal løses, og hvilke interesser som skal tilgodeses. Dette vil bli tydeligere ved innføringa av nytt inntektssystem for kommunene.

Ser en på disse føringene mellom stat og kommune, kan en ikke si at verken klient- eller brukerinteressen i omsorgen er sterkt institusjonalisert. Kommunen kan velge hva den vil produsere og hvem som skal nyte godt av tjenestene.

Men når en først velger å produsere en tjeneste – da trer standardiseringa inn, med regler/forholdstall mellom klienter og

ansatte, stillinger og lønnstrinn, profesjoner og posisjoner, arealkrav osv. Det er omsorgstjenestenes produksjonsvilkår som er sterkest institusjonalisert. Altså er arbeidsinteressen sterkere sikra enn brukersida. (Nå er det jo slik at krav til produksjonsbetingelsene også innebærer standard og kvalitetskrav som også kommer omsorgens klienter til del.) Eller som det heter i avisene – hensynet til de som allerede er i barnehagen, teller mer enn hensynet til de som står i kø.

Kan vi bevilge oss mer omsorg over offentlige budsjetter?

Jeg vil tilbake til budsjetter og prising som finansieringsform for velferdskommunens ytelse. Argumentasjonen for å innføre egenbetaling har to hovedargumenter:

- Enten heter det at vi må innføre brukerbetaling for å senke størrelsen på de offentlige budsjetter,
- eller så hevdes det at ved å øke inntektsida i budsjettene, kan vi produsere mer (evt. omsorg).

La oss kort se på det første argumentet. Skal vi dømme etter medieoppslag og tonen i den offentlige debatten, har vi bevilga oss velferd ut over alle grenser og uten økonomisk dekning. Svært ulike interesser er på banen for å kviste trygdeytelsene her eller der eller for å trekke tilbake offentlige subsidier innen tjenesteproduksjonen.

Hvor står så velferdssektoren vår i dag – i forhold til oss sjøl og i forhold til nabolanda?

Historisk er det riktig at vi har brukt en stadig større del av våre ressurser til velferdsformål – fram til ca. 1985. Økningen var spesielt sterk det siste tiåret. Det var i denne

perioden at vi dobla ressursene til helse og sosiale formål, målt i faste priser (Hippe, 1988). I den siste delen av 80-tallet har det imidlertid nesten ikke vært noen økning. Målt i relasjon til bruttonasjonalproduktet tar disse sektorene 19%.

Er det lite eller mye i en velferdsstat? Det kommer an på hva en sammenlikner med. Holder vi opp våre nordiske naboer som mål, ligger Norge lavest. Det er videre vanskelig å påstå at vi ligger der fordi vår velferdsproduksjon er så mye billigere eller mer effektiv. Fellesforbruket kan, slik sett, ikke sies å være spesielt stort.

La oss se på velferdsstatens utforming og ytelser. Det første som slår en, er at vi nok har en velferdsstat, men det er velferds-kommunen vi som brukere møter.

Hoveddelen av det offentlige konsum ligger på kommunesektoren. Det er kommunen som er den store tjenesteproduzenten og som nå har alle omsorgstjenestene i sin hånd. Vi har en velferdskommune med stor autonomi på dette feltet, og kommuneøkonomien generelt blir derfor viktig for kvinneinteressene. Ser vi på hva kommunene bruker inntektene sine til, ser vi at i snitt går 46% av driftsutgiftene på helse- og sosialbudsjettet til alders- og sjukehem og ytterligere 16% går til hjemmehjelp og hjemme-sjukepleie (kommuneregnskapstall 1988, kommunalavdelingen). Eldreomsorgen tar altså størsteparten av de kommunale driftsutgiftene innen omsorgssektoren. For å klare denne tjenesteytinga, har mange kommuner måttet redusere sterkt på andre poster – spesielt har det slått ut på investeringsida (Hansen 1986). Nå må vi tilføye at variasjonene mellom kommunene er store, både mht. befolkningssammensetning og «behov» og mht. inntekter og prioriteringer.

Flere forskere (Hippe 1988) har pekt på at omlegginga av velferdspolitikken ikke skyldes at helse-, sosial- og trygdesektoren utgjør en særlig tung belastning – at «krisa»

i velferdsstaten snarere er en politisk legitimitetskriser enn ei økonomisk kriser. Og – som mediedebatten forteller oss – legitimiteten er minst for det som er mest synlig og som gjerne er småpenger i budsjettssammenheng (jfr. debatten om overgangsstønad og karenstider ved sykdom) og størst for de tunge og ugjennomsiktige postene som helse. (Alle er villige til å betale for mer helse.)

Kan vi bevilge oss mer omsorg og løse opp i den kjønnsbestemte arbeidsdelinga? Ja, naturligvis kan vi det dersom den politiske viljen er til stede! Det finnes ikke noen absolutte eller «naturlige» grenser for hva vi kan bevilge oss over offentlige budsjetter, slik det kan synes som i dagens debatter. Ser vi den kjønnsbestemte arbeidsdelinga med det tilhørende – og like kjønnsbestemte – belønningssystemet som et vesentlig problem, kan vi langt på veg gjøre noe med det. Vi har lang tradisjon i å bevilge oss jordbruk og industriarbeidsplasser over offentlige budsjetter, overføringer som har vært sterkt politisk villet. Så langt pengene sett i makroøkonomisk perspektiv. I motsetning til jordbruksstøtten, går imidlertid «omsorgspengene» over kommunale budsjetter og er underlagt kommunale prioriteringer og beslutninger. Skal hvert kommunestyre diskutere endringa av den kjønnsbestemte arbeidsdelinga, har jeg mine tvil om et positivt resultat! Fokuserer en på brukerperspektivet som det vesentlige kvinneperspektivet, bør institusjonaliseringen av dette være vesentlig sterkere enn i dagens system.

Demokrati og økonomi

Demokrati og desentralisering er for tida de viktigste honnørorda i offentlig politikkproduksjon, og LEON-prinsippet (laveste

effektive omsorgsnivå) slår imot en fra mellesidene. De kjenner best hvor skoen trykker, som har den på. Det synes å være en underliggende tanke at

- desentralisert velferd er billigere,
- desentralisert velferd er mer demokratisk.

La oss se på omsorgsdemokratiet. Mange synes å tro at når en kommer ned på det lokale nivå, er det lettere for de ulike interessene å bli hørt – altså ikke bare de som er representert gjennom sterke organisasjoner. Det er lett å tenke at det lokalt er lettere å finne rom for alle. Brukerne er her mer direkte representert, og en mener da å kunne finne fram til løsninger som bygger på erfaring, snarere enn på faglig innsikt. En tenker seg en slags brukervedvirkning til supplering av det representative system (Selle 1988, NOU 1988:38).

Men er alle brukere like sterke og taleføre? Og er det rom for alle, i en kommune med snauere rammer og stadig flere oppgaver? Hvor i dette bildet stiller omsorgsinteressene?

Har omsorgsinteressene gode aktører på den kommunale arena? Jeg har tidligere poengtert at omsorgsinteressene er representert via advokater/stedfortredere på den politiske og administrative arena. På dette nivået er interessene ganske konkrete – en blir bokstavelig talt talskvinne for sin syke mor. Kvinner, som menn, er ikke bare bærere av generelle, ideelle interesser, men er også aktører ut fra egeninteresser. Innholdet i egeninteressen vil naturlig nok variere over livssyklusen, i alle fall mht. omsorg. Ser vi på barneomsorgsinteressen som en ideell interesse, har den få faste representanter. Aktørene for barneomsorgsinteressene vil komme og gå – vi kan se det som posisjoner som gjennomløpes – til forskjell fra mange andre typer av interesserepresentasjon der aktørene er

konstante over mange år (bilbrukere, sauebønder, idrettslag). Omsorgsinteressene som bruker- og klientinteresse er altså verken *direkte* eller *permanent* representert, om en sammenlikner med andre interessegrupper på den kommunale arena.

Vi må være våkne for hva dette kan komme til å bety i en ny kommunal hverdag. *Det er ikke sikkert at mer desentralisert velferd også er mer demokratisk velferd.* (For en interessant drøfting av dette, se Per Selle 1989.)

Videre er desentralisert velferd billigere, eventuelt for hvem? Her er det naturligvis et spørsmål om hvilke tjenester som produseres (faktisk kostnad) og hvem som skal betale prisen, brukeren, kommunene eller om det er en spleis. (Staten betaler sin del gjennom rammetilskuddet.) Ulike offentlige dokumenter viser en sterk vilje til å velte en større del av kostnaden over på brukeren, for å skjerme de offentlige budsjettene. Det som er gjenstand for diskusjon, er hvilke grupper – barnefamiliene eller de eldre – som må skjermes og med hvilken teknikk (NOU 1988:7). En ønsker å senke forbruket ved prising, og ved en «riktig» prising kan en så få en mer kostnadsriktig fordeling av etterspørselen. Ved produksjon av velferd er det *kostnadseffektiviteten* som diskuteres. Hva gir mest *velferd/størst nytte* for brukeren og klienten? Hvor ble det av diskusjonen om velferdseffektiviteten? Vi må være oppmerksomme på den målfor-skyvning som har funnet sted i omsorgsbatten.

Ser vi på kommunenes rolle, må vi ha klart for oss at den er tredelt og at disse delene ikke kan adskilles uten videre.

Kommunen skal:

- styre/kontrollere,
- produsere,
- finansiere.

Jeg tror det er styring/finansieringssida som er den viktigste å holde øye med. At

private produserer på ikke-kommersiell basis, behøver ikke å bety så mye. Men idet kommunale bidrag trekkes tilbake, og kostnaden skal betales direkte i et marked, betyr det mye for omsorgstjenestens *fordeling*, uavhengig av hvem som produserer. Privatiseres f.eks. barneomsorgen på denne måten, blir det omsorg for de få (småbarn/heltid). Mange kan kjøpe deltid for store barn, men få har råd til heltid for små barn. Kvinners tilknytning til arbeidsmarkedet blir deretter. Av det følger redusert inntekt og mindre opptjening av rettigheter.

Denne typen konsekvenser berøres ikke av den måten en nå diskuterer «de svake» i markedet. Det er også vanskelig å operere med kategorien kvinner som «svak gruppe». Her bør en vende tilbake og diskutere hva som er velferdsstatens mål. Jeg oppfatter ikke vår statsforming som en sikkerhetsnettsstat, men som en måte å organisere samfunnet på, der poenget er å sette grenser for markedets virkefelt og logikk på områder der vi har andre sentrale verdier å realisere. Ved å la kvinner bære arbeidskostnaden for omsorgen sjøl, reduseres også et så beskjedent likhetsmål som *sjanselikhhet* for kvinner og menn.

Kommunesektorens betydning for kvinnesyssettinga

Sjøl om jeg her har lagt hovedvekt på kommunens omsorgsproduksjon ut fra et brukerperspektiv, ser jeg naturligvis også arbeidsperspektivet som vesentlig. Velferdskommunen er dobbelt interessant for kvinner:

- Den yter omsorg og letter litt på kvinners tilskrevne forpliktelser.
- Den tilbyr oss jobb – det er kvinner som innehar velferdsstatens yrker.

Det var i offentlig sektor at den store tilveksten av kvinner i lønnsarbeid kom i 70-åra. Utbygginga av den offentlige omsorgen ga arbeid både til de kvinnelige profesjonene og til de ufaglærte. Den ga med andre ord plass for kvinner med svært ulike kvalifikasjoner, alder og bosted. Denne utbygginga hang ikke bare sammen med politiske prioriteringer, men også med kommunaløkonomiske rammevilkår. Det fant sted en realvekst i kommunens utgifter i perioden 1970-86 på 155 %. (Noe offentlig økonomi gjorde mulig.)

Mot slutten av 80-tallet er velferdskommunens rammer helt andre. Veksten i offentlig sektor har avtatt og ligger nå for kommunesektoren på ca. 2%. Det er distriktskommunene som har fått den største reduksjonen og som i stor grad har hatt en negativ sysselsettingsutvikling i offentlig tjenesteyting.

Når tilveksten av arbeidsplasser i kommunesektoren avtar, får dette spesielle konsekvenser for kvinners muligheter i lønnsarbeidet. I Nord-Norge arbeider f.eks. omlag halvparten av de yrkesaktive kvinnene innenfor offentlig sektor. Dersom de som kom inn i disse jobbene på 70-tallet fortsetter, vil det være vanskelig for nye som vil på arbeidsmarkedet. Dette både for de unge nye med høy utdanning og for de «eldre» som vil inn – de som er ferdige med første omsorgsøkt.

Mange kommuner opplever ikke bare reduksjon i veksten, men også betydelig inntektssvikt. Følgelig må de offentlige budsjettene reduseres. Konsekvensen er at mange kvinnearbeidsplasser blir borte, og dette er usynlig for andre enn de nærtstående. Når mange kvinner har en deltidstilpasning til lønnsarbeidet og de kommunale

timene bare er en del av deres arbeidstilpasning, synes det ikke så dramatisk. Dette var imidlertid den eneste muligheten de hadde til å få lønnsarbeid på hjemstedet. En nedskjæring på 20 årsverk kan bli mange kvinner det! Sett på landsbasis kan endringer i kommunenes økonomiske rammer få store sysselsettingskonsekvenser for kvinner. Fordi de forsvinner så sporløst, blir det ingen sak tilsvarende det som skjer når 200 mannlige industriarbeidere flyttes 4 mil i Oslo-området.

Ser en Nord-Norge-krisa i lys av dette, er kanskje ikke skattereduksjonen til dem som allerede har ei betydelig lønnsinntekt, noe virkemiddel med kvinnevennlig profil?²

Disse bemerkningene om velferdskommunen, peker for meg på tre sentrale områder for likestillingspolitikken:

- Vi må ha klart for oss hva de generelle kommunale økonomiske rammene betyr for tjenesteproduksjonen og dermed for kvinnekår.
- Ved endringer i den kommunale økonomi og organisasjon, må vi se på hvilke konsekvenser det har for utviklinga av kvinnearbeidet og ikke bare la kvinnearbeidsplasser forsvinne mellom fingrene på oss.
- Og sist, og ikke minst – når omsorgsarbeidet er så viktig, er også lønnsplasinga av det tilsvarende viktig. Vi skal kunne leve av ei kvinnelønn – også av ei omsorgslønn.

Oppsummering

Jeg har hevda at omsorgsarbeidet, og arbeidets manglende vederlag, er dagens hovedproblem for kvinner. Endringa består ikke primært i annen arbeidsdeling mellom kjønn, men i en endring av organiseringa i lønna-ulønna arbeid. At det ulønna

omsorgsarbeidet blir et politisk tema, er av felles interesse for alle kvinner. En kvinneinteresse.

Går en derimot inn i løsningsmåtene, kan kvinner være bærere av ulike interesser. Ser en omsorgsinteressene i lønnsarbeidssfæren, vil interessen te seg forskjellig, alt etter hvilket ståsted en velger, som etterspør, klient eller arbeidstaker. Og ser vi på interessens organisering, er det *arbeidsinteressen* som er direkte organisert. Klient- og brukerperspektivet er bare delvis innebygd i arbeidsorganiseringens standardisering og profesjonsnormer. Det jeg her har argumentert for, er at det er brukerperspektivet som er det «reineste» kvinneperspektivet. Det er dette perspektivet som fokuserer endringene i arbeidets organisering. Samtidig er det dette perspektivet som er dårligst ivarettatt. Derfor bør en i et likestillingsperspektiv endre de føringene som ligger på omsorgsproduksjonen. Kommunene må på en eller annen måte forpliktes til å produsere eller få produsert de nødvendige tjenestene. Stat og kommune må inngå en kontrakt eller på andre måter bli enige om hva som er en minimumsstandard på omsorgssektoren; hva staten forutsetter som gjenytelse for de pengene som overføres. De kriterier og vekter som ligger inne i de sektorberegnede overføringene til kommunene kan ikke tjene som slike signaler. Til det er de altfor sterkt preget av teknikk og fordeling mellom territorier.

Videre pekte jeg på at vi ikke bare har en velferdsstat, men også en velferdskommune. Det er den som styrer, finansierer og produserer tjenester. Derfor må vi ha et øye for de økonomiske rammevilkår som staten byr på. Og innad i kommunen må vi se på de *økonomiske* føringene (subsider/egenbetaling) på tjenesteytinga. Gjeninnføring av markedsliknende relasjoner har spesielle fordelings effekter og det virker underlig at hver kommune på egen hånd kan gjeninnføre markedet i relasjoner der

statens politikk representerer det motsatte. Hvem som produserer kan bety mindre. Det har vært mye skrik om privatisering, et mangetydig og forvirrende begrep. Hvem produsenten er, betyr ikke all verden, så sant produsenten ikke er den som fordeler godene, og det offentlige finansierer produksjonen.

*Siri Nørve
prosjektleder
Kommunaldepartementet*

Noter

1. Artikkelen er en bearbeidet versjon av foredrag holdt på Likestillingsrådets kontaktkonferanse 5. mars 1990.
2. Skattereduksjon som virkemiddel, er i kvinneperspektiv svært ugunstig:
 - Ser vi det på individnivå, vil få kvinner i relasjon til menn, nyte godt av tiltaket.
 - Ser vi det på samfunnsnivå, må vi også se på ringvirkningene av skattereduksjonen, både i offentlig og privat konsum. NIBR har i et prosjekt sett på dette. Det er gjort en modellberegning der den gjennomsnittlige skatteprosenten settes ned til 13 % av pensjonsgivende inntekt. Konsekvensene er så beregna etter to alternativ.
 - Der nedgangen i kommunal inntektsskatt kompenseres.
 - Der nedgangen i kommunal inntektsskatt *ikke* kompenseres (nedskjæring).

Ser vi på NIBRs beregnede nedskjæringsalternativ, vil det innebære en reduksjon i brutto-produksjonen på 34 %, noe som vil innebære en reduksjon på 2074 årsverk i kommunal sektor (Toresen 1989).

Kvinner har en dobbel avhengighet/interesse knytta til offentlig sektor, som bruker og som lønnsarbeider. Kvinner vil følgelig bli dobbelt skadelidende ved nedskjæringer. En skattereduksjon der kommunens inntekter ikke kompenseres, kan altså bety en overføring til menn på kvinners bekostning - om nå vår måleenhet er penger, arbeidsplasser eller velferd.

Litteratur

- Dahl, Tove Stang: «Ekteskapet, den moderne husmannskontrakt» i T. Støren og T.S. Wetlesen (red.): *Kvinnekunnskap*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1976.
- Hansen, Tore: *Fra vekst til innstramming. Finansiell utvikling i norske kommuner 1972-1985*. RFSP/NAVF, 1986.
- Hippe, Jon M.: *Spillet om velferdsstaten*. FAFO-rapport nr. 083, 1988.
- Leira, Arnlaug: «Underhold» i *Pax Leksikon*, bind 6, 1981.
- Leira, Arnlaug: *Models of Motherhood*. Rapport ISF, 1989:7.
- NOU 1988:7: *Egenbetaling i helse- og sosialsektoren*.
- NOU 1988:38: *Nye mål og retningslinjer for reformer i lokalforvaltningen*.
- Selle, Per: *Desentralisert velferd – meir velferd og demokratisk velferd?* LOS-senteret, Notat 89/40.
- Toresen, Jøran: *Lavere personbeskatning i Finnmark – økonomiske ringvirkninger*. NIBR-notat 1989:132.

Kjønnene til legeundersøkelse¹

Den biomedisinske kunnskapens rolle i behandlingen
av pseudohermafroditter²

Av Marianne van den Wijngaard

Pseudohermafroditter har tvetydig biologisk kjønn. I vestlige samfunn er det ikke plass for individer som ikke klart kan defineres inn i en av de to biologiske kjønns-kategoriene.

Pseudohermafrodittene representerer en utfordring for medisinsk forskning og for helsetjeneste, som behandler til «normalitet».

Utgangspunktet for denne artikkelen er en analyse av 59 legevitenskapelige artikler. Analysen ble utført for å finne frem til aktuelle forestillinger om «normalt» biologisk kjønn i medisinske forsker- og behandlingskretser.

I 1949 skrev Simone de Beauvoir: «En er ikke født kvinne, er blir det». Hennes tema var kvinners psykososiale funksjon.³ I biologisk forstand har det siden 1950-årene vært mulig å omskape individer til «virkelige» menn og kvinner. Pseudohermafro-

ditter, barn som er født med tvetydige kjønnsorganer, formes kirurgisk slik at de får tydelige kjønnskjenntegn. De får også hormonell behandling og psykologisk veiledning.

Pseudohermafroditter ble født også i

tider da en ikke hadde kunnskaper og teknikk til å utstyre folk med kjønnskjenntegn de ikke var født med. De blir også født i samfunn der det ikke er så maktpåliggende at alle skal ha slike kjennetegn. I antikken var nettopp foreningen av mannlige og kvinnelige kjønnskjenntegn i ett legeme, et yndet motiv. Slike individer fantes blant gudene. Hermafrodites, sønn av Hermes og Afrodite, var selv en tvekjønnet guddom. Motivet forekommer ofte også i matriarkalske religioner.⁴ I enkelte områder som ennå er uberørt av vestlig vitenskapelig tenkesett, har pseudohermafroditene sin plass i samfunnet som det tredje kjønn. Som et eksempel kan nevnes at på New Guinea har forskere funnet dette kulturfenomenet. Et tredje kjønn er fullt ut integrert i samfunnet. Pseudohermafroditter har til og med mulighet for å skifte kjønnsrolle ved en bestemt alder.⁵

I forhold til moderne vestlige samfunn er noe slikt utenkelig. Når et barn er født med tvetydige kjønnskjenntegn, gjør foreldre og leger, godt understøttet av forskningen, alt de kan for å få barnet til å bli så likt en normal mann eller kvinne som mulig. Vi stilte oss spørsmålet: Hva anser fagfolkene i helsetjenesten for å være «normale» menn og kvinner når de behandler pseudohermafroditter? Vi undersøkte til sammen 59 tekster for å få svar på dette spørsmålet. Alle var hentet fra velrenommerede medisinske tidsskrifter: *The Lancet*, *The New England Journal of Medicine* (NEJM) og *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* (NTvG). Tekstene var trykket i perioden 1972-1989. I løpet av dette tidsrommet endret begrepet «normal kvinnelighet» seg i tekstene.

Et skifte i behandlingsoppleggene viste at legevitenskapen i løpet av perioden begynte å vie kvinnelig seksualitet større oppmerksomhet. Likevel, overlegninger om hvilket kjønn det var rimelig å velge, tyder på at utsiktene til at hun i fremtiden

skulle være i stand til å få barn, veide tyngre når det var snakk om å «lage» en kvinne, enn måten hun ville komme til å fungere seksuelt på. Generelt er bildene av mannlig og kvinnelighet – slik de fortøner seg etter analyse av disse tekstene – preget av tradisjonell tankegang. Vi har forsøkt å finne ut av hvordan disse tradisjonelle forestillingene om «normal» kvinnelighet og mannlig i behandlingen av pseudohermafroditter er fremkommet, ved å granske idéene om mannlig og kvinnelighet i biomedisinsk grunnforskning. Det ser imidlertid ut til å være en forskjell mellom grunnforskningens generelle idéer om kjønn og de forestillinger om kjønn som ligger til grunn for pasientbehandlingen. Mens grunnforskerne har tid og overskudd til å forsøke seg frem og gi rom for tvil, har behandlerne ikke råd til å gjøre feil. De har behov for entydige budskap og klare indikasjoner. Siden det var (og er) stor grad av usikkerhet forbundet med de kliniske oppgavene, kunne vi støtte på mekanismer egnet til å svekke denne usikkerheten.⁶ Forenkling av grunnforskernes resultater er et eksempel på dette.⁷

Teorien om utviklingen av mannlige og kvinnelige kjønnsorganer

I de første tiårene av det tyvende århundre ble barn født med tvetydige kjønnsorganer sett på som byttinger, som varsel fra oven eller som Guds straff. Forekomsten av et tredje kjønn var en umulig tanke. I 1940-årene var problemet ennå ikke på helsetjenestens dagsorden. Selv om det hadde vært ønsket, ville legene på det tidspunkt ikke ha kunnet behandle disse individene. Den nødvendige kunnskap og teknikk

manglet. I løpet av 1940-årene oppstår en endring, idet embryologenes forskningsinteresse rettes mot hormonenes betydning for utviklingen av kjønnsorganer. *Alfred Jost*, som var knyttet til Collège de France, fremsatte en teori om hormoners virkning på utviklingen av kjønnsorganer i fosterlivet. Ifølge denne teorien utvikles mannlige ytre kjønnsorganer når androgener er til stede i fosterets blod. Når androgener ikke er til stede, utvikles kvinnelige.⁸ Før denne teorien ble lansert, antok en at de embryonale kjønnsorganer var tvekjønnede i utgangspunktet. Etterpå har en ment at utviklingen av kvinnelige ytre kjønnsorganer skulle representere den prinsipielt grunnleggende tilstand, og at utviklingen av mannlige kjønnsattributter var en modifisering av denne: Mannlige kjønnsorganer ble ifølge denne teorien dannet ved at «noe maskulint»⁹ kom i tillegg. Dette «noe» er de hormonene som mange forskere betraktet som «maskuline» – *androgenene*. Den amerikanske psykologen Money har gitt androgenvirkningen navnet «Adam-prinsippet».

Josts teori ga grunnlag for en ny forståelse av fenomenet pseudohermafroditter. Deres avvikende kjønnsorganer kunne skyldes en unormal hormonell tilstand i fosterlivet, noe som kunne bero på mange årsaker. En enzymmangel kan for eksempel hos noen resultere i en overaktiv binyrebark, som i sin tur begynner å produsere unormale hormonmengder.

Den som er født med avvikende kjønnsorganer, har samtidig en psykologisk byrde. Siden slutten av 1960-årene har en også antatt at avvik i hormonnivået før fødselen påvirker den kjønns spesifikk utviklingen av hjernen. I så fall vil pseudohermafroditene også psykologisk sett være annerledes enn «normale» menn og kvinner.¹⁰ Derfor tilbys psykologisk bistand i tillegg til kirurgisk og hormonell behandling.

I de fleste tilfeller av pseudohermafroditisme har kjønnsorganene allerede ved fødselen et avvikende utseende. Den nyfødtes clitoris kan ha fasong som en penis, eller penis kan være så liten at den likner en clitoris. Hos noen av disse barna er heller ikke kjønnsleppene eller pungen normalt utviklet. Hos andre kan de ytre kjønnsorganene se normale ut når barnet fødes, men senere utvikle seg avvikende. Av og til viser symptomene seg så sent som i puberteten, f.eks. ved at menstruasjonen ikke utvikles hos en pike, eller at skjeggveksten uteblir hos en gutt. Årsakene til at pseudohermafroditter utfordrer legevitskapen er dermed mangfoldige, fra menstruasjonsproblemer eller overdreven hårvekst hos piker og utvikling av bryster hos gutter, til avvikende kjønnsorganer.

Medisinske overlegninger ved behandlingen av tvetydig kjønn

I dag er det etablert tverrfaglige team for diagnostikk og behandling av pseudohermafroditter. Disse teamene tilrår at det gripes inn med behandling så snart som mulig etter fødselen, bl.a. fordi foreldre i dag finner det vanskelig å godta et barn med tvetydig kjønn.¹¹

De resonnementene som tillegges vekt når avgjørelsene om behandling treffes, viser oss hva fagfolkene anser for å være vesentlig for valget av kjønn. Genetisk kjønn later til å være et viktig kriterium. Har barnet to X-kromosomer, velges vanligvis kvinnelig kjønn. Er det derimot genetisk sett et guttebarn (XY), er penisstørrelsen avgjørende. Hvis penis hos et XY-barn holder en viss minimumsstørrelse, velges mannlig kjønn. Hvis ikke,

lages en vagina og barnet gjøres til pike.¹²

Leger som deltar i behandlingen av en slik pike, beskriver gjerne vaginas dybde. I mange tilfeller ender den blindt. Når disse pikene er blitt voksne kvinner, tilrås de å bevare vaginadybden ved regelmessige samleier eller på andre måter. Behandlingen av pseudohermafroditter er dermed koblet tett til forestillingene om penis-/vagina-funksjonen ved heteroseksuelle samleier.¹³

Medisinen inndeler samleienes funksjon i to områder – *seksualitet og reproduksjon*. Behandlingen for begge kjønn tar sikte på at begge områder skal tilgodeses. Når en pseudohermafroditt er i stand til både å føle behag ved seksuell omgang og å avle barn, anses behandlingsresultatet som gunstig.

Likevel ser det ut til å være en viss forskjell på vektleggingen av disse to aspektene ved samleienes funksjon, alt etter om det dreier seg om en kvinne eller en mann. Følgende motivering for bestemmelsen om å endre kjønn hos en fire år gammel gutt, viser forskjellen i tankegang når det gjelder hva som er viktigst for kvinner, respektive for menn – seksualitet eller fertilitet:

«Vi anbefalte en forandring til det kvinnelige kjønn hovedsakelig fordi penis var så ørliten at utsiktene til et normalt seksualliv i den mannlige rolle forekom usannsynlig. Et fruktbart liv som kvinne derimot, var en åpenbar mulighet.» (Lancet 1984; vol 2, p. 1461.)

I dette tilfellet foretar de ansvarshavende legene eksplisitt en avveining mellom mannlige seksualitet og kvinnelig fertilitet. «Normal» mannlige seksualitet ses i forhold til muligheten for heteroseksuelle samleier, noe de anser uoppnåelig for dette barnet. Det slår en at artikkelforfatterne ikke overveier barnets seksuelle muligheter som kvinne. Da er det bare fertiliteten som teller.

Følgende sitat viser normen for vellykket manndom:

«Sekundære mannlige kjønnskarakteristika begynte å vise seg i 12-årsalderen og utviklet seg normalt. Han barberte seg daglig og hadde samleie med ejakulasjon to ganger i uken.» (NEJM 1979; vol 300, p. 223.)

Normalitet innebærer altså: Daglig barbering, samleie to ganger i uken – og ejakulasjon. Kanskje vektlegger legene den mannlige parts medvirkning til reproduksjonen like sterkt som den kvinnelige parts, men de skiller den ikke ut fra evnen til ejakulasjon. For menn som i alle henseender er «friske», svarer muligheten for å avle avkom direkte til evnen til å ejakulere. Men om det forholder seg slik også for den vellykkede, mannlige pseudohermafroditt – derom tier historien vanligvis.

Artikler fra begynnelsen av 1970-årene viser tydelig at kvinnelig seksualitet ble betraktet som noe sekundært i behandlingen av pseudohermafroditisme. Da ble problemene med en avvikende clitoris vanligvis løst ved at organet i sin helhet ble kirurgisk fjernet:

«Etter nøye overveielser besluttet vi å underlette fullbyrdelsen av hennes kvinneverolle ved kirurgisk og hormonell behandling. Clitorisekstirpasjon og vaginal plastikkirurgi ble utført.» (NTvG; 1975, vol 119, p. 691.)

Legene (sannsynligvis også kvinnene selv) betraktet tydeligvis evnen til å ha samleie som ønskverdig, selv om pasientene var og ble infertile. Var ikke disse legene klar over at clitoris er et sentralt punkt i spørsmålet om kvinnelig orgasme? Eller betraktet de hennes seksualitet som mindre viktig enn hennes fertilitet og hennes «kvinneverolle»?

I dag foretrekkes en behandlingsmetode som går ut på kirurgisk reduksjon av en unormalt stor clitoris fremfor total fjernelse. Det er likevel bemerkelsesverdig at det ikke ser ut til å ha blitt noen generell meningsutveksling om spørsmålet reduksjon vs. total fjernelse av clitoris i de angjeldende tidsskriftene. Heller ikke de lærebøkene vi har slått opp i, diskuterer dette spørsmålet.¹⁴

Alt i alt sitter vi igjen med det inntrykk at heteroseksuelt samleie betraktes som viktig for «normal» mannlighet, mens det viktigste kjennetegn for «normal» kvinnelighet er fruktbarhet. Dette synet går også frem av den psykologiske omsorgen som blir pseudohermafroditene til del. Psykologisk veiledning er hovedsakelig basert på en teori om oppbygningen av den mannlige og den kvinnelige hjerne.

Teori om den mannlige og den kvinnelige hjerne

Ovenfor har vi beskrevet hvordan Josts teori om den embryologiske utviklingen av kjønnsorganene kom til å danne rammen omkring behandlingen av pseudohermafroditter i 1950-årene. Analogt med dette fremsatte en forskergruppe fra Kansas i 1959 en annen teori som kunne anvendes i behandlingen av pseudohermafroditisme. Den handlet om utviklingen av den mannlige og den kvinnelige hjerne. Som tilfellet var med kjønnsorganene, går også denne teorien ut på at den kvinnelige utviklingen av hjernen er den grunnleggende. Tilstedeværelsen av androgener i fosterets blod resulterer etter denne teorien i en mannlig hjerne. En kvinnelig hjerne utvikles ved fravær av androgener.¹⁵ Hjernens kjønn ble bestemt ved observasjon av parringsadferden hos forsøksdyr.¹⁶ I løpet av kort tid ble

denne teorien erklært gyldig for alle pattedyrarter.

Omtrent ti år etter at denne teorien om kjønnsdifferensiering av hjernen var presentert, testet den amerikanske psykologen John Money og den tysk-amerikanske endokrinologen Anke Ehrhardt om denne teorien hadde gyldighet for mennesker. I den hensikt undersøkte de individer med forskjellige former for pseudohermafroditisme. Deres hypotese var at de unormale hormonnivåene som hadde resultert i avvikende kjønnsorganer, også hadde påvirket hjernens utvikling. Money og Ehrhardt så på pseudohermafroditisme som et naturens eksperiment, sammenliknbart med biologiske laboratorieeksperimenter. Deres forskning resulterte i en bok som ble utgitt i 1972. De beskrev androgenenes innvirkning i fosterlivet på såkalte *sex-dimorfe* eller kjønnsdelte adferdsmønstre, som f.eks. energien som ble brukt på sport og lek, forkjærlighet for bestemte typer klær, ambisjoner i retning av karriere eller moderskap. Seksuelle tilbøyeligheter (hetero-, homo- eller biseksualitet) ble også kausalkorrelert med androgennivåene i blodet før fødselen. De antydte til og med at det fantes en sammenheng mellom tilstedeværelsen av androgener og høy intelligens (IQ).¹⁷

Denne studien høstet stormende kritikk. Kritikken var rettet både mot metodesettene som var anvendt, og mot hva de forutsatte om mannlighet og kvinnelighet. Kritikken fikk Money og Ehrhardt til å gå videre med sine undersøkelser for å se om deres tolkninger av hormonvirkningene i fosterlivet var gyldige også for adferd senere i livet. I 1980 sto Money ikke lenger inne for at virkningen av androgener i fosterets blod var en direkte årsak til kvinnelighet og mannlighet. Han så androgenene mer som et grunnlag for tendenser i retning av mannlig eller kvinnelig utvikling.¹⁸ Ikke

desto mindre, etter at Money/Ehrhardt-boken kom ut i 1972, har forskere mer enn tidligere oppfattet kjønnsmessige adferdsforskjeller som biologisk bestemt. Siden dengang har leger som evaluerer resultatene av kirurgi på pseudohermafroditter, ikke bare søkt svar på om seksuell og reproduktiv evne er blitt utviklet, men også spurt om individenes adferd er blitt kjønns-spesifikk.

Behandling av psykologisk mannlighet og kvinnelighet

I likhet med Money og Ehrhardt betrakter de som behandler pseudohermafroditter, seksuell tilbøyelighet i retning av kvinner som et tegn på mannlig adferd. For øvrig forutsettes menn å være aggressive, handlekraftige og ivrige etter å gjøre seg gjeldende.¹⁹ Det er også en del av den «normale» manndom å ha arbeid utenfor hjemmet – det slår følgende sitat fast:

«I hjemmesituasjonen tar kvinnene seg av de huslige gjøremålene, mens de individene undersøkelsen gjelder, driver gårdsarbeid, gruvearbeid eller tømmerhugst, akkurat som byens normale menn. De trives med rollen som hjemmets overhode.» (NEJM, 1979; vol 300, p. 1234.)

Kvinnelig adferd benevnes som seksuell orientering i retning av menn og som ambisjoner om moderskap – også om kvinnen er infertil:

«Studier av psykososial funksjon tyder på at disse pasientene er kvinnelige både i adferd og utseende og fungerer som normale, ivaretagende mødre.» (NEJM, 1980; vol 302, p. 202.)

Vilter adferd hos piker betraktes som avvikende feminin oppførsel, siden deres oppførsel tross alt burde innrettes på at de skal være tiltrekkende:²⁰

«Staben klarte temmelig raskt å få piken interessert i kvinnelige sysler, og det så ut til at hun spesielt likte å ha bånd med forskjellige fargetoner i håret hver dag...og barnet ble åpenbart feminint.» (Lancet, 1984; vol 2, p. 1461.)

De forestillingene om kvinnelighet og mannlighet som legene arbeider mot i behandlingen av pseudohermafroditter, virker uhyre tradisjonelle. Hvorfor er det slik? Det finnes mange, bredspektrede forklaringer (leger er stort sett menn; leger flest har et konservativt livssyn; etc.). Vi ønsket å finne en mer spesifikk forklaring. Vi tok for oss to sider av den hjelpen som tilbys pseudohermafroditter, for å se om vi kunne finne en slik forklaring: a) Den grunnleggende kunnskap som behandlingen er basert på, og b) spørsmål som er spesifikke for hjelpen som tilbys pseudohermafroditter.

Asymmetrisk dualitet inne i teorien

Teorien om hjernens kjønnsdifferensiering forutsetter androgenene som årsak til maskulinitet. Ifølge teorien er disse hormonene ikke til stede i kvinnelige fosters blodomløp. Mannlighet og kvinnelighet danner dermed en begrepsmessig dualitet i teorien om hjernens differensiering. Mannlighet er lik tilstedeværelsen av androgener; kvinnelighet er lik fravær av androgener. Også i beskrivelsen av pseudohermafroditter betraktes androgener som årsaken til mannlighet. Mannlig drift består i svært

aktiv, initiativrik seksualitet. Fravær av androgener er, ifølge teorien, forbundet med kvinnelighet. Også i beskrivelsen av pseudohermafroditter går «fravær» og kvinnelighet hånd i hånd. Sammen med fraværet av androgener finnes et fravær av aktiv seksualitet. En kvinne er reseptiv, dvs. mottakelig for mannlig seksualitet og avkom.

Både i 1959-teorien om mannlig og kvinnelig differensiering av hjernen og i behandlingsrutinene overfor pseudohermafroditter, synes femininitet og maskulinitet å danne en asymmetrisk dualitet.

Bemerkelsesverdig er likevel følgende: De forestillinger om kvinnelighet og mannlighet som legene behandler pseudohermafroditter etter i 1970- og 80-årene og de idéer om kjønn som den biomedisinske forskningen arbeider etter i samme tidsrom, faller ikke sammen. Siden 1950-årene har det skjedd en utvikling innenfor grunnforskningen på dette området. Denne utviklingen ser ut til å peke bort fra den asymmetriske dualiteten vedrørende mannlighet og kvinnelighet. Delvis takket være kvinneforskeres kritikk begynte det å gro frem en forståelse for de dualistiske modellenes begrensning. Det ble fremmet en tankemodell som gikk ut på å se mannlighet og kvinnelighet som uavhengige størrelser. Den dualistiske modellen som hadde vært i bruk inntil da, definerte kvinnelighet og mannlighet med likelydende benevelser: Kvinnelig er ikke mannlig og omvendt. Den modellen som ble presentert av psykobiologen Whalen i 1974, setter mannlighet og kvinnelighet på forskjellige akser: De er uavhengige av hverandre. Rektangelet som oppstår i modellen, sier noe om hvilke adferdsmuligheter et dyr eller menneskelig vesen egentlig rår over.²¹ Forskjellen mellom de to modellene kan fremstilles som vist i fig. 1. Hvorfor er så den dualistiske modellen (A) ennå i bruk i klinisk praksis?

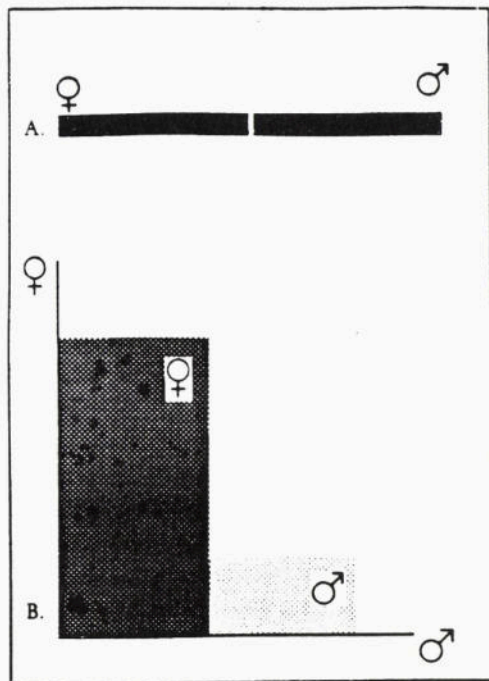

Fig. 1:

A viser den dualistiske modellen: Kvinnelighet er ikke mannlighet – og omvendt.

B viser modellen som ble fremsatt i 1974: Kvinnelighet og mannlighet er plassert langs forskjellige akser. De er egenskaper som utvikles hver for seg og uavhengig av hverandre. Denne modellen kalles den orthogonale modellen.

Overføringen av grunnleggende kunnskap til medisinsk praksis

Når kunnskap overføres, går ofte mange nyanser tapt.²² Forskere fra ett forskningsområde krever gjerne entydige svar av forskere fra et annet område. Brukerne av kunnskapen, f.eks. legene, er om mulig i enda sterkere grad ute etter entydige budskap. Vi har ettersporet tap av nyanser innenfor pseudohermafroditbehandlingsfeltet og kommet frem til tre punkter.

Det går frem av artiklene at leger regner fravær eller tilstedeværelse av androgen-virkninger som viktige for mange av pasientenes symptomer. I flere artikler ramses i samme åndedrag opp androgene-nes virkning på fosterets utvikling av kjønnsorganer, tendensen til å utvikle bryst-ter, hjernens utvikling og psykososial orientering. I enkelte tilfeller skilles det ikke engang mellom påstander om de kort-varige straksvirkningene av androgener på voksne (f.eks. innvirkningen på libido), på den ene siden, og den antatt permanente virkningen av hormoner i fosterlivet på den andre.²³ Videre er det slående at enkelte forfattere presenterer virkningen av androgener på utviklingen av kjønnsorganer, kjønnsidentitet, og sosiale kjønnsroller på et kjønn som er så floket sammensatt. Mannlighet settes tydeligvis lik androgen-aktivitet.

Dette er enda mer bemerkelsesverdig sett i lys av at forskere som hovedsakelig er opp-tatt av grunnforskning, helt siden 1970-årene har tillagt østrogenene (av og til benevnes de feilaktig som kvinnelige hor-moner.²⁴) en viktig rolle under utviklingen av hjernen både hos kvinner og menn. Dette er bare sporadisk nevnt i de tekstene vi har undersøkt. Heller ikke i de nyeste medisinske lærebøkene nevnes østrogene-nes betydning for utviklingen av hjernen. En ny lærebok i endokrinologi beskriver hormonenes funksjon slik: «Virkningene av testosteron er vevsspesifikke og gjenspeiler summen av dets og dets omdannelsespro-dukters funksjon».²⁵ Androgenet «testoste-ron» antas, ifølge denne boken, å stå for hjernedifferensieringen, enda deler av dette stoffet først må omdannes. Dette er en ekstrem forenkling sammenliknet med de idéene en for tiden arbeider med i grunn-forskningen på dette feltet.

Innholdet i Moneys og Ehrhardts arbeid er også blitt forenklet ved bruk. Money og Ehrhardt har i senere publikasjoner inntatt

en mye mer balansert holdning overfor spørsmål om hormonenes innvirkning på hjerne- og adferdsdifferensiering enn de gjorde i boken fra 1972. Likevel siterer legene bak de artiklene vi har gransket, hovedsakelig fra 1972-boken (eller fra eldre arbeider). Dette gir oss en mistanke om at Moneys og Ehrhardts senere arbeider er for balansert og dermed ikke entydige nok til å tjene som veivisere i behandlingen av pseu-dohermafroditte. Leger trenger entydig kunnskap. Dette utgjør noe av årsaken til at de tradisjonelle bildene av kvinnelighet og mannlighet er så seiglivede i artiklene om behandling av pseudohermafroditte.²⁶

Legenes behov for entydig kunnskap har sin bakgrunn i medisinsk klinisk praksis. I medisinsk praksis er det generelt, og spe-sielt i den delen som har ansvaret for behandlingen av pseudohermafroditte, en høy grad av usikkerhet overfor opp-gavene.²⁷

I medisinen forekommer meningsfor-skjeller til stadighet, både om diagnoser, behandlingsformer og om hvordan leger burde opptre. Samtidig ønsker de fleste pasienter (eller deres foreldre) klare svar. Legene ønsker på sin side å være i stand til å gi klare svar for fortsatt å kunne nyte tillit hos pasientene. Deres symptomer og prob-lemer er i seg selv årsak til mye usikkerhet. Spesielt hos pasientgruppen med tvetydige kjønnsorganer er entydig kunnskap mer enn velkomment.

Antydninger om at «vi» er fullt oppmerk-som på hvordan hormoner, hjerne og adferd innvirker på hverandre, kan inngi trygghet. Dette gjelder også for entydige forestillinger om «normal» kvinnelighet og mannlighet, som jo fungerer som behand-lingens formål. Legene behandler disse individene nettopp for usikkerhet om eget kjønn. Det er ikke direkte lett å være hen-vist til å leve med en slik usikkerhet i våre vestlige samfunn. Følgelig kan ønsket om å få så mye klarhet om kjønn som mulig, lede

en til å synke tilbake til de mest tradisjonelle normer for kvinnelighet og mannlighet.²⁸

Behandlingen av pseudohermafroditter bidrar til bekreftelsen av gamle normer om riktige menn og kvinner.

Konklusjoner

I 1950-årene åpnet de biologiske teoriene om kjønnsorganenes utvikling for muligheten til å behandle pseudohermafroditter. Til å begynne med ble kirurgi alene anvendt på tvetydige kjønnsorganer. Senere, da de som behandlet pseudohermafroditter begynte å vie den psykologiske utviklingen interesse og tilbød sine pasienter psykologisk omsorg, fungerte Moneys og Ehrhardts arbeid som retningsgivende for denne omsorgen. Imidlertid, mens Money og Ehrhardt nyanserte sine påstander, ble det bedt om entydige kriterier til grunnlag for avgjørelser under *behandlingen* av pseudohermafroditter.

Forenklinger virker aldri tilfeldig: I studier og i behandling av menneskelig adferd ble forenklingene foretatt i tråd med de rådende kulturelle forestillinger om kvinnelighet og mannlighet. I disse forestillingene har det hittil vært liten plass for «normal» lesbiskhet og homoseksualitet. Mange forskere og leger leter fremdeles etter biologiske forklaringer på adferd som avviker fra det «normale» mannlige eller kvinnelige mønsteret, til tross for de balanserte, nesten forsiktige påstander som fremsettes av biomedisinske grunnforskere.

Det som ovenfor er sagt, endrer ikke det faktum at individer født som pseudohermafroditter i vårt samfunn, er takknemlige for at det finnes medisinsk kunnskap som kan få dem til å bli enten kvinner eller menn.

Når vi vurderer slik behandling, må vi ikke overse den kulturelle sammenhengen der det ikke er mulig å eksistere uten en klar tilhørighet til det ene eller det annet kjønn.

Forestillingene om kvinnelighet og mannlighet er endret i løpet av de siste ti-årene. Nå er det påkrevet med en grundigere og mer nyansert gjennomtenkning av de forestillinger om kvinnelighet og mannlighet som i dag legges til grunn ved behandlingen av pseudohermafroditter. Slike tendenser kan spores. En fersk publisering antyder at forestillinger om mannlig seksualitet er i endring: Ifølge forfatterne ser det ut til at menn med mikropenis er i stand til å ha et lykkelig seksualliv.²⁹ Men også i dette tilfellet gjelder ordtaket: En svale gjør ingen sommer. Især ikke i legenes undersøkelsesrom.

Marianne van der Wijngaard
forsker
Women's Studies Biology
University of Amsterdam

Oversatt fra engelsk av Berit Heløe

Noter

1. Denne artikkelen ble presentert som foredrag ved 4. International Interdisciplinary Congress on Women, 3.-7. juni 1990, New York.
2. Hermafroditter er individer med både mannlige og kvinnelige kjønnsorganer og evne til selvbe-fruktning. Dette er vanlig blant virvelløse dyr, men forekommer ikke hos mennesket. Det gjør derimot pseudohermafroditisme. De ytre kjønnskjenntegnene og især kjønnsorganenes utseende befinner seg et sted mellom de to kjønnenes. Pseudohermafroditisme kalles derfor interseksualitet; på norsk også tvekjønnethet.
3. de Beauvoir, S.: *La deuxième sexe*, Paris 1949.

4. Oosthoeks Encyclopedia, 1980 edition.
5. Herdt, G.H., Davidson, J.: The Sambia «Turnim-man»: Sociocultural and Clinical Aspects of Gender Formation in Male Pseudohermaphrodites with 5 alpha Reductase Deficiency in Papua New Guinea. *Archives of Sexual Behavior* 1988; vol 17, no 1.
6. Whitley, R.: The establishment and structure of the sciences and reputational organizations. I Elias N., Maihns, H., Whitley, R. (eds.): *Scientific establishments and hierarchies*. Sociology of the sciences yearbook, Reidel, Dordrecht, 1982.
7. Star, S.L.: Scientific work and uncertainty. *Social Studies of Science* 1985, vol 15, p. 391, og Star, S.L.: Simplification in scientific work: An example from neuro-endocrine research. *Social Studies of Science* 1983, vol 13, p. 205.
8. Jost, A.: Hormonal Influence in the Development of the Fetus. *Cold Spring Harbor Symp Quant Biol* 1954; 19, pp. 3-9.
9. Money, J.: *Love and Lovesickness. The Science of Sex, Gender Difference and Pair Bonding*. John Hopkins Univ Press 1980, Baltimore, London. P. 5: «The principle involved, nicknamed the Adam Principle, is the same as governs the differentiation of the genital anatomy, namely, that to differentiate a male something must be added.»
10. Se 8.
11. I 1950-årene rådet forskere legene til å vente med kirurgisk korrigering til etter puberteten fordi man hadde observert at kjønnsforandringer av og til kunne oppstå senere hos et barn med tvetydige kjønnsorganer. F.eks. står dette i læreboken *Postgraduate Obstetrics and Gynaecology* av F. Browne (Butterworths, London 1950): *It is best if the sex is doubtful at birth to register and rear the child as a male, first, because most pseudohermaphrodites are males, and secondly because a male in a girls' school can do a lot of harm before his true sex is discovered. It is best to delay decision as to the true sex until puberty when the secondary sex characters declare themselves.*
12. I *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1975, 119, p. 1923 står følgende: *In therapy, the anatomical deviation is paramount: When it is impossible to construct a functioning phallus, it is preferable to consider the individual a woman.*
13. I *The New England Journal of Medicine*, 1987, 316, p. 210 konkluderer forfatterne slik: *...the heterosexual adjustment of their adult patients with congenital adrenal hyperplasia (sort of pseudohermaphroditism) correlates with the adequacy of the introitus...*
14. Se f.eks.:
 - Pronk, J. (ed.): *Medische genetica*, Bunge 1984, Utrecht,
 - Forfar, J., Arneil, G. (eds.): *Textbook of paediatrics*, 3rd ed., Churchill Livingstone 1984, Edinburgh,
 - Kloosterman, G. (ed.): *De voortplanting van de mens. Leerboek voor obstetrie en gynaecologie*, 7e dr., Centen 1985, Weesp,
 - Kaplan, H., Sadock, B. (eds.): *Modern synopsis of comprehensive textbook of psychiatry*, 4th ed., Williams & Wilkins 1985, Baltimore,
 - Wilson, J., Foster D. (eds.): *Williams textbook of endocrinology*, 7th ed. Saunders 1985, Philadelphia,
 - Braunwald, E. (ed.): *Harrison's principles of internal medicine*, 11th ed. McGraw Hill 1987, Auckland,
 - Tindall, V.: *Jeffcoate's principle of gynaecology*, 5th ed. Butterworth 1987, London.
15. Phoenix, C.H., Goy R.W., Gerall A.A., Young, W.C.: Organization Action of Propionate on the Tissues mediating Mating Behaviors in the female Guinea Pig. *Endocrinology* 1959, vol 65, pp. 369-82.
16. I 1960-årene ble hunnenes parringsadferd (motakelighet) registrert bare som reaksjon på hannenes bedekking. I naturlige omgivelser viser rotter av begge kjønn begge typer adferd. Den ene typen adferd forekommer imidlertid hyppigere hos hunner og den andre hyppigere hos hanner. Dette har ledet forskere til å dele seksuell adferd inn i to strengt adskilte kategorier.
17. Money, J., Ehrhardt, A.: *Man and Woman, Boy and Girl: Differentiation and Dimorphism of Gender Identity from Conception to Maturity*. John Hopkins University Press 1972, Baltimore.
18. I sin bok *Love and Lovesickness, the Science of Sex, Gender-differences and Pair-bonding* (John Hopkins University Press, 1980, Baltimore) kaller John Money den adferden som han har undersøkt mht. androgenenes virkning i fosterlivet, for «sex-shared/threshold-dimorphic behavior». Denne typen adferd består av 9 variable. Blant de ni finnes seksualadferd og forbruket av energi på sport og lek.
19. Et annet sitat fra den samme teksten gir mer informasjon om hvilke forestillinger forfatterne har om maskulinitet (New England Journal of Medicine 1979; vol 300, p. 1234): *...the manifestations of male sexual behavior were evaluated according to four patterns of sexual behavior differentiation described by Diamond (1977): sexual*

gender identity, sexual patterns (sex-related behavior, which for men includes aggressive-ness, assertiveness, large motor activity and occupation), sexual object of choice (the sex of the person chosen as an erotically interesting partner) and sexual mechanisms (the features of sexual expression over which an individual has little control, which for men include the ability to obtain and maintain an erection and to achieve orgasm).

20. I Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 1986, vol 130, p. 1557 står f.eks.: «I skolealderen viste alle fem en klart vilter adferd som besto i hard og vill leking. De foretrakk gutteleketøy (tog etc.), gutteleker (å leke krig, røver, etc.), gutteklær og de mislikte jenteaktige blonder og kapper.
21. Oudshoorn, N., van den Wijngaard, M.: Dualism in Biology. The case of sex-hormones. Akseptert for publisering i *Signs. Journal of Women in Culture and Society*.
22. Star, S.L.: Scientific work and Uncertainty. *Social Studies of Science* 1985, pp. 391-472.
23. Følgende sitat fra Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 1977, vol 296, p. 441, gir et eksempel: *In normal males the development of the female type of breasts at puberty is thought to be prevented by an androgenic influence on the breast anlage during fetal life, and, of course, patients with insensitivity to testosterone lack this influence. Finally, the central nervous system is probably also androgen-insensitive in these patients since they have a characteristically female psychosexual orientation. Androgens increase libido in females, and insensitivity to them in this patient is consistent with the remark in the case record that her libido was never very strong.*

Det er også verd å merke seg at i dette sitatet settes kvinnelig libido opp som en virkning av androgener. Dette er omdiskutert. Det finnes mange tilgjengelige forskningsresultater der en

økning av libido tilskrives høye østrogen- og progesteronkonsentrasjoner, som når sitt høyeste nivå omkring eggløsningen. Dette er i den perioden da muligheten for befruktning er på topp. Publikasjonene betrakter libido-økningen som en funksjon av reproduksjonen. Libido anses tydeligvis her som noe maskulint, og derfor som en androgenvirkning.

24. I noen tilfeller omtales androgener og østrogener ennå som respektive mannlige og kvinnelige hormoner, men begge disse substansene finnes både i det kvinnelige og det mannlige legeme. Kjemisk sett er de ikke svært forskjellige fra hverandre. Begge kan omdannes fra det ene til det andre.
25. Williams, R. (ed.): *Textbook of Endocrinology*, 6th ed. Saunders 1985, Philadelphia.
26. Ikke desto mindre, det foregikk en diskusjon i tidsskriftene rundt spørsmålet om og i hvilken utstrekning hormoner er i stand til å avgjøre menneskelig adferd i tiden før fødselen. Artikkelforfatterne hadde forskjellige meninger.
27. Se Whitley, R., 1982.
28. Ikke alle leger deler disse tankene. I dette tilfellet dreier det seg om publikasjoner skrevet av forfattere som publiserer i anerkjente tidsskrifter. Tidsskriftenes status og emnets natur kan ha bidratt til fortolkningen av forestillingene om feminitet og maskulinitet. Det kan (muligens) ha funnet sted en utvelgelse av dem som har skrevet om dette emnet i disse tidsskriftene. En velrenommet forsker har sannsynligvis hatt lettere for å få publisert i et slikt tidsskrift enn de med mindre erfaring. I denne sammenhengen dreier det seg også om en type avvik som det er tenkelig at erfarne forskere, mer enn yngre, er beredt til å ta opp.
29. van Seters A.P., Slob, A.K.: Mutually Gratifying Heterosexual Relationship with Micropenis of Husband. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 1988, vol 14, no 2.

Har datafaget kjønn?

Av Tove Håpnes og Bente Rasmussen

Ved å betrakte datafaget og datateknologien som sosialt og historisk bestemt, og som kjønnsmaktsystem, er det mulig å forstå jenters og kvinners komplekse forhold til datafaget innen både utdanning og teknologi. Kvinnenenes interesse for helhetstenkning og større vekt på å se menneske og samfunn i relasjon til teknikken er viktig for datafaget og samsvarer med den kritikk som i dag kommer fra yrkeslivet.

«Om pojkarna inte söker sig till vården – då er det fel på vården. Om flickorna inte söker sig till tekniska yrken – då er det fel på flickorna.» (Vården = pleieyrker.)

Dette sitatet fra det svenske parlamentsmedlemmet Lena Ohlsson på seminaret «Kvinnor och makt» i Stockholm mars 1990, illustrerer meget godt den tankegang vi finner i forklaringene på at andelen kvinner er så lav i datayrkene og i datafaget. Andelen kvinner i tekniske yrker og utdanning i Norge har økt sterkt de siste 10-15 årene. På NTH har andelen kvinner som ble uteksaminert f.eks. økt fra 6% i 1979 til 23% i 1987 (Kvande 1982, 1984, Håpnes 1988). Kvinneandelen varierer imidlertid mellom utdanningsretningene innen NTH, og den

er svært lav i datafaget (ved opptak har andelen vært 15% på det høyeste og ligger de siste årene rundt 10%). Den samme tendensen finner vi i andre land. I Norden er det gjennomgående slik at andelen kvinner på data har økt mindre enn i andre tekniske og naturvitenskapelige fag, og den har også stagnert.

I forskningsprosjektet «Kvinner og høyere EDB-utdanning», har vi studert hvorfor det er så få kvinner i datafaget. Vi har funnet at andelen kvinner varierer meget sterkt mellom ulike disipliner i de nordiske land. Andelen kvinner i datafaget ved tekniske og naturvitenskapelige fakulteter er meget lav. Ved økonomiske fakulteter er andelen noe høyere, og ved samfunnsvitenskapelige og humanistiske fakulteter er andelen «normal», dvs. ca. 50% (Håpnes

1988, Kvande og Rasmussen 1989). Dette viser at kvinner ikke uten videre avviser datafaget, men de tiltrekkes ikke av datafaget i de tekniske og naturvitenskapelige fakultetene.

De tradisjonelle forklaringene har, som vi påpeker i sitatet i starten, lett etter feil ved kvinnene som gjør at de ikke velger datafaget. De har ikke stilt spørsmål ved om det er noe «galt» med datafaget. Dermed blir ansvaret for eventuelle løsninger på problemet lav kvinnenandel forskjøvet til individuelle jenter eller kvinner eller til deres sosialisering i hjem og skole. Slike forklaringer blir for enkle og de mangler endringsperspektiver og muligheter til handling (se for en grundigere diskusjon av dette Kvande og Rasmussen 1989, 1990).

Dersom en ønsker å *endre* kvinners forhold til datafaget og deres interesse for å studere datafag, står en overfor komplekse forhold. Valg av utdanning og yrke influeres både av menns og kvinners sosialisering og deres verdier og av egenskaper ved faget, datayrkene og fagets tradisjoner. Hvilken rolle spiller sosialt kjønn i datafaget og i datastudiet? Kan vi si at datafaget har «kjønn», dvs. at faget er maskulint og derfor ikke tiltrekker seg kvinner?

Kjønn inngår i de grunnleggende prosessene som konstituerer alle samfunnsmessige forhold (Acker 1987, Kvande og Rasmussen 1990). Slik er teknologien også preget av kjønn: Det ligger forutsetninger om hvem som skal bruke tekniske hjelpemidler, og til hva, i konstruksjonen. Dermed de ikke i utgangspunktet er kjønnsbestemt, blir de kjønnspreget gjennom hvem som tar dem i bruk (Cockburn 1983, 1985). Skrivemaskinen har alltid vært knyttet til kvinner og kvinners underordnede rolle som sekretær eller «kontordame». Datamaskinen er tradisjonelt knyttet til menn. Da tekstbehandlingsutstyr kom på markedet, ble det først utviklet som maskiner til erstatning for elektriske skrivemaskiner for

sekretærarbeid (Lie og Rasmussen 1983, Lie 1986). Først da mer generelle maskiner, slik som PC-er, overtok markedet, tok menn dem i bruk. I reklamen kan en lett se hvem maskinene er myntet på: Hjemmedatamaskinen for den travle forretningsmann som kan sitte på verandaen og arbeide i sola, og tekstbehandlingsmaskinen for «kontordamene» (Lie 1985).

Kjønnsdifferensieringen i forhold til bruk av og interesse for databehandling foregår svært tidlig. Det er en guttekultur rundt datamaskiner og spesielt rundt data-spill. Jentene deltar ikke i guttegjengene som spiller dataspill. Sjøl om jentene kan bruke maskinene, er de sjelden interessert i det. De er interessert i andre jenter og sosiale sysler. Mens guttene synes maskinenes muligheter er spennende, synes jentene dette er uinteressant.

Dette sterke kjønns skillet i bruk av datamaskiner i fritiden finner vi også i forholdet til datamaskiner og datafaget i studie og yrke. Vi vil derfor se nærmere på hva det er ved datamaskiner og bruken av dem som tydeligvis fungerer som et aktivt medium for kjønnsdifferensiering og *kjønnsordningsprosesser* (Kvande og Rasmussen 1990).

Kampen om datamaskinen

Det er en utbredt oppfatning at jenter er *redd* datamaskiner og derfor ikke tør prøve seg på dataspill eller lære seg å bruke datasystemer. Dette blir sett på som en «feil» hos jentene som gjør at de, dessverre, kommer bak i køen når det gjelder å beherske data. De kvinnelige datastudentene på NTH har erfaringer med dette fra videregående skole da de valgte data som valgfag:

Hjørdis forteller:

«I begynnelsen syntes jeg det var helt forferdelig fordi guttene kastet seg over maskinene mens jeg følte at dette kunne jeg ikke noe om. Men etter hvert fant jeg ut at de gjorde jo en masse feil hele tiden. Da jeg kom over det, var det jo kjempegøy.»

Hun har tenkt en del over disse erfaringene og forteller videre:

«Det at jeg syntes det var skrekkelig, skyldtes jo også at det var få maskiner slik at vi måtte sitte fem stykker rundt en maskin. Gutter er litt mer selvsikre i grunnen, så de begynte bare å trykke. Jeg fikk dermed inntrykk av at de hadde vært veldig mye borti dette før. Det gikk bedre etter hvert som jeg oppdaget at de ikke var så flinke... Bortsett fra en annen jente fra naturfaglinja, hadde de andre jentene som tok data valgfag språkbakgrunn. De falt veldig fort av fordi det nesten bare ble brukt matteeksempler. For å få alle med, ble gruppa delt slik at de som hadde naturfagbakgrunn, fikk en type oppgaver mens de andre fikk tekstbehandlingsoppgaver.»

Hjørdis sine opplevelser fra sitt første møte med datamaskinen samsvarer med det flere av jentene fortalte oss. De er tilbakeholdne i sitt møte med maskinen. De føler seg usikre fordi de ikke kjenner maskinen, men det var guttenes dominerende atferd som sterkest bidro til å skape den usikkerheten jentene følte både overfor maskinen – dette er noe jeg ikke kan – og overfor guttene – de som mestrer data. Jentene vurderte sitt forhold til maskinen ut fra guttenes atferd. I møtet med maskinen dominerte guttene fordi de tilsynelatende hadde kunnskap som jentene manglet, og jentene underordnet seg derfor guttene. I ettertid tolker Hjørdis usikkerheten hun følte mer som et resultat av guttedominansen enn at det var datamaskinen som skremte:

«Det er ikke data i seg selv som er den store skrekken. Det er like mye hvordan gutter håndterer data. Det var jo det samme i fysikken; vi var få jenter, og guttene var kjempeaktive. Men etter at vi hadde hatt noen prøver, fant vi jo ut at guttene ikke var så flinke likevel. Da ble det med en gang så mye trygghet.»

Først når det er synlige bevis på at det jentene presterer er godt, slipper den sterke guttedominansen noe av taket. Jentene får mulighet til å reflektere over sitt eget forhold til data, og dataundervisningen blir mer interessant. Dette kan være en innfallsport til at en del jenter får lyst til å fortsette med data. Men guttedominansen møter og preger jentene også når de begynner på datafaget på NTH.

Tone forteller:

«Du føler litt at jenter er stemplet på forhånd med at det her, det kan du ikke, mens gutter i utgangspunktet forventes å skulle kunne noe om det. Vi jenter må jobbe for å bli akseptert og vise at vi kan... Jeg føler av og til at vi jentene på en måte har lov å være dummere enn guttene. Vi får lov til å være de som kan stille de «teite» spørsmålene. Men det vi spør om er kanskje ikke så teit likevel.»

Trude er enig:

«Vi ser bare menn her i undervisningen. Som studentassistenter har vi bare opplevd kjekke unge menn fra kullene over oss... Det som sitter igjen er at det er gutter som driver med dette. Det er det vi møter.»

For å understreke guttedominansen viser Trude oss et eksempel på hvordan guttene mer konkret tar over og definerer arbeidsdelingen når de skal løse prosjektoppgaver på datamaskiner:

«Vi hadde et prosjekt i 2. klasse, hvor de liksom hadde tenkt på det her med jenter. Fordi vi er så få tenkte de at det lureste de kunne gjøre var å putte en jente i hver gruppe. Det var jo selvfølgelig mislykket. Selv de flinkeste jentene fikk bare lov til å holde på med skjermbilder, mens guttene skulle fungere som selve hjernen. Det er jo gøy det å lage gode skjermbilder, men det er jo moro å få lov til å arbeide med kjernen av problemet.»

I tillegg til at sitatene viser en klar kjønns-kamp i forhold til maskinene ved at jentene tildeles mindre statusbelagte oppgaver, ser vi at jentene tenker i kjønnsdikotomier om det de opplever på datafaget. Ikke bare dominerer guttene i arbeidsprosessen på faget, faget drives også av menn, og ingen forventer at jentene skal prestere det samme som guttene.

Etter hvert gjennomskuer jentene guttene og oppdager at mange av dem ikke kan noe mer enn de sjøl. Trude forteller:

«F.eks. skulle vi inn og lese noe post på terminalen. Så fikk vi det ikke til. Vi husket ikke om vi skulle skrive REMAIL eller RM eller hva vi skulle skrive. Etter en stund tok vi mot til oss og spurte en gutt som satt ved siden av oss. Så visste ikke han det heller, og det var liksom en sånn lettelse. Det var så deilig, der satt han, en fjerdeklassing og heller ikke visste det. Så det har litt med at en våger å spørre. En får da se at de andre heller ikke kan så vanvittig mye mer enn du.»

At jentene ikke våger å spørre guttene forsterkes ved at guttene signaliserer at de kan det med data. Dette gjør de på forskjellige måter, sier jentene. Dette viser Nora når hun sier:

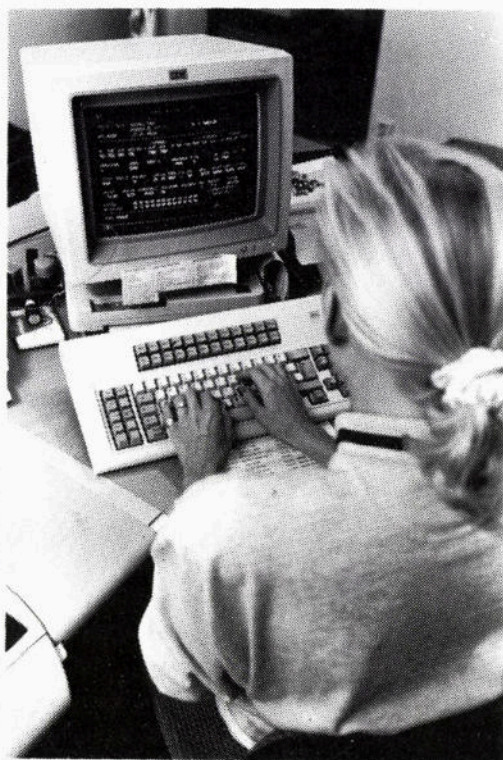

Foto: Olle Lindstedt, Samfoto.

«Guttene skjuler sin usikkerhet, og de elsker å hjelpe oss få jentene som er der. Men deres måte å skjule usikkerheten sin på, gjør kanskje oss jentene enda mer usikre.»

Jentene beskriver her ikke en redsel for datamaskinen, men en kamp om maskinen med guttene. Jentene blir feid til side fordi guttene monopoliserer maskinene, eller fordi guttene oppfører seg som om de kan det meste. Jentene er klar over at de ikke kan alt. Først når de gjennomskuer guttene og finner ut at de ikke kan så mye, og kanskje mindre enn de sjøl, er de ferdig med sin usikkerhet. Det er ikke maskinen som er det viktige for jentene, men guttene og deres holdninger og atferd.

Datafag for datafreakere

Sjøl om guttedominansen skaper større usikkerhet hos jentene enn deres møte med datamaskinene, er det visse trekk som tillegges datafaget og datafagmiljøet som jentene opplever som et problem og en barriere. At datamiljøer tillegges bestemte karaktertrekk og verdisyn som gjør at de oppfattes som sære, er dokumentert gjennom mange studier. Vi kan nevne Tracy Kidders «The soul of a new machine» (1982), Steven Levys bok «Hackers» (1984) og Sherry Turkles undersøkelser fra MIT, «The Second self» (1984). De beskriver datafaget som tette, sære miljøer, der det kreves stor arbeidsinnsats og engasjement. Det kjennetegnes ved uregelmessig arbeidstid, og det å sitte foran terminaler tillegges stor status. Det er menn som dominerer miljøene. Weizenbaum viser dette i sin beskrivelse av «hackerkulturen» i boka «Computer power and human reason» (1976). Han understreker at «The compulsative programmer» er unge menn som lever *for* og *ved* datamaskinen. Disse trekkene som tilskrives EDB-miljøene gjør at faget har en egen «image».

Hva slags «image» har datafaget på NTH? Vi har spurt jentene om hvilke oppfatninger de hadde om datafaget før de begynte på høyskolen. Det mest synlige karaktertrekket som jentene tilla datafaget er at dette er et fag for menn. Nina sier:

«Da jeg gikk 3. året på gymnaset fikk jeg høre at på datastudiet på NTH der går det bare pappagutter med stresskoffert og dress. Gutter som kjører rundt i «merc'en» til pappa.»

Sjøl om data som mannefag stemmer med erfaringene jentene hadde fra gymnaset, gir de klare eksempler på hvilke forestillinger de hadde om datafaget og fagmiljøet:

«Data er krevende og ensrettet, det å lære å programmere.» Samtidig ga flere uttrykk for at de var veldig redde for å havne i et fagmiljø med sære mennesker som kun var opptatt av maskiner. Det Heidi tenkte på da hun vurderte å begynne på data var: «Enn hvis jeg havner i et miljø der bare jeg er normal?» Da Heidi skulle begynne på NTH hadde hun veldig lyst til å studere data, men valgte i stedet å begynne på elektronikk. Søsteren som tidligere hadde gått på NTH, hadde advart Heidi mot datastudiet fordi datastudentene var ensprede og spesielle mennesker. Heidi forteller:

«Det bildet som ble presentert av søsteren min, var at datafolk var sånne som gikk rundt med fem manualer under armen. Så gikk jeg her i to uker og fant ut at det var normale mennesker som gikk på data. Det var jo data jeg hadde lyst på, så da byttet jeg fag. Men jeg var redd for hvilke mennesker som gikk der. Jeg vet at dette inntrykket av data eksisterer her på NTH litt nå også. Slike personer finnes, de gjør det.»

Tone valgte først å ta elektronikk på ingeniørhøgskolen sjøl om hun likte data veldig godt og kunne tenkt seg å lære mer om det. Hun forklarer dette slik:

«Jeg syntes data var veldig artig da jeg begynte med det på gymnaset. Det var da jeg fikk følingen med det, men jeg ville ikke gå direkte inn på en datafaglig linje. Jeg ville ha et annet teknisk fag der jeg kunne bruke det jeg hadde lært om data. Jeg tenkte at det å ha kun data, da er du mer låst. Du lærer kun å programmere.»

Tone assosierte altså datafaget som låst rundt datamaskiner.

Den «image» jentene tilla datafaget fra starten av, er mye likt med det bildet som

Turkle beskriver fra sine feltstudier ved MIT (1984, 1988). De «unormale» som jentene frykter er «*knotterne*», som noen av jentene på NTH kaller dem; «slike som synes at det store her i livet er å sitte å knotte på en maskin.» Med andre ord *hackerne* slik Turkle beskriver dem. Lettelsen over å oppdage at miljøet huset studenter som var opptatt av andre ting, det jentene kaller normale mennesker, bidro til at jentene fant en «plattform» hvor de kunne eksistere i faget og miljøet. Tone sier det slik:

«Jeg valgte å gå på data på NTH fordi jeg synes data er artig. *Du trenger jo ikke å sitte foran en maskin hele tiden sjøl om du går på data.*» (Vår utheving.)

Sjøl om det finnes mange «normale» studenter, finnes også knotterne, og de er alle menn. Miljøet er ikke hackerpreget i det daglige fordi knotterne er et mindretall og hovedsakelig jobber om natten. Det er likevel knotterne jentene griper til som en kontrast til sitt eget forhold til faget og miljøet. Tone sier:

«Det som er litt spesielt med datafaget, er at du finner datafreaker som sitter og knottes på en maskin dag ut og dag inn. Det er liksom hele livet, det å sitte og knotte på en maskin. Folk som går på kjemi driver da ikke hele helgen og roter med reagensrør og kjemiske stoffer på hybelen. Så opplevelsen andre får av data, f. eks. hvis du har gått i klasse med gutter som sitter og knottes – det er jo helst gutter som gjør det – og som snakker om modem her og der, en masse ord du ikke har hørt om før, så blir det til at du tenker at dette er noe jeg ikke kan og som er veldig vanskelig. Jeg tror at dette kan virke avskrekkende. At du føler at alle kan så mye på forhånd.»

Det Tone forteller oss er en god illustrasjon

på det *paradokset* som flere av jentene gir uttrykk for. Jentene behøver ikke å være som knotterne fordi de studerer datafag. Samtidig er det knotterne som bidrar til at jentene føler seg «fremmede» i faget.

Våre data om variasjonene i kvinneandelen på ulike nordiske datautdanninger understøtter Turkles påstand om at det er nødvendig å overskride forklaringene om at jentesosialisering skaper *maskin-fobi*. Med det menes at maskinen som fysisk objekt gir grunnlag for redsel fordi den er ukjent. Vi har sett at i det første møtet med data var det heller kampen om maskinene med guttene enn redsel for det ukjente som spilte den viktigste rollen. Jentene på NTH har lagt bak seg redselen for det ukjente. Heidi sier det slik:

«En ting jeg i hvert fall har lært her, er å ikke være redd for maskinene mer.»

Til tross for at disse jentene sier at de har funnet seg et ståsted i faget, der de synes datafaget er gøy, lever de med en redsel eller følelse av «fremmedhet» til faget som de kopler til knotterne. Hva er denne redselen et uttrykk for? Turkle (1988) kaller jentenes reaksjon for «*the fear of the intimate machine*».

Jentene ser på maskinen og ser mer enn maskinen. De ser en kultur rundt maskinen. De møter en «*knotteverden*». Det er knotternes *intime kontakt med maskinene*, og det som preger kommunikasjonen mellom knottes og maskin, som skaper en redsel hos jentene. De føler seg fremmede i en kulturell «sfære» der målet er å ha et «intimt forhold» til fysiske objekter. Det er ikke bare uvirkelig, men også skremmende. Turkle (1988) viser hva hackerne synes er fascinerende med «*the intimate machine*». En av hackerne sier det slik:

«With computers you have confidence in yourself and that is enough. With social

interactions you have to have confidence that the rest of the world will be nice to you. You can't control how the rest of the world is going to react to you. But *with computers you are in complete control.*» (Vår utheving.)

Det å beherske maskinen gjennom full kontroll oppfattes som tilfredsstillende og spennende. Hackerne føler at de mestrer verden gjennom å manipulere maskinen og kommunikasjonsprosessen. Samtidig viser Turkle hvordan hackerne kjennetegnes av visse karaktertrekk som vi mer allment finner igjen i typiske gutteleiker og guttegjenger. Det innføres gjerne et konkurranseelement, men hackerene konkurrerer med seg selv i forhold til maskinen mer enn med andre gutter. Målet er å «vinne» over maskinen.

«You can make a deal with yourself that you wan't be satisfied, that you wan't eat or go out or do anything until you get it right.»

Resultatet av en slik arbeidsstil er en følelse av å leve i en rus, og at kropp og sjel tappes for energi. Du beveger deg vekk fra virkeligheten og lever for maskinen, og mulighetene som ligger i å beherske maskinens tekniske funksjoner; en lek med maskiner for maskinenes skyld. Rusen og følelsen av at en tappes for energi oppleves som positivt når en har oppnådd kontroll.

Det er måten maskinen brukes på av knotterne, som jentene synes er skremmende og tar avstand fra. *Intime forhold er til for mennesker, ikke maskiner.* Frykten for å måtte jobbe for «intimt» med maskinen blir gjerne brukt som et argument for de fagvalg jentene har tatt. Nina sier:

«Jeg valgte teknisk kybernetikk fordi det hørtes spennende ut. Samtidig var jeg redd for å bli sittende foran en terminal

åtte timer om dagen, hver dag. F.eks. hvis du driver med programmering, så blir du helt fjern. Jeg har erfaring med dette sjøl.»

Å kommunisere med det fysiske objektet oppleves som individualiserende og uvirkelig. Du blir «fjern» fordi du ikke oppnår sosial kontakt med en maskin, samtidig som maskinen frarøver deg muligheten til å oppnå en flertydig kontakt med virkeligheten. Du jobber mot maskinen og ikke mot virkeligheten. Dette betyr ikke at jentene mangler kompetanse til å kunne håndtere maskinene, men de ser ingen verdi i å oppholde seg ved maskinen unødvendig. Kvinnene velger å prioritere sin tid til andre aktiviteter enn å knotte. Tone illustrere dette når hun sier:

«Hvorfor jeg ikke sitter og knotter, er fordi jeg har andre verdier som jeg setter høyere enn å sitte ved en maskin døgnet rundt. Jeg vil bruke livet mitt til andre ting også, f.eks. sosiale aktiviteter og holde kontakten med mine venner, lese skjønnlitteratur.»

Jentene føler at det knotterne gjør, er å flykte fra den sosiale virkeligheten ved å skape seg en intim-kontakt med maskinen. En av hackerne i Turkles studie sier det tydelig: «You only have so much time. You can either spend it with computers or with people» (Turkle 1988). Han og knotterne velger maskinen. Jentene velger menne-skene.

Jentene håndterer sine negative følelser overfor «intimiteten» mellom menneske og maskin i knotteverden» ikke med fobi-reaksjoner, men med det Turkle kaller for «*maskinmotstand*». Maskinmotstanden kan uttrykkes på forskjellige måter knyttet til ulike kontekster. Den mest synlige formen som jentene benytter, er å markere at de kun er opptatt av «*datamaskinen som*

redskap». Trude illustrerer dette godt når hun sier:

«Vi jentene som har snakket om det vet hva som er forskjellen på oss og en del av guttene. Det er det at *vi ser mer på data som et verktøy enn hva de gjør*. Vi setter oss ikke ned og lager et lite finurlig program for programmets egen skyld, for så å se hvilke fantastiske ting vi kan gjøre med det. Selv ikke de flinkeste jentene har det forholdet til data.»

Dette sitatet viser kompleksiteten i hva som uttrykkes i jentenes maskinmotstand. De legger stor vekt på å vise kontrastene mellom seg selv og knotterne. De uttaler seg gjerne ironisk om knotterne for å legitimere sitt ståsted i faget. De oppfatter «redskap» som kontrasten til «maskin», og de forsterker kjønnskontrasten ved å vise at ikke engang de flinkeste jentene preges av å ha noen maskinfascinasjon. Dette er med andre ord et klart kjønnskill. Å være maskinfiksert knyttes utelukkende til menn. Det innholdet de legger i «redskapsmetaforen» er at det dreier seg om å være opptatt av hva vi kan bruke maskiner og systemer til for å løse nyttige oppgaver til beste for menneske og samfunn. Kort sagt framstilles kjønnsforskjellene i datafaget som at jentene er orientert mot bruk av datateknologi, mens knotterne er opptatt av det maskintekniske.

Turkle, som har diskutert kvinners påståtte maskinfobi, mener at vi må forstå redskapsargumentene som jentene bruker ut fra deres kjønnsidentitet. De følelsene som er knyttet til deres kjønnsidentitet står i konflikt med oppfatningen de har av at *datateknologi er kjønnsnøytral*. Dermed kan de ikke angripe datamaskinene og systemene som kjønnspreget. De kobler kjønnspregningen utelukkende til guttenes arbeidsstil og tar avstand fra dette ved å finne sin egen plattform i faget. Den er å

være brukeropptatt og nytteorientert. De begrunner sine fagvalg og interesser ut fra sine verdier og interesser som kjønn, men de ser ikke at det de velger seg vekk fra, maskinene og systemene slik de møter det hos guttene og i faget, er kjønnspreget. Dermed ser de ikke muligheten for at de kan være maskinopptatt ut fra sine egne verdier og preferanser som kvinner. Å være maskinopptatt eller brukeropptatt blir motpolene i datafaget som forsterkes ved at det forstås som et resultat av individuelt kjønn. Maskin symboliserer mann og bruk symboliserer kvinne. For å beholde ideen om teknologiens nøytralitet må jentene velge «maskinmotstanden» som strategi for å legitimere sin plass i datafaget. På den måten forsterker de kjønnsdikotomien i faget og miljøet.

Gir det grunn til bekymring at jenter og gutter velger forskjellig plattform i faget? Før vi sier noe om det må vi se litt nærmere på hvilke sentrale elementer som inngår i kjønnsidentiteten til kvinner og kople dette til kjønnspregningen av datateknologien generelt og det å jobbe på maskiner spesielt.

Den maskuline maskinen

Vi finner igjen flere trekk ved den maskuline kjønnsidentiteten i datafaget, trekk som ikke minst styrer arbeidsprosessen på maskinene. Datamaskinen er et barn av matematikken, konstruert på grunnlag av matematisk eller formal logikk (Newell og Simson 1976). Kravet som maskinen stiller er at virkeligheten må kunne beskrives som data, dvs. den må reduseres til entydige manipulerbare størrelser. Disse størrelsene må mates inn og organiseres i maskinen etter forhåndsoppstilte, konsistente regler og prinsipper (Nielsen 1988). Kravet er å følge en fastlagt metode. Programmene

er instruksjoner om hvordan lagret informasjon skal behandles. De er strukturert etter prinsipper om rasjonalitet og følger en temporal logikk.

Denne maskinlogikken vil sette begrensninger på hva slags handlingsspråk som er mulig, men samtidig kan det tenkes at ulike arbeidsstiler kan benyttes innen en og samme maskinlogikk. Det er innen den dominerende tilnærmingsmåten mellom menneske og maskin vi kan finne et sterkt maskulint kjønnspreg. Det kommer til syne i måten kunnskap, erkjennelse og problemløsning ses på. Veien til kunnskap og erkjennelse går gjennom datamaskinen. Den blir mediet mellom menneske og virkelighet, den som fortolker og formidler. Den strukturerer bare den kunnskapen som lar deg fragmentere etter formallogiske strukturer og entydige begreper. I dette ligger grunnlaget for bare å fokusere på det som lar seg kvantifisere, det objektive og rasjonelle, mens det subjektive og emosjonelle utelates. I forlengelsen av at kommunikasjonen mellom menneske og maskin begrenses av maskinlogikken, er det fare for reduksjonisme i forhold til virkeligheten. I stedet for et flertydig og holistisk syn på virkeligheten er det det mekaniske «vesenet» som logisk, rasjonelt og objektivt bearbeider en redusert virkelighet, som utgjør den dominerende tilnærmingsmåten i datafagmiljøer. Kunnskap og erkjennelse defineres og struktureres mer etter maskinlogikken enn virkelighetens «logikk». Nielsen (1988) sier at med denne «kognitive computeren» kan vi konkludere med at det maskuline idealet i vitenskapen er oppfylt.

Måten problemer oppfattes og løses på i den masuline arbeidsstilen, kan betegnes som en «splitt og hersk-strategi». Problemene søkes løst ved at de splittes opp i mindre deler hvor det gjelder å få kontroll over delene. Delene behandles hver for seg og ikke som elementer i en helhet, og de relateres ikke til sin kontekst i virkelige-

ten. Problemene betraktes utenfra og prosessen styres av det formalistiske systemet som datamaskinene er basert på. Problemene som skal løses blir nærmest oppfattet som noe negativt; noe som er i veien. Målet er å få kontroll over problemene for å eliminere dem. Som problemløser skal du oppføre som en «ridder» som skal overvinne og drepe «dragen», dvs. problemet, slik det står skrevet i en nyere fagbok i systemutvikling (Andersen et al 1986, en kritikk fra et kvinnestandpunkt er gitt av Bjerknes og Bratteteig 1987 og er omtalt i Kvande og Rasmussen 1989). Maskinen blir ikke bare et medium for en begrenset virkelighet, men et *herredømmeinstrument*. De mange maskuline trekk i datamaskinen og den tradisjonelle arbeidsstilen ved maskinene, gjør at jentene *støtes fra* det maskintekniske og *trekkes til* det brukerorienterte i faget. Dette kommer best til syne i de fagvalg jentene gjør i studiet. Hvordan opplever jentene den klare kjønnsmarkeringen i interessegrunnlag og fagvalg? Hva slags preg har datafaget i forlengelsen av denne klare kjønnsdikotomien?

Ulike valg – like verdifulle?

Det er få jenter som velger å ta generell databehandling, dvs. maskinkonstruksjon, programsystemer og informasjonssystemer, som spesialisering. I stedet velger de teknisk kybernetikk eller telematikk. Der som jentene velger generell databehandling, går de nesten alle som en til informasjonssystemer som er rettet mot systemutvikling. Nora, som sjøl har valgt telematikk, sier om generell databehandling:

«Det er vel dette faget en assosierer med typiske datafolk. Det å sitte foran en terminal.... En må være opptatt av hva som

befinner seg inne i maskinene – det tekniske. Jenter, tror jeg, vil se mer på hvordan utstyr kan brukes, f.eks. en telefon og de måtene en telefon kan anvendes på – noe håndfast og begripelig. Vi er mer opptatt av brukersida.»

Nina, som har valgt kybernetikk, er enig:

«At jenter ikke velger rein datateknikk tror jeg skyldes at jenter ønsker en annen måte å studere på. Det som fascinerer oss jentene på biokybernetikk er hva en kan bruke all den avanserte teknologien til. Men det er jo også gutter som blir fascinert av det.»

Tone sier om sine ønsker om jobb:

«Jeg har ikke lyst på en rein forskerjobb. Jeg vil heller ha en jobb der jeg får drive med anvendelser, og en jobb der jeg får lære nye ting. Det med forskning kommer jo an på hvilken side av telematikken du havner på. Det jeg ikke har lyst til, er å drive med noe som bare er teoretisk. Det å grave seg ned i formler og bevise ditten og datten. Jeg vil heller bruke ting. Hvis du tenker anvendt forskning: hvordan kan vi bruke dette her?, så er det greit, men ikke den helt teoretiske siden av det.»

Vi ser at jentene er klart opptatt av praktiske anvendelser av teknologien, de er opptatt av brukergrensesnitt og bruksfunksjoner. De velger fag der de øyner muligheten for å kunne jobbe mer ut fra sine interesser. Samtidig setter de merkelappen «myk» på en del av de valg de tar. Heidi sier:

«Det som er spennende på data er jo det du kan lage. Det at du har et problem og du greier å løse det, det er jo alltid tilfredsstillende. Du har et mål, du skal lage noe som skal fungere... Program-

meringssystemer tiltaler meg ikke så veldig. Hvordan få kjørt gjennom en million tall et millisekund raskere, synes jeg ikke er interessant. Da er det mer spennende å lage ferdige produkter; å sette opp kravspesifikasjoner og dokumentere sekvensene og se hvordan produktet fungerer. Jeg er opptatt av brukergrensesnitt og hvordan det er å bruke produkter... På en måte synes jeg vel at dette er mer «jenteting» enn hva telematikk egentlig er, som er mer sånn strøm fram og tilbake liksom. Systemarbeid har liksom mer av «myke» verdier.»

Hjørdis valgte kybernetikk framfor informasjonssystemer som spesialisering:

«Jeg tenkte at det å drive med informasjonssystemer ville bli kjedelig i lengden. På kyb. (teknisk kybernetikk) innbiller jeg meg at det er mer varierte oppgaver. Du er liksom ikke bundet til dataen helt. Du bruker data som redskap, og du lærer data i en sammenheng. Du bruker flere ting sammen rett og slett, og graver deg ikke helt ned i datamaskinen. Kyb er mer allsidig.»

Det sentrale i jenters fagvalg er å unngå et for nært forhold til maskinen.

Imidlertid er det for enkelt å si at jenter først blir interessert i data når de ser nytten av datakunnskapene i praksis. At de viser til bruk og nytte er heller et uttrykk for at jentene krever å se *en meningsbærende sammenheng eller en helhet* i det de skal lære. Ettersom alle jentene vi har intervjuet, elsker matematikk samtidig som de «skyr» det datatekniske, kan sammenhengen like godt være teoretisk eller abstrakt som praktisk bruk. Det som virker frastøtende er den fragmenteringen som finner sted i datafaget.

Men hvilke opplevelser har jentene med de valg de tar på studiet? Det viser seg at det

ikke bare er lett å velge «mykt» på datafaget på NTH.

Trude har valgt en spesialisering som dataavdelingen synes ligger helt utenfor deres fag:

«Det er mennesket jeg vil konsentrere meg om. Det får jeg ikke gjort på data. Det finnes veldig mange ting å gripe fatt i, men instituttet mener at det er deres oppgave å se det fra systemsida. Jeg savner bindeleddsfunksjonen mellom system og menneske, og den prøver jeg å lage meg sjøl i stedet... Det er jo brukergrensesnittet jeg er interessert i, men det prosjektet jeg skal gjøre, kan ikke tas på faget informasjonssystemer fordi faget er ikke lagt opp slik. Det virker jo litt bakvendt da.»

Trudes ønsker om fordypning i datafaget, faller altså utenfor det som regnes som tilhørende faget på avdelingen. Hun sier sjøl at:

«Jeg føler det litt som et nederlag at jeg velger noe «mykt» noe. Jeg har jo valgt tradisjonelt. Jeg ønsker ikke å være «jentete» liksom. Det at du velger noe mykt, fører til at andre tenker: Ja, ja, hun måtte vel det siden hun er jente.»

Trude ser at hun har gått utenfor det som oppfattes som kjernen i datafaget, det maskinmessige:

«På en måte er det ikke bare det interne (det maskinmessige) som har gode utviklingsmuligheter, vi har jo flere ulike linjer eller fagretninger på studiet. *Informasjonssystemer*, som er brukergrensesnittet, det blir oppprioritert, men det er begrenset.»

Sjøl om jentene ikke er interessert i «det maskinmessige», oppfatter de det som kjer-

nen eller sentrum i faget. Til tross for at flere sitater viser at jentene sjøl oppfatter sine valg som like verdifulle, blir det ut fra fagmiljøet generelt sett på som mindreverdig. Det oppfattes som periferien i faget. Jentene ser seg sjøl som annerledes enn knotterne og med andre interesser i datafaget. Samtidig sier de at det er bra at det finnes knottene og sånne som er flinke med maskinene som de kan be om hjelp når de trenger det. Det var vel egentlig noe de også burde ha kunnet siden de går på data, men de har nå valgt det annerledes.

Aksept for at maskinkunnskapen er sentral og grunnleggende i faget finner vi altså hos alle jentene, sjøl om det ikke er det de er interessert i i studiet og i forhold til yrkeslivet. Når vi spør dem om de kanskje ville hatt andre fag i studiet og byttet ut noen «maskinfag», synes de ikke det. Innholdet i studiet synes de er greit, men det pedagogiske og rekkefølgen av fagene ville de gjerne ha gjort noe med. Faginnholdet aksepterer de slik det er. Trude er den hardeste kritikerens som vil ha brukerperspektivet mye sterkere inn, men hun har også valgt seg delvis bort fra datafaget på NTH.

Datafaget blir altså sett på som grunnleggende maskinmessig. Brukerbehov, systemutvikling, kybernetikk og telematikk er *anvendelser*. Kjernen i faget er maskinen og det området knotterne befinner seg på faglig; anvendelsene hører med til de ytre områdene: *periferien i forhold til sentrum*.

Manglende kritikk – manglende innsikt

Hvordan er det mulig at jentene på den ene sida velger seg inn i periferien og legitimerer det ut fra sine interesser og samtidig aksepterer og framhever sentrum i faget?

Maskinkonsentrasjonen på NTH blir

kritisert fra flere hold, både fra norsk data-bransje og fra brukerne av datasystemer (f.eks. Maus 1989, Håpnes 1989, for en oppsummering av fagkritikk se også Kvande og Rasmussen 1989). Kritikerne etterlyser en omprioritering av innholdet ut fra brukernes behov: Både den faglige og praktiske innretningen og teoriene som brukes i faget kritiseres ut fra dette perspektivet. Hvorfor har en slik kritikk så liten grobunn blant de kvinnelige datastudentene på NTH? Når de blir spurt om de kjenner kritikken som bl.a. leveres fra Institutt for Informatikk i Oslo eller i DND-fora (Den Norske Dataforening), har de aldri hørt om den.

Vi tror det er flere grunner til dette (Håpnes og Rasmussen 1990). For det første er datastudiet ved NTH strukturert slik at det tar veldig lang tid (dvs. 2-3 år) før studentene skjønner sammenhengen i fagene. Da er det på tide å bli ferdig. Hjørdis synes fagrekkefølgen er feil: Det grunnleggende kommer til sist, og det hjelper ikke for å forstå sammenhengen. Som en konsekvens av fragmenteringen i datafaget splittes kunnskapen opp i mange biter, og det legges liten vekt på å se sammenhengen eller logikken mellom bitene. Det er en masse fag og et enormt press for å få alt unna for å stå til alle deleksamenene. Lærerne på instituttet formidler på mange måter at «data er ikke noe for sinker». Her kreves det kloke hoder og stor innsats, 60 timer i uka er normalt. De som ikke bruker all sin tid til studiet, får iallfall følelsen av at de ikke kan alt, og da er mulighetene til kritikk små. Eller som Tone fortalte, at hvis du kom med kritikk, spurte de om du kunne gjøre det bedre; i så fall bare forsøk deg! Da stilnet kritikken naturlig nok av.

Med andre ord bidrar fagets organisering, måten undervisningen praktiseres på og de ansattes holdninger til at det ikke er så lett å utøve noen kritikk. Fordi datateknologiens nøytralitet formidles sterkt i faget

samtidig som de ansatte støtter opp om det maskinfikserte sentrum (Håpnes og Rasmussen 1990), må jentene gripe til individforklaringer når de kritiserer. Dårlige forelesere og knotternes dominans er det som angripes når jentene føler at deres kjønnsidentitet «buttrer» mot kjønnspregningen i faget. At de ansatte verner om faget, er naturlig. Ikke bare fordi alle er menn, men fordi faget er skapt og formet etter disse enkeltpersonenes interessegrunnlag og forskningsaktiviteter (Håpnes 1989). Etter som deres interesser utgjør fagets sentrum, blir dette det mest statusbelagte og det de vil beskytte hvis fagkritikk utøves. De opprettholder og forsterker maskuliniteten og mannsdominansen i datafaget.

Samtidig bidrar NTH som institusjon til en disiplinering av studentene som forsterker fraværet av fagkritikk. NTH-formens sentrale disiplineringsform består av at studentene kjøres automatisk gjennom en rekke fag i høyt tempo, med mange obligatoriske øvingsoppgaver og halvårige eksamens-race. Jentene sier at de aldri får tid til å gjøre noe godt nok, aldri tid til å for-dype seg og prøve seg på egen hånd. Systemet er autoritært og krever at en er autoritetstro. «Å sette i gang kritikk er så slitsomt og så vanskelig at du er utkjørt før du når halvveis», var det ei av jentene som sa om NTH-systemet. Men jentene blir tydeligvis provosert av det ritualistiske som ligger i utdanningen generelt og av datafagets mannsdominans spesielt.

Mestringen foregår mest i defensive former. Det har vært en del offensive aksjoner i noen fag rettet mot forelesere og fagopplegg. Der har de fått gjennom en del forandringer. De kritiserer pedagogikken, og vil ha den endret (og den har vært særdeles slett i datafaget på NTH). For å komme med offensiv fagkritikk, trenger du trygghet faglig; først da kan du komme med alternativer. Kvinnene på data på NTH ser ikke noen fundamentalt «andre» måter å

tenke eller gjøre ting på. De er helt isolert fra andre datafagmiljøer i Norge som har lagt opp datafaget på andre måter. De ulike datafagmiljøene her i landet har forbausende lite kontakt med hverandre. Dermed mangler studentene innsikt i og inspirasjon fra andre miljøer og andre fagopplegg.

I sum bidrar jentenes situasjon til at de ikke tar noe fundamentalt oppgjør med de problemene de møter som sosialt kjønn på datafaget. Mannsdominansen er såpass sterk og den formidles på flere nivå: gjennom faget, av de ansatte og av knotterne. Som resultat aksepterer jentene ikke bare kjønnsdikotomien i faget, men også å være underordnet. «Jeg er marginal», som Heidi sa.

Kjønnsordningen i datafaget, dvs. kvinnes plassering i periferien i faget og underordnet det sentrale som domineres av menn og en spesiell mannskultur, kan også være utgangspunktet for endringsstrategier. Dette krever imidlertid at kvinnene forstår denne prosessen som en underordningsprosess der kjønn spiller en rolle. En kan tenke seg både en offensiv alternativ faglig strategi med utgangspunkt i kvinnes egne faglige verdier eller en strategi ut fra innsikt i mannsdominansen, dvs. en felles protest mot marginaliseringen. Studentenes kvinnefellesskap i studiesituasjonen taler for det siste, men kvinnefellesskapet har hittil vært mest brukt som hjelp til å overleve. Gjennom fellesskapet opplever de lettelsen ved å vite at frustrasjonene over fagmiljøet og knotterne er felles for jentene. Deres fellesskap blir arenaen der frustrasjonene får utløp og der mestringsstrategiene defineres, læres og overføres – det å uttrykke «maskinmotstand» og å underordne seg sentrum i faget ved å utrope seg som *marginal*. Fellesskapet gir også jentene mulighet til å vise seg som mange-sidige personer. Det er ikke bare i tilknytning til fag og skole at de holder sammen, men også i fritida. Gjennom fellesskapet

får de bekreftet sin kvinneidentitet. Jentenes defensive overlevelsesstrategier kan betegnes som en «muted» eller taus protest.

Oppsummering

Vi har i denne artikkelen lagt vekt på å diskutere datafaget som kjønnsmaktsystem med det siktemålet å avdekke *kompleksiteten* i kvinners forhold til datateknologi både innen utdanning og yrkesliv. Dette har vi gjort ved å ta utgangspunkt i jenter som *har valgt* å ta høyere datautdanning. Vi har dermed ikke gitt en fullgod forklaring på hvorfor jenter *ikke* søker seg til datafaget. Det er flere grunner til at vi har villet gi et bilde av jentenes verden «fra innsida» av datafaget på NTH.

For det første ønsker vi å vise at det neppe er særlig fruktbart å bruke enkeltfaktorer som sosialisering eller jenters bortvalg av matematikk og fysikk som forklaring på jenters fravær eller for den saks skyld tilholdssted innen faget. Å fokusere på jenters og gutters ulike sosialiseringsmønstre vil ikke bare usynliggjøre andre kjønnsordningsprosesser; de skaper heller ikke særlige muligheter til forandring av den eksisterende situasjonen.

Ved å fokusere på jentene som oppholder seg i faget får vi større muligheter til å se hvordan faget framtrer for studentene. Vi får koplet kjønnspregingen i faget med jentenes preferanser og muligheter. Ut fra kjønnsordningsperspektivet får vi muligheten til å synliggjøre hvilke ulike prosesser som foregår og hvordan disse *samspiller*. Med en slik forståelse av problematikken må vi ta med datafaget (uansett om det er universitet eller grunnskole) og datateknologien som sosialt og historisk bestemt når vi skal forstå jenters forhold til «dataverdenen».

At det er få jenter på datafaget betraktes

som uheldig av NTH som utdanningsinstitusjon. De spør hva de kan gjøre for å få flere jenter i datafaget. Både NTH og datafagmiljøet oppfatter *jentene* som problemet slik vi så det illustrert i vårt innledningssitat. Jentene velger ikke bare vekk matematikken, men de mangler også motivasjon til å ta en teknisk utdanning. De må oppmuntres til å få mer tro på seg sjøl. Vår beskrivelse av kjønnskampen i faget, maskinen som maskulint herredømmeinstrument og neglisjeringen av jentenes interesser gjør at vi må spørre om NTH, eller forsåvidt også andre datafagmiljøer, er villige til å reflektere kritisk over hva slags fag de tilbyr jenter? Er de villige til å endre faget? Så lenge faget ikke stilles til diskusjon, må vi stille spørsmål ved nytten av at noen flere jenter kommer inn. Ut fra hva jentene sier om faget, får vi bekreftet noen stereotypier av faget. Ei gymnasjente svarte slik da vi spurte hva hun trodde var årsaken til at jentene ikke velger datafag:

«Kanskje er det flere jenter som vil arbeide med mennesker og hjelpe dem på den «gammeldagse» måten, i stedet for å sitte foran en datamaskin og arbeide. Jeg synes i hvert fall det høres kjedelig ut.»

Dersom ikke NTH og andre datafagmiljøer er villige til å ta jentenes kritikk av faget alvorlig, er det tvilsomt om de vil klare å øke jenteandelen i faget framover. Fordi kvinner representerer et ubrukt potensiale er det viktig at de kommer med på det data-teknologiske området, og ikke bare ut fra et likestillingshensyn. Det interessante er at mye av den kritikken databransje og næringsliv har rettet mot datafaget, samsvarende med jentenes kritikk. Jentenes interesse for helhetstenkning og å se datasystemer i en kontekst, og større vekt på å se menneske og samfunn i relasjon til tekniken, er nettopp det bransje og yrkesliv sav-

ner ved faget. Dermed er det også et spørsmål om ikke det å slippe flere kvinner til i datafaget, vil være til nytte for samfunnets bruk av informasjonsteknologien.

Kanskje vil datafaget da ikke bare assosieres med maskiner, slik at også ord som «menneske» og «samfunn» vil være å finne når f.eks. gymnasjenter skal forklare hva datafaget og datateknologien går ut på.

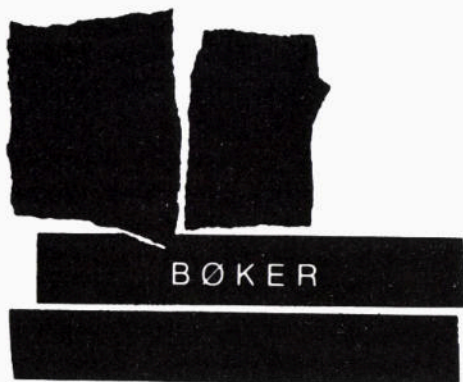
Tove Håpnes
NAVF-stipendiat
Senter for teknologi og samfunn
Universitetet i Trondheim
Bente Rasmussen
forsker
Institutt for Industriell Miljøforskning
SINTEF

Litteratur

- Acker, J. (1987): «Hierarchies and Jobs: Notes for a theory of Gendered Organizations». Paper presented at meetings of American Sociological Association, Chicago.
- Andersen, N.E., Kensing, F., Lassen, M., Lundin, L., Mathiassen, L., Munk-Madsen, A. og Sørgaard, P. (1986): *Professionel Systemudvikling*. København.
- Bjerknes, G. og Bratteteig, T. (1987): «*Damer Dreper ikke Drager*» eller Premisser for «*Professionel Systemudvikling*». Oslo: Arbeidsnotat, Institutt for Informatikk, UiO.
- Håpnes, T. (1988): «Kvinner og data – en kulturkolli-sjon?» Innlegg på seminaret *Hvorfor velger jenter som de gjør?* Seminar for rådgivere i videregående skole, NTH 6.-7.10.1988, Trondheim.
- Håpnes, T. (1989): *På sporet av en profesjon? Om framveksten av høyere EDB-utdanning i Norge*. Hovedoppgave, Trondheim: STS.
- Håpnes, T. og B. Rasmussen (1990): «What makes computer science an all-male business?» Paper to the seminar *New Technologies – Institutional Changes and working Life*. Oslo: Datapolitisk Råd og Den Norske Dataforening 20.-21. juni.
- Kidder, T. (1981): *The Soul of a new Machine*. Harmondsworth: Penguin.
- Kvande, E. (1982): *Kvinner og høyere teknisk utdanning. Rekruttering og rekrutteringstiltak*. Trondheim: NTH/IFIM.

- Kvande, E. (1984): *Kvinner og høyere teknisk utdanning. Integrert eller utdefinert? Om kvinnelige NTH-studenters studiesituasjon og framtidsplaner*. Trondheim: IFIM.
- Kvande, E. & B. Rasmussen: «Arme riddere og tilslørte bondepiker: Menn, kvinner og EDB.» I: Espeli, T. og K.H. Sørensen (red.): *Ny teknologi – en utfordring for samfunnsforskning*. Oslo: Rapport nr. 3, NAVF.
- Kvande, E. & B. Rasmussen (1989): «Men, Women and Data Systems», *European Journal of Engineering Education*, vol. 14, no 4.
- Kvande, E. & B. Rasmussen (1990): *Nye Kvinneliv. Kvinner i Menns Organisasjoner*. Oslo: Ad Notam.
- Levy, S. (1984): *Hackers. Heroes of the computer revolution*. NY: Dell Publ.
- Lie, M. og B. Rasmussen (1983): *Kan «kontordamene» automatiseres?* Trondheim: IFIM.
- Lie, M. (1985): *Fjernarbeid – veien til det gode liv?* Trondheim: IFIM.
- Lie, M. (1986): «Er ny teknologi veien til likestilling?». I: Schiefloe, P.M. og K.H. Sørensen: *Revolusjonen som forsvant. EDB, informasjons-teknologi og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Maus, A. (1989): *Dataindustriens krav til utdanningen – en personlig vurdering*. Upubl. foredrag. Oslo: A/S Mycron.
- Newell, A. & H. Simpson (1976): «Computer Science as Empirical Inquiry: Symbols and Search.» I: Haugstad, J. (ed.) (1981): *Mind Design*, Montgomery, Vermont.
- Nielsen, J. (1988): «Viden – mellom rationalitet og lidenskap. Om videnskap, teknologi og menneskelig erkjendelse». I: Danielsen, O. og B. Karpachof (ed.): *Datamatbeherskelse og almen dannelse*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Turkle, S. (1984): *The Second Self. Computers and the human Spirit*. London: Granada.
- Turkle, S. (1988): «Computational reticence: why women fear the intimate machine». In: Kramarae, C.: *Technology and Women's Voices. Keeping in Touch*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Weizenbaum, J. (1976): *Computer Power and Human Reason*. San Fransisco: Freeman.

En Josefin-fin bok

Ved Berit Heløe

En doktoravhandling som aktivt trekker leseren med seg fra første til siste side, er ikke hverdagskost på den akademiske litteraturmenyen. En slik avhandling er skrevet av Louise Waldén. Den heter *Genom symaskinens nålsöga. Teknik och social förändring i kvinnokultur och manskultur*. Den er utgitt på Carlssons forlag 1990, skrevet på et levende og høyst begripelig svensk, og er rikt illustrert.

Forfatteren bruker symaskinen som vei-viser inn i teknisk historie, industri-, markeds- og samfunnshistorie. I motsetning til de fleste andre maskiner, har symaskinen plass både i hjemmene og i industrien. Den brukes i skapende arbeid så vel som i monotont akkordarbeid og den betyr en investering for enkelthusholdningene. Bare skrivemaskinen har vel hatt et liknende bruksområde, men dens historie

fører oss ikke inn i hjemmesfærens kulturhistorie i samme grad og så langt tilbake som symaskinen gjør det.

Agent 003, med rett til å sy

Først gir forfatteren en generell oversikt der utgangspunktet er Singerforetagendet. Hun går senere over til mer detaljerte beskrivelser innenfor svensk historie med utgangspunkt i Husqvarna.

Symaskinen var til å begynne med et produkt som især militærvesenet så nytten i. Det er ingen tilfeldighet at våpen- og symaskinproduksjon finnes parallelt i industribyen Huskvarna. Symaskinen betydde et viktig fremskritt for uniformstilvirkningen i mange land.

Harriet Backer: *Kone som syr, lampelys*, 1890. (Kilde: Anne Wichstrøm: *Kvinner ved staffellet*. Universitetsforlaget 1983.)

Singerforetagendet var først ute og oppdaget privathjemmene som et stort marked for symaskiner. Singer utformet sin egen modell for markedsføring og salg. Den innebar agentvirksomhet og avbetalingsordninger. Denne modellen ble senere overtatt av Husqvarna, som på mange vis innledet et nytt hverdagsliv i Sverige.

Symaskinagenten var mann. Han måtte adskille seg aktivt fra det bildet folk hadde av handelsreisende generelt. Symaskinagenten skulle ha erfaring med mekanisk arbeid, kunne foreta småreparasjoner og rådgivning, kunne sy og holde orden på regnskap. Han måtte ha et vinnende vesen og helst være gift, slik at det ikke skulle oppstå tvil om hans moral. Hans personkunnskap burde ikke kjenne noen grenser.

Louise Waldén sammenlikner symaskin-

agentenes nettverk med et etterretningsvesen og symaskinagentens nøkkelrolle med superagentens. Som symbolsk person beveger han seg over grensene mellom to verdener. Han opererer alene, han tilpasser seg personer og situasjoner, han utforsker det h(j)em(me)lige markedet og han bringer bud. Han er flerspråklig, snakker økonomenes, teknikernes og de søminteresserte kvinnes språk. Hans virkelighet er oftest lite glamorøs, likevel omspunnet av myter.

Parallellføring gjennom to tidsskrifter

Forfatteren nester sammen to svenske verdener for oss ved å analysere essensielle

utdrag av to tidsskrifter. Det ene er *Insyn*, de Husqvarna-ansattes eget blad; det andre er ukebladet *Husmodern*.

Hun sier at i 1955 kunne ennå grensen mellom kjønnskulturene trekkes mellom hjemme og borte, betalt og ubetalt. For en mann betydde tidsbesparing penger, for en kvinne betydde tidsbesparing mer tid. Men i dette året begynte forandringene å bli merkbare. Et symptom på dette var at bladet «Husmodern» skiftet redaksjon, lay-out og navn. Det het «Den nya Husmodern» inntil det 71 år gammelt gikk inn i 1988. Nå befinner menn og kvinner seg på samme marked. Tid er blitt penger for begge kjønn. Begge kjønn befinner seg inne i kommersiell teknikk-kultur. Husmoren finnes ikke lenger, bare en og annen «hemmafru».

Samtidig blir symaskinene mer og mer datastyrte og avanserte. Likevel forholder menn og kvinner seg fremdeles på forskjellig vis, også inne i denne kulturen, mener Louise Waldén.

I en epilog tar hun til orde for at vi ikke må overse og glemme den kvinnekulturen som finnes, men forske i den, sette ord på den og utvikle den videre.

Passe avstand

Denne boken handler om symaskiner, den handler om Sverige, om agenter og om husmødre. Det føles godt, innimellom, å plassere det hele på andre siden av Kjølen mens

jeg leser. For stoffet kommer faretruende nær. Boken handler i virkeligheten like mye om oss, vår nære fortid, vår egen bakgrunn, våre foreldres og besteforeldres liv. Store deler av svensk hverdagsliv må ha liknet det norske til forveksling.

Bildene vekker minner. Symaskinmodeller, sømtyper og stilmønstre som utgjorde deler av barndoms- og ungdomstilværelsen for de fleste av oss, fanger blikket. Derfra trekkes det mot den velskrevne, analyserende teksten.

Louise Waldén holder opp nåløyet som om det var en liten lupe og lar oss se bygdeliv og industristeder, i avbetalingssystemer, stykkearbeidsordninger, kommersialiseringsprosesser og kjønnsfordeling på arbeidsmarkedet, slik det var og slik det er.

Riktig nok har menn funnet opp meste-parten av mekanikken i symaskinen, og de fortsetter med å finne opp mer. Automatikk er stikkordet. Det er likevel verdt å huske at det var en kvinne som forsto at nåløyet måtte plasseres nær nålens spiss for at en maskin overhodet skulle kunne brukes til søm.

Denne boken gir oss viktige utdrag av en fortid vi selv har gjennomlevd. Den inspirerer til realistiske tanker om fremtiden, ikke bare frykt.

Louise Waldén:

Genom symaskinens nålsöga.

Teknik och social förändring i

kvinnekultur och manskultur.

Carlsson Bokförlag, Stockholm 1990

Presten i velferdsstaten

Ved Berit Heløe

For flere år siden satt jeg på et prestekontor og skulle ha en attest etter et dødsfall. Telefonen ringte. Det ble umulig å unngå å høre at presten kom i krangel med noen om fordeling av arbeidsbyrder. «Tolv skal jeg dit og begrave NN, så rase over fjorden for å nå neste begravelse, – selv du må da skjønne at jeg ikke kan være her igjen til fire,» sa han. Etterpå unnskyldte han seg for den hissige tonen og sa det ble stress i ferietiden.

Verken stresset eller tonen hadde jeg problemer med å forstå som aktiv i helsetjenesten under ferieavvikling. Men jeg hadde vansker med en illusjon som uforvarende fikk en flenge. Presten hadde vist meg at jordfestelsen jeg nylig hadde vært med på, var rutine og en liten del av hans harde arbeidsdag. Han hadde røpet en yrkeshemmelighet uten at jeg hadde spurt.

Nå er det skrevet en hel bok om nettopp dette. Jeg griper den, for den blir ikke presert på meg:

På Tapir forlag foreligger en bok som heter *Presterollen. En kvalitativ intervjuundersøkelse om det å være prest i Den norske kirke*. Arbeidet bak den er utført av en prosjektgruppe bestående av «to studenter, to prester og en universitetslærer». Slik står det i forordet. De fem er hhv. Kirsten Almås og Anne Dalen, Anne-Lise Brodtkorb og Grete Tobiassen. Rosemarie Køhn tilhører den sistnevnte kategorien. Hun har ledet prosjektet. Av en kort presentasjon bak i boken fremgår at gruppens medlemmer parallelt med prosjektarbeidet har hhv. fullført sine studier, deltatt i organisasjons-

liv og arbeidet som prester. Samlet har gruppemedlemmene erfaring fra prestatjeneste i den norske statskirken, fra teologisk forskning, fra kristendomsstudier og -undervisning og fra prestenes profesjonsorganisasjon. De befinner seg i aldersgruppen 30-50 år, de er kvinner og de har levd profesjonelt og aktivt i og med den norske statsreligionen i etterkrigstidens Norge.

Boken er inndelt i fire. En del beskriver *Metode og arbeidsprosess*, én del kalles *Deskriptiv*, én *Kjønnsspesifikk* og én inneholder *Enkeltbidrag om presterollen*. Den deskriptive delen opptar 2/3 av bokens godt og vel tre hundre sider, og er spekket med intervjusiter.

Verdifullt pionerarbeid

Tittelen forteller at en eldgammel yrkesrolle blir undersøkt systematisk og resultatene blir tilgjengelige for almenheten.

Det er tre grunner til at dette prosjektet forekommer meg interessant også for oss som ikke har spesiell tilknytning til kirken:

a) *Det er en systematisk undersøkelse av yrkesopplevelsen hos den generasjonen som opplever at deres kjønnssegregerte embete åpnes for det annet kjønn.*

Noen slik undersøkelse har ikke være foretatt før.

Det ville ha vært interessant om vi hadde hatt tilsvarende intervjuopplysninger fra et utvalg av medisinerne og jurister, da den

første generasjon kvinner gikk inn i disse yrkene for et par-tre kvinnealder siden.

Av de klassiske *embetene* er prestens det som aller sist ble åpnet for kvinnelige profesjonsutøvere. Bortsett fra offisers- og jordmoryrkene, har vel intet norsk yrke vært offisielt definert som enkjønnet så lenge som prestens.

b) *Det gis innblikk i opplevelsen av en profesjon som på mange vis likner sykdomsforebyggers og behandlerens profesjoner, og samtidig er vidt forskjellig fra dem.*

Både prestens og legens yrkesutøvelse bygger på to av de eldste embetsstudiene vi har her i landet. Begge er omgitt av lovverk som gir profesjonsutøverne omfattende plikter og rettigheter; begge inngår i maktfulle, offisielle apparater med hierarkisk oppbygging og byråkrati, og begge er i sitt vesen innrettet mot enkeltmennesker, – ikke minst i krise- og overgangssituasjoner. Begge har vært utsatt for gjennomgripende forandringer i det hundreåret vi lever i, og begge strever med kommunisering av viktige budskap.

Forskjellene er også til å ta og føle på. Der kirken i årtier tapte terreng i befolkningen, der ekspanderte helsetjenesten. Livsproblemer, livsstilsspørsmål, ja, til og med livssynsspørsmål er gradvis blitt kanalisert fra kirken i retning av helsetjenesten. Der presten er henvist til ord og symbolske gjerninger, der har legen mulighet for *behandling*, *inngrep* eller bokstavelig talt *håndtering* av pasienten. Til gjengjeld er legens aktivitet knyttet til det jordiske liv alene. Mysteriene eksisterer bare som utfordring til forskning. Dogmer er ikke offisielt godtatt.

c) *En eldgammel profesjon i vår kultur blir belyst av profesjonsutøverne selv.*

De fleste av oss har et forhold til det kirkelige. Løst eller fast, positivt eller negativt, det er der etter barndom og skolegang i et land med statskirke. Vi kommer knapt

utenom forestillinger om kirken og presten som en del av vår nasjonale tradisjon. F.eks. ga de seg utslag i april i år i at morgenkåsør Ivar Eskeland fant det rimelig å late hån om prester som forhandler om lønn. Prestens tilpasning til velferdsstaten har aspekter som kolliderer med det nedarvede bildet av den mannlige presten med kallet som drivkraft. Det finnes mange seige strukturer i vårt system av forventninger til presten.

Metoder og redigering

Gruppen satte seg fore å undersøke hvordan et utvalg prester av begge kjønn, biskoper og menighetsrådsledere, i annen halvdel av 1980-årene så på prestens rolle og oppgaver i forhold til omverdenen. Intervjuguide ble brukt for å få struktur på spørre rundene, lydbånd for å bevare uttalelser og tonefall. Etterpå er alt blitt transformert til skriftspråk. Gruppen forteller at den har behandlet stoffet som tekster som er blitt analysert fra forskjellige synsvinkler.

Prosjektgruppen gjør rede for sine utvalgs kriterier. De er satt opp etter sosiologisk tankegang, med representativitetsproblematikk for øye, f.eks. mht. alder, utdanningssted, nåværende arbeidstakerforhold og kjente holdninger i spørsmål om kvinnelige prester. Det gjøres rede for bortfall fra undersøkelsen og for hvor intervju-seansene har foregått. Stort sett har det vært på de utspurtes hjemmebaner.

Fra før finnes en bok av Tømm Kristiansen om presten og rollen. Forfatteren kaller seg journalist og boken sin for «Vårherres klovner». Han har utgitt den for å være egne refleksjoner basert på samtaler med prester og på erfaringer som aktiv i kristelige miljøer. Dramatikere og andre forfattere har gitt sine fremstillinger av prester.

Den nye boken er basert på et prosjektarbeid. Prosjektgruppen sier at den har

benyttet «en såkalt kvalitativ forskningsmetode, som kunne ivareta ønsket om at de som vi intervjuet... i størst mulig grad selv skulle komme til orde». Den sier også at den har «sett for seg «Presten» som et menneske med hode, kropp og bein».

Det er interessant at gruppen kaller dem som utspørres, for intervjuobjekter, og at den forteller at den har tatt intervjuene. Denne ordbruken problematiseres ikke. Dermed er det vanskelig å si om den er utslag av gruppens bevisste vilje til å kalle en spade en spade. Jeg velger å tro at det er gjort bevisst, siden denne gruppen bedre enn de fleste må vite om det skrevne ordets makt.

Gruppen bruker journalistens benevnning på den som går med på en utspørring. Da er det gitt at den som stiller spørsmålene, også har hånd om utskrivning, redigering og kommentering. Samtidig kobles det på et verb som fotografen bruker når han går ut med kamera og objektiver og finner noen å ta bilder av. På denne måten har gruppen sagt at den har hatt suveren hånd om alle prosessene som svarer til valg av vinkling, av filtre, fremkalling, retusjering, beskjæring og montering. Slik er realitetene bak slike undersøkelser, men sjelden blir det fremstilt så direkte at makten sitter hos den som har hånd i hanke med den skriftlige fremstillingen. Vanligvis pyntes det opp ved at den utspurte benevnes «respondent», «informant» eller noe annet som antyder en subjektstatus hos den utspurte. De fleste «foretar intervju med» eller rett og slett «intervjuer».

Denne gruppen forteller uten forsiringer at den har gjort det som vi andre gjør: Fått presten til å uttale seg og gått hjem og diskutert uttalelsene etterpå. Ærlig og redelig sier forfatterne også at de har både grått og ledd. Forskjellen fra oss andre ligger kanskje i at de har gjort det med kjærlighet, innsikt i arbeidsoppgavene og en grunnleggende lojalitet overfor kirken og prestene.

Nettopp her ligger en fare for å opptre «stueblindt». Det er vanskelig å få øye på særtrekkene ved en kultur man er en del av.

Verre er det at gruppen ikke problematiserer intervjuernes roller i prosessen. De analyserer sine intervjuobjekters svar som om de var tekster på stentavler, ikke som det de er: Reaksjoner på aksjoner fra spørrenerne. Skal en bruke kvalitative metoder alene, bør hele intervjuet med spørsmål og svar legges til grunn som en tekst. Hvis ikke, bør det i alle fall foreligge en kvantitativ dokumentasjon av svarfordelingen i materialet.

Gruppen har riktignok vært forsiktig med å kalle verket for forskning, selv om det er systematisk oppbygget. Det er gjort systematisk inntil det omstendelige, uten at grensen mot journalistikk er klar. Den gode journalist ville ha komprimert stoffet betydelig uten å tape essensen. Sammenfatningene og enkeltbidragene bak i boken er interessant lesning.

For oss som ikke kan det utenat, ville det ha vært en fordel om noe av sitatmengden var blitt erstattet med en oversikt over forskjeller i den gamle og den nye liturgien.

Ingen søndagsskole

Ibsen, Ingemar Bergman, Falkberget, Bjørnson og Rolv Wesenlund har tegnet presteskikkelser. Bilder av moral- og maktforvaltning, prinsippfølgning inn i det absurde, av oppblåst pompøsitet, av tvil og konflikt, styrke, tro og medmenneskelighet flimrer i fantasien når jeg forsøker å finne ut hva jeg tror om prester. Ved siden av de diktete dukker det opp virkelige prester som jeg har møtt i løpet av min tilværelse i den norske statskirken. Spekteret fortøner seg forunderlig likt det litterære typegalleriet. Sosialt ufølsom frimodighet har jeg støtt på; maktbrynde og karrierestreben hos én og like etterpå ydmykhet overfor en

grenseløs oppgave hos en annen; intetsigende preik hos én og snart etterpå varmt alvor og klokskap hos en annen; alt synes jeg at jeg har støtt på hos prester, i og utenfor kirkerommet. Det sier vel noe om bredden i det statskirkelige apparatet, om rekrutteringsproblemene og om vanskelighetene som er forbundet med det å være representant for et geistlig apparat og samtidig være borger av velferdsstaten. Og det sier noe om meg som et gjennomsnittlig interessert, passivt medlem, mine forventninger og mine sporadiske møter med det kirkelige. Det er ingen sak å sitte rolig i oenkeraden med to av kirkelydens kritiske øyne, men det er en stor sak å være den aktive formidleren av en statsregulert religion i sorg som i glede.

Denne boken forteller at norske statskirkeprester langt fra oppfatter seg som elever på søndagsskole der det ikke stilles krav, men utdeles stjerner for kroppslig tilstedeværelse. Tvert imot. De strever.

Bispen og brura

Fra barndommen har jeg minne om en regle. Den handler om et fjellparti. Det mest ruvende fjellet het «Bispen». Det noe steilere og smalere nabofjellet het «Brura». Begge var snøkledd, kneisende og utilgjengelige. Reglen dreide seg om den evige kampen dem imellom om å være den viktigste og forteller om tidligere tiders oppfatninger av to aktører i en statisk maktkamp med uvisst utfall.

Denne boken trakk frem dette halvglemte minnet. Den aggresjonen som kommer til uttrykk, er rettet mot biskopene. Det er snedig gjort, ved at enkelte biskoper i leserens øyne felles på sine egne utsagn. Er det brura som her bruker redigeringsvåpenet i kampen om overtaket? Og hvis brura, som en fellesbetegnelse på det prototypet kvinnelige, virkelig er i ferd med å

vinne et overtak i kirkens maktförvaltning, da er det på tide å tenke nytt for noen hver av oss.

Hvor ble det av brudgommen?

Etter å ha lest intervjuene med prester i forskjellige stillinger, biskoper, menighetsrådsledere og gruppens kommentarer, sitter jeg igjen med en dyp for- og beundring vis-à-vis dem som har mot og styrke til å velge prestens livsvei. Det fremgår at det allerede lenge har vært på tide å tenke nytt, bl.a. fordi presten presses inn i umulige situasjoner. Forventningene går ut på 24 timers beredskap samtidig med at familielivet skal være vellykket. Presten skal være tilgjengelig i ett, «– men er du først skilt, så vil de ikke ha deg,» som en av dem uttrykker det. En av biskopene sier at den som gifter seg med en prest, må vite hva det går ut på, og at ordinasjonsløftet rangerer foran ekteskapsløftet. Når lønnsnivået for prester er slik det er, er de avhengige av biinntekter eller selververvende ektefelle, hvis de vil ha familie. De fleste har studiegjeld som andre akademikere. Dette må bety at tjenesten, familielivet og/eller helsen utsettes for alvorlige trusler om sprekkdannelse. Noe må det gå ut over. Alternativet er å søke stilling i et avgrenset samfunn som institusjonene er. Da har presten bedre mulighet for å være privatmenneske i fritiden. Pålegg om sølibat kastes frem, men tas ikke opp som noe reelt forslag, aller minst av biskopene. Noen av dem som nå sitter i bispestolene, uttaler seg som om de var havnet der rett ovenfra, uten å ha gått veien om den hårde prestetjeneste. På sett og vis har de vel også det, i og med at de nødvendigvis hadde sin prestetjeneste tidligere, og i og med at de har ektefeller som har vært lojale inntil det ekstreme. Med

antydning av synlig sprekkdannelse i ekteskapsfasaden ville de aldri ha blitt biskoper.

Prestenes kontorforhold er stedvis omtalt. Men prestegårdene og andre av prestenes bomuligheter er ikke nevnt. For oss legfolk er også disse forholdene noe som pirrer nysgjerrigheten. Prestegårdene var i sin tid konkrete rammer rundt presterollen. Nå er dette systemet i oppløsning. Hvordan er det nå for prestefamilien å bo? Og hvordan var det før, når de flyttet fra den ene digre, gamle, verdige, tungdrevne og trekkfulle prestegården til den andre?

Etter å ha lest denne boken, har jeg fått vite mye som jeg ikke visste før. Men jeg har følelsen av at den kunnskap den formidler er samlet rundt et par kunnskapsmessige hull. Der finnes krumtapper i vårt kirkelige system. Den viktigste må være prestens ektefelle som uten ornat og uten pekuniær lønn bærer mye av systemets tyngde og kan forårsake sprekkdannelse om de

skulle komme ut av gjenge eller gå i stå. Hvem er de? Hvilke forventninger har *de* til prestens og sin egen rolle? Hva gjorde *de* sist onsdag, – for å spørre som gruppen spurte prestene? Og hvordan forholder *de* seg til prester av sitt eget kjønn?

Det andre hullet vil jeg kalle diakonhullet. Her er det også mye som mange av oss vet for lite om, bl.a. når det gjelder roller, makt og kjønn.

Kirkesystemets bruder og brudgommer som etter ektevielsen arbeider uten pontifikalier, får bli gruppens neste prosjekt.

Kirsten Almås, Anne-Lise Brodtkorb, Anne Dalen, Rosemarie Køhn og Grete Tobiassen:

Presterollen. En kvalitativ intervjuundersøkelse om det å være prest i Den norske kirke.

Tapir forlag, Trondheim 1989

«Organisering for berøring» – fra kollektiv til betalt familie

Ved Inger Olsen

Selbukollektivet i Trøndelag ble startet som et tradisjonelt bo- og arbeidskollektiv for stoffmisbrukere i 1981. Etter bare fire års drift bestemte de ansatte seg for å iverksette inntaksstopp og vie seg til arbeidet med 19 misbrukere og deres familie og nære pårørende som kollektivet til da hadde hatt kontakt med. Nå, nærmere ti år etter at de startet opp, tenker de en styrt avvikling over et par år. Først nå tenker de ansatte at de fleste av ungdommene de tok inn i huset er rede til å mestre virkeligheten mest på egen hånd.

Kollektivet som startet som et treårig sosialpedagogisk opplegg for sine klienter, revurderte sitt syn på både årsaker til og veien ut av destruktivt stoffmisbruk. Med basis blant annet i den sveitsiske psykoanalytiker Alice Millers teorier begynte de å se Selbukollektivet som et sted for *misbrukte* og ikke misbrukere.

De så stoffmisbruk som erstatningsspråk for mennesker med en ødelagt og ubearbeidet barndom og oppvekst. Skadeskutte unger trenger familie og ikke funksjonærer, ble en av deres konklusjoner. De ansatte valgte å tre inn i rollen som den betalte familie der et av deres viktigste redskaper ble å «organisere for berøring». «Organi-

sere for berøring» er et uttrykk i kollektivets vokabular som setter fokus på at beboere og ansatte lever slik at de kommer i kontakt med (ofte avstengte) følelser for å bli sterke og kunne modnes som voksne.

Liv Finstads bok *Den betalte familie* tar opp og problematiserer mange sentrale spørsmål i arbeidet med og for misbrukere. Det er en bok om å komme seg vekk fra sosialt og nedverdiggende gateliv – om hvordan ungdom ønsker at hjelpere skal møte dem, og om hvordan helperne opplever sin rolle. Boken er skrevet med engasjement og har et direkte språk. Den forteller usentimentalt, men breddfullt av følelser, om forskerens møte med kollektivet.

Etter femten års arbeid med stoffmisbrukere gatelangs og på institusjon, i terapeutisk samfunn og psykiatrisk ungdomsteam, er det lenge siden jeg har lest en bok som får sånn tak. Liv Finstad stiller mange spørsmål, og kaster mer enn en brannfakkellinn i den vanskelige diskusjonen om hva som er godt behandlingsarbeid. For meg er de mest engasjerende delene av boken beskrivelsen av det som blir omtalt som «Forandringen» i driften av kollektivet, – og problematiseringen av hva slags hjelpere ungdom i rus trenger.

«Arbeidet» en integrert del av livet – også for hjelpere

Bakgrunnen for «Forandringen» var at de ansatte i kollektivet så at det gikk dårlig med mange av ungdommene som hadde vært på Selbu – og spurte seg: Hva skal vi gjøre med det? To alternativer stod frem: Å bryte kontakten med dem som ikke greide seg, og å ta inn andre ungdommer som «passet» til tilbudet – eller fortsette med de ungdommene de allerede hadde kontakt med. De valgte å gjøre det siste.

Som arbeidsgrunnlag for dette valget la de til grunn kunnskaper og erfaringer fra tre ideologiske røtter: Oppdragelsesanstalten, det terapeutiske samfunn og kollektivbevegelsen, sammen med at de bestemte seg for at samlivet under samme tak som ungdommene skulle vare over tid – som i en «vanlig familie». De tenkte: «Ungdommene må få hjelp til å bli voksne.» Det var utilstrekkelig å bygge en stødig mur av arbeid, skole og fritid rundt et urolig og smertefyllt indre liv. Ungdommene måtte bli kjent med det indre livet, ikke bare ferdigheter. Oppdragelse ble tonet ned til fordel for forandring. Kameratskap ble erstattet av omsorg, kjærlighet og terapi. «Tre år var ikke nok.»

Selbukollektivet har i løpet av de innpå ti årene det har eksistert hatt ni voksne ansatte – der tre har vært ansatt siden starten, og med en av de tre i en udiskutabel lederrolle. De som har sluttet, har fortsatt å holde kontakt med både ungdommene og de voksne. I tillegg har alle ungdommene (ikke de ansatte?) fått tilbud om individualterapi hos to privatpraktiserende psykologer i Trondheim – og «Personal Fitness Training»-kurs med to psykiatere i Oslo. Oppsøkende avdeling (Uteseksjonen) i Bergen har

rekruttert ungdommene og ikke uproblematisk hatt et tett samarbeid med kollektivet 70 mil fra Bergen.

Det problematiske i dette samarbeidet griper inn i kjernen av det Finstad beskriver som forskjellen mellom å være «betalt forelder» og å være «funksjonær» med såkalt normalarbeidstid. Hun spør: «Trenger ungdom fra gatene funksjonærer? Bør mennesker være hjelpere hvis deres egne behov tar mest tid? Eller er litt kontakt med funksjonæren bedre enn ingen kontakt?»

En av de ansatte i kollektivet sier: «Jeg synes kallstanken er en menneskerett.» Finstad følger opp og trekker frem kunstneryrket og andre yrker der arbeidet er en livsstil – en integrert del av livet. «Det er vanskelig for meg å være en dommer som skuer ned på uenigheten og sier det ene synet er riktigere enn det andre. Likevel: En forelder kjenner som regel barna bedre enn funksjonæren. Og kollektivbarna krever mer enn funksjonærene kan gi dem. Jeg dømmer derfor likevel.»

Hun går videre og beskriver utdanningen av sosialarbeidere som en ulykke for sosialsektoren fordi utdanningen er intellektualisert og stort sett ikke «organisert for berøring», – det er en ulykke først og fremst fordi hun mener sosialarbeidere ikke utfører et lesefag, men et «livsfag».

Ingen av de ansatte i Selbukollektivet har egne barn. Det kan muligens være lett å trekke den konklusjonen at deres engasjement er muliggjort nettopp ved fravær av egen familie – og dermed er et umulig livs- og yrkesvalg for andre.

Jeg tar ikke stilling til om det er sånn, men Liv Finstad setter i *Den betalte familie* på dagsorden en uunngåelig diskusjon blant sosialarbeidere og behandlere – både om følelsesmessig engasjement og forpliktelse, og om grenser, tid og tålmodighet for våre egne og andres liv.

Kollektivet ser seksuelle overgrep, prostitusjon, voldtekt og fysisk mishandling

som viktige deler av ungdommenes livshistorie. De går langt i sitt arbeid for at det skal være rom og klima for å åpne opp for og bearbeide tidligere overgrep. Et kapittel beskriver detaljert hvordan kollektivet går til verks for å konfrontere en far med datterens incestopplevelser og trekke inn resten av familien. Nær halvparten av beboerne har vært utsatt for seksuelle overgrep – flest jenter, men også gutter.

Men noe spesifikt kvinnebehandlingsperspektiv – eller problematisering av dette perspektivet – finner jeg ikke i boka. Det ser på mange måter ut som Finstad mest ser likheter og ikke forskjeller. En stoffmisbruker er en stoffmisbruker – der misbruket blir større og viktigere enn misbrukerens kjønn.

Kjønnsforskjeller og behandlingsideologi i et feministisk perspektiv er ikke i fokus. Det hadde vært spennende om Finstad (med sin feministbakgrunn og ekte engasjement) også hadde gått nærmere inn på en slik vinkling av Selbukollektivet. Sett fra mitt behandlerståsted, er det nettopp forskjeller og ikke likheter hos den kvinnelige og mannlige stoffmisbruker som kan bidra til å gi en bedre og mer helhetlig forståelse av, og mulig løsninger på, et vanskelig liv med mye rusing.

Liv Finstad:

Den betalte familie

Nye livsformer for folk i krise

Pax Forlag, Oslo 1990.

Tamar Bermann – minneord

Tamar Bermann døde 4. september i år, nærmere 47 år gammel. Vi kjente henne som en enestående kollega og venn, og som en bemerkelsesverdig person: Underfundig, varm, humoristisk og beskjeden – og samtidig fast og sikker. Tamar kunne støtte samtidig som hun markerte uenighet – en vanskelig kunst. Hun var alltid der hvis du trengte hjelp. Under sykdommen bar hun smerten og angsten med den største verdighet og styrke. Hun var et dypt religiøst menneske som fant forankring i det jødiske trosgrunnlaget. Hennes reiser til Israel var mange, og hos sine venner der hentet hun rekreasjon og styrke. Tamar var også en av dem som ønsket å bygge bro mellom jøder og palestinere, og hun arbeidet aktivt med dette i mange år.

Tamars merittliste er lang, hennes vitenskapelige og faglige produksjon innen forskjelligartede temaer er omfattende og hennes verv i norske og internasjonale forskningskomiteer var mange. Hun behersket hele 11 språk. Norsk hadde hun tak på etter 14 dager og snakket og skrev det etter hvert bedre enn mange av oss.

Tamar kom fra Wien, der hun fikk sin grunnutdannelse i humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag. Senere hadde hun forskningsopphold i USA og tok i 1971 doktorgraden ved Universitetet i München. Av hennes mange interessante oppdrag og engasjementer under doktorgradsarbeidet vil vi nevne hennes tid som stipendiat ved Forschungsstelle für Psychopathologie und Psychotherapie in der Max-Planck-Gesellschaft. Hun arbeidet her med et prosjekt om amerikanske og tyske soldater og pasi-

fister, og med et prosjekt om vitenskapelig kreativitet. Fra 1973 til 1979 var hun universitetslektor ved Roskilde Universitetscenter i Danmark. Deretter valgte hun Norge og Oslo, hvor hun hele tiden var ansatt ved Arbeidsforskningsinstituttet.

Tamar Bermanns arbeidsform var ofte en med-arbeidsform. Sammen med beskjedenheten gjorde dette at hun ikke var så velkjent i det norske forskermiljøet som hennes intellektuelle bidrag skulle tilsi. Tamar var en sjeldenhet hos oss: En mellomuropeer i sinn og skinn, men en europeer med sans for Norge og norsk samfunnsforskning. Samtidig: En skarp og kjærlig kritiker av nordmenns og nordkvinner vis. Hun fikk sagt mye ved sine understate-ments.

Internasjonalt hadde hun en høy stjerne – ikke minst på grunn av sitt arbeid med sosiopsykologiske prosesser og moderne teknologi, særlig informasjonsteknologi.

Allerede i 1979 ble hun knyttet til NAVFs sekretariat for kvinneforskning, bl.a. som medlem i en gruppe som arbeidet med formidling av kvinneforskning. I perioden 1986–88 var hun engasjert på deltid av Sekretariatet for kvinneforskning for å utarbeide en melding om norsk forskningspolitikk sett fra kvinneforskningsperspektiv. Arbeidet resulterte i boken *På kvinners vis – med kvinners råd. Nye perspektiver på forskningspolitikken*. Gjennom opparbeidingen av kvinne- og kjønnsperspektiver på de naturvitenskapelige og teknologisk baserte innsatsområdene, kom Tamars interesse for og betydelige kunnskapsnivå i forbindelse med teknologisk utvikling her

til sin rett. Likeså Tamars tålmodighet, grundighet og klarsyn når det gjaldt tolkning av den offentlige forskningspolitiske retorikken.

Tamars forhold til kvinnebevegelse og kvinneforskning var tvetydig: Igjen var hun engasjert og kritisk på samme tid. En klar bevissthet om urett og fattigdom for verdens kvinner kombinerte hun med saklig balanse og faglig innsikt.

Vi takker Tamar for alt hun ga oss og for alle minnene vi sitter igjen med. Hennes intellektuelle mangfold kombinert med moralsk integritet lærte oss mye og ga oss helt spesielle perspektiver. Vi takker for hennes bidrag til kvinneforskningen og for hennes evne til å gi konstruktiv kritikk og varme. Tamar vil bli sterkt savnet.

*Harriet Holter, Aina Schiøtz og
Gro Hanne Aas*

LITTERATUR-

KOMMENTARER

EF, det indre marked og kvinnene

SAMKVIND – Center for samfundsvidenskabelig kvindeforskning – arrangerte høsten 1989 en konferanse om EF, det indre marked og dets betydning for kvinner. Bakgrunnen for å arrangere konferansen var at så mange snakket om det indre marked, men få visste hvilken betydning det ville få. Konferansen besto av tre foredrag og tre workshops.

Ruth Nielsen, Institut for Erhvervsret, Handelshøjskolen i København, snakket om arbeidsrettslige aspekter ved EF og det indre marked. Helle Jørgensen, det danske likestillingsrådet, så i sitt foredrag på den sosiale dimensjon og like rettigheter for kvinner og menn. Pauline Jackson, EF-kommisjonens kontor for like rettigheter, kunne fortelle at kvinner er en særlig utsatt gruppe i EF med hensyn til fattigdom.

Foredragene fra konferansen er samlet i en konferanserapport.

EF, det indre marked og kvinderne
SAMKVIND, Skriftserie nr. 5,
Det Samfundsvidenskabelige Fakultet,
Københavns Universitet
Store Kannikstræde 11
DK – 1169 København K

Enkekasse og samfunnsklasse

I Sverige ble det på 1700-tallet grunnlagt tre landsomfattende foretak for å gi embetsmannsenker og -barn bedre livsvilkår, s.k. «änke- och pupillkassor». Hver embetsmannsstand, den kirkelige, den sivile og den militære, hadde sin egen pensjonskasse for enker.

Boka «Änkekassa och samhällsklass» er ingen tradisjonell historisk oversikt over de tre forsikringskassenes utvikling. Forfatteren har satt søkelyset på målgruppene for kassene, embetsmannsenkene og deres barn samt ugifte døtre av embetsmenn. Undersøkelsen påviser en radikal sosial forskyvning mellom ulike klasser i løpet av 1700-tallet, peker på ulike årsakssammenhenger bak forandringene og konsekvenser for pensjonskassenes målgrupper. Boka har med dette ikke bare et sosialhistorisk aspekt, men er også interessant sett fra en kvinnehistorisk synsvinkel.

Solveig Widén:
Änkekassa och samhällsklass.
Sociale strukturovandlingar inom tre
änke- och pupillkassors delägarkårer i
det svenska riket 1741-1783
Åbo Akademis förslag, Åbo 1990

Kvinnlige lækares villkor

Forskningsrådsnämnden (FRN) har gjennom sin forskningsvirksomhet i den senere tid spesielt fokusert på selvmordsforskning. Delegationen för jämställdhetsforskning (JÄMFO) på sin side har som en av sine oppgaver å initiere forskning omkring kvinners vilkår i arbeidslivet. Sammen sto de ansvarlige for konferansen «Kvinnlige lækares villkor» i november 1989, og her ble det nettopp tatt utgangspunkt i den høye selvmordsfrekvensen blant kvinnelige leger.

Svensk og internasjonal forskning viser at selvmordsfrekvensen blant kvinnelige leger er høy, både sammenlignet med mannlige leger, øvrige akademikere og kvinner generelt. Mannlige leger har 1,2 ganger så mange selvmord som resten av den mannlige befolkningen og 1,9 ganger så mange sammenlignet med øvrige mannlige akademikere. Kvinnelige leger har 5,7 ganger så mange selvmord som resten av den kvinnelige befolkningen og 4,5 ganger så høy selvmordsfrekvens som øvrige kvinnelige akademikere.

Disse tallene kan tyde på at det er noe i yrkesrollen som kvinner har problemer med å takle. Problemer finnes naturligvis også hos mannlige leger og annet helsepersonell, men det ser ut til at kvinnelige leger rammes spesielt hardt. Samtidig velges dette tidligere så mannsdominerte yrket av stadig flere kvinner. I dag er ca. 50 prosent av medisinerstudentene kvinner, og på sikt blir legeyrket et felt med tilnærmet lik kjønnsfordeling.

JÄMFO og FRN fant det derfor hensiktsmessig å arrangere en konferanse som skulle fokusere på kvinnelige legers situasjon. Istedenfor å gå ut ifra at vanskeligheter beror på kvinners spesielle egenskaper, har konferansen forsøkt å belyse problema-

tikken ut ifra perspektivet «at vara kvinna» i en arbeidssituasjon der en forventes å være mann. Rapporten som nå foreligger tar opp spørsmål som arbeidsorganisasjon og arbeidskultur. Videre diskuterer den nødvendige tiltak til forandring og angir også tilsvarende forskningsoppgaver.

Kerstin Sjeldrup (red.):

Kvinnlige lækares villkor

Rapport från ett seminarium 7. november 1989

JÄMFO-rapport nr. 17, Stockholm 1990

Kom igen flickor!

Jenter og gutter er omtrent like aktive i foreningslivet i barne- og ungdomsskolealder. I årene etter dette synker jenteandelen betraktelig. Er ikke virksomheten i de frivillige organisasjonene tilpasset jenters behov? Har jenter som fortsetter i foreningene etter ungdomsskolealder samme muligheter og innflytelse som guttene? Satser det like mye på jenter som på gutter?

For å belyse blant annet disse spørsmålene og få en tilstandsrapport om jenters situasjon i foreningslivet, tok det svenske statlige ungdomsråd, Delegationen för jämställdhetsforskning og Sveriges Riksidrottsförbund initiativ til en eksplorativ studie om emnet. Undersøkelsen er utført av sosiologene Anita og Rune Dahlgren og resultatet foreligger i JÄMFO-rapport nr. 18. Rapporten er en forstudie til et planlagt prosjekt omkring likestilling, demokrati og lederutvikling i foreningslivet i Sverige.

Anita och Rune Dahlgren:

Kom igen flickor!

JÄMFO-rapport nr. 18, mai 1990

Delegationen för jämställdhetsforskning – JÄMFO

Drottninggatan 6, 2 tr

S – III 51 Stockholm

Forskningsformidling

Perspektiver, planer, problemer

Formidling av forskning: Hvorfor er det så vanskelig? Trenger vi bare mer tid, penger, fantasi? Sannsynligvis dreier det seg også om kommunikasjonshindringer som ikke lar seg overkomme ved aktivitet bare fra den ene part. Men hva kan forskningssiden gjøre for å nå frem til utvalgte brukergrupper – og hvem er disse? Dette er blant spørsmålene som ble stilt på NORAS' konferanse om forskningsprogrammet «Forskning for likestilling», som ble avholdt høsten 1989.

Konferansens siktepunkt var dels å presentere og diskutere programmets formidlingsplan, dels å utvikle nye, fruktbare ideer om forskningsformidling. Ved siden av fire plenumsforedrag om formidling, ble tre av programmets prosjekter presentert og brukerkommentert i plenum. Også gruppediskusjonene – hvor forskere og brukere deltok – dreide seg om formidlingsmåter for enkelte av prosjektene. Rapporten som foreligger gjengir plenumsinnleggene.

Forskningsformidling. Perspektiver, planer, problemer

Høstkonferansen 16.-17. november 1989
Norges råd for anvendt
samfunnsforskning, Oslo 1990

«Fantes det kvinnelige etablerere før i tiden?»

«Nordkalottkvinner mot år 2000» er navnet på en stor kvinnemønstring med konferanser og festival som ble avholdt i Honningsvåg i juni 1990. Søkelyset skulle settes på kvinnes rolle i samfunnsplanleggingen.

Som aktiv samfunnsinstitusjon og som formidler av lokal- og kulturhistorie ble Nordkappmuseet en viktig medspiller under kvinnekongressen/festivalen. Museet sto som arrangør av en historisk-etnologisk utstilling om kvinnelige etablerere som ble kalt «Fantes det kvinnelige etablerere før i tiden?»

Kvinner har etablert egen næringsvirksomhet og opptrådt som entreprenører langt tilbake i historien. Det ble imidlertid klart for utstillerne at det mangler grunnforskning på dette området, og de måtte derfor nøye seg med å presentere enkelte eksempler fra 1700-tallet til 1930-årene.

Behovet for en begrepsavklaring viste seg også snart under arbeidet med utstillingen. Men slike problemstillinger egner seg dårlig for visuell fremstilling i en utstilling. Derfor ble det utarbeidet et skrift som gir en etnologisk presentasjon av begreper og rammer for kvinnetiltak i en flerkulturell region. Det er utarbeidet av Venke Olsen, som ble engasjert av Nordkappmuseet som medarbeider til utstillingen.

Venke Olsen:

«Fantes det kvinnelige etablerere før i tiden?»

Om kvinner og etableringen på
Nordkalotten

Nordkappmuseet, Honningsvåg, juni 1990

Livsmagt.

Nye perspektiver på kultur, magt og køn

Kommer kvinner like mye til orde som menn i fjernsynets valgkampprogram? Holder mannlige journalister de kvinnelige politikerne nede – eller spiller de tvert imot opp til kvinnene?

Dette er eksempler på noen av de spørsmål som reises i kvinneforskningsårboken *Livsmagt*. De er samtidig eksempler på at kvinneforskningen i Danmark i dag er vesentlig mer konkret orientert enn for bare fem år siden. Andre av bokens artikler handler f.eks. om pengeverdien av kvinners husarbeid, om jenters forhold til datamaskiner i skoleundervisningen og om planene for et dansk kvinneparti. Artikkelsamlingen tar for seg forskjellige forskningsområder og -miljøer, forskjellige generasjoner og ikke minst forskjellige oppfatninger av hva kvinneforskning er og i

hvilken retning den bør bevege seg videre inn i fremtiden. Ett fellestrekk går imidlertid igjen. Alle artiklene tar opp maktbegrepet ved at de på forskjellige måter uttrykker et oppgjør med fastlagte synsmåter og definisjoner på kvinneforskning. Dette er en rød tråd i årets årbok for kvinneforskning fra Aarhus Universitet.

Livsmagt. Nye perspektiver på kultur, magt og køn

Årbog for Kvindeforskning, 2
Aarhus Universitetsforlag, 1990

MØTER SEMINARER

KONFERANSER

Kokebøker og kvinneliv

18. juni ble seminaret «Kokebøker og kvinneliv» holdt ved Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, med undertegnede som initiativtakere og med økonomisk støtte fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning. Hovedforeleser var Agneta Helmius, som holder på å avslutte sitt studium i «Idé- og lærdomshistoria» ved Uppsala universitet med «C-upsats» om kokebokforfatterinnen Anna-Maria Rückersköld (1725-1805).

Vi fikk en tankevekkende forelesning om «Det olyckliga svenska Fruentimret». Den ironiske tittelen var hentet fra Rückerskölds underdanige og anonyme «böneskrift» fra 1770. Dette var henvendt til allmennheten (les: mennene). I kokebøkene, som er utgitt mellom 1785 og 1800, henvendte hun seg derimot direkte til kvinnene – og hun offentliggjorde nå under eget navn.

Helmius fremhevet Anna-Maria Rückerskölds intensjon med å skrive nettopp kokebøker: Hun ville gi kvinnene øket selvtillit ved å tydeliggjøre deres daglige arbeidsverdi og å gi råd om hvordan de stadig kunne bidra til å øke dets kvalitet (hun var selv over 60 år og hadde rikelig erfaring å gi

videre). Rückersköld ville oppvurdere kvinners kunnskaper innenfor det «inre hushåll» og argumenterte for opprettelse av husholdningsskoler på høyde med mennenes universiteter, men på kvinners premisser.

Forelesningen utløste en engasjert debatt: Var Rückerskölds bøker «bare» et uttrykk for den generelle troen på kunnskapens makt under opplysningstiden, eller var forfatterinnens oppfatning av kunnskap og av forholdet mellom livsverden, mat og makt tvert om snarere for radikal for opplysningsfilosofene? Og videre: Hvordan var forholdet mellom Rückerskölds oppfatning av menns og kvinners egenart og Rousseaus ulikhetstenkning? Levde Rückersköld i skyggen av Rousseau og repeterte hans ideer, eller var hennes forfatterskap tvert imot et opposisjonsinnlegg i debatten omkring Rousseau? Og hva kan være årsakene til at ukeblad og kokebøker like inn i vår tid avspeiler en kvinneverdier midt imellom romantikk og nøktern kunnskap?

Våre spørsmål førte diskusjonen videre fra Rückersköld og hennes samtid, inn i vår egen. Vi ble opptatt av å drøfte hvordan kvinners liv har vært en vandring mellom kjøkken, stabbur og kirke, og hvordan

denne vandringen har knyttet sammen økonomi, ideologi og moral. Sitat fra kokebøker utgitt i vårt eget århundre ble trukket fram som dokumentasjon for tanken om at kvinner gjennom praktisk husarbeid ved siden av å være gode økonomer også har fungert som menns «moralske ryggrad».

Vi lever stadig i en verden som deler arbeid etter kjønn: Det er fortsatt ikke de arbeidsledige menn som styrter hjem for å ta hovedrengjøringen. Men kanskje ikke de arbeidsledige kvinner heller? Har kokebo-

ken og husmorskolen for begge kjønn tapt mot lommeboken og kjøreskolen? Seminaret reiste mange gamle spørsmål, og i tillegg et nytt: Hva kan vi lære om historien og oss selv ved å bruke kokebøker og kokebokforfatterinner som kunnskapskilde? En gang var farmors eggerull med bringebær-syltetøy en himmelsk munnfull. Men hvordan ble den det?

Ingrid Nymoen og Elin Svenneby

Fornøyde seminardeltakere utenfor Senter for kvinneforskning i Oslo. Bakerst fra venstre: Elisabeth Fürst, Elin Svenneby, Ingrid Nymoen, Elisabeth Svenneby. Foran fra venstre: Siv Wold-Karlsen, Inger Grete Narum, Elisabeth Gulbrandsen, Agneta Helmius, Irene Levin, Ulla Holm. (Foto: Marianne C. Brantsæter.)

Kvinneuniversitetet høsten 1990

Kvinneuniversitetet Rosenlund tilbyr kompetansegivende studier på høgsolenivå i følgende emner:

1. Barnekultur
2. Tanke og omtanke – ledelse i kvinneperspektiv
3. Likestilling og likeverd.

Det arrangeres også kurs i samarbeid med Arbeidsmarkedssetaten og kortkurs/seminarer. I høst gis det blant annet selvtillyktskurs og seminarer om likestillingsspørsmål og oppfølging av Brundtland-rapporten. Noen av kursene vil bli nærmere presentert her. Mer informasjon gis i Kvinneuniversitetets studiekatalog som fås ved henvendelse til *Kvinneuniversitetet Rosenlund*, boks 130, 2340 Løten.

Tlf. (065) 91 600/91 995.

Er tøffe gutter og snille jenter tilfredse i sine roller? Hvorfor er alle lei av likestillingspreik?

13.-15. november 1990

Seminar for elever, lærere, feminister, yngre og eldre, forskere og andre som er

opptatt av de to spørsmålene som er reist i overskriften.

Program og nærmere opplysninger om seminaret fås ved henvendelse til Kvinneuniversitetet.

Permakultur – økologi i praksis

23.-25. november 1990

Begrepet permakultur omfatter en helhetlig planleggingsmetode og praktiske arbeidsprosesser som har som mål å skape en bærekraftig, permanent kultur basert på naturens prinsipper.

Kursholdere er Frederica Miller og Marianne Leisner.

Kurspris inkl. kost og losji er kr 1300.

Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo

Følgende arrangementer avholdes i perioden november–desember 1990:

Gjesteseminar: Biologi og ideologi

Torsdag 1. og fredag 2. november kl. 10–15 på Senteret

«Biologi og ideologi – implisitte premisser i patriarkalsk naturvitenskap». Paula Bradish og Regine Kollek, begge biologer og forskere ved Hamburger Institut für Sozialforschung, holder et to dagers seminar på engelsk. Påmelding innen 15. oktober til Senteret.

Gjesteseminar: Gen- og reproduksjonsteknologi

Fredag 2. november kl. 18–20 på Senteret

«De politiske uenighetene angående gen- og reproduksjonsteknologi – en rapport om utviklingen i Vest-Tyskland». Paula Bradish og Regine Kollek (se ovenfor) informerer om utviklingen i sitt hjemland de siste 10–15 årene.

Gjesteseminar: Arkeologi og kjønn

Onsdag 7. november kl. 14–17 på Senteret

«The Archeology of Gender – why not before now». Alison Wylie, kanadisk forsker og arkeolog, foreleser over utviklingen av kvinneperspektivet innen faget arkeologi.

Seminar: Historien om jenter og gutter

Mandag 12. november kl. 10–12 på Senteret

Historien om jenter og gutter. Rita Liljeström, professor i sosiologi i Göteborg, diskuterer boken med forfatterne Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg, begge 1. amanuenser ved Institutt for sosialpedagogikk i Oslo.

Gjesteseminar: Dorothy E. Smith

Torsdag 22. november kl. 14–16 på Senteret

«Sociological theory: Methods of Writing Patriarchy». Dorothy E. Smith, kanadisk sosiolog, innleder til debatt over sin artikkel med samme navn. Artikkelen kan kjøpes på Senteret.

Forskerkurs: Dorothy E. Smith

Fredag 23. november kl. 9–16 på Institutt for sosiologi, UiO

For sosiologer arrangerer Institutt for sosiologi i samarbeid med Senteret et én dags forskerkurs over Dorothy E. Smiths arbeider og visjoner med tittelen «On Sociological Conceptualization and Methods – a Critique of the Prevailing Praxis and a Presentation of Alternatives», hvor Dorothy E. Smith holder foredrag. Påmelding senest 5/11 til Institutt for sosiologi ved Olaf Svorstøl, Postboks 1096, 0313 Oslo. Ved stor pågang vil doktorgradskandidater bli prioritert.

Gjesteseminar: Ulla Ryum

Fredag 30. november kl. 14–17 på Senteret

«Språk, skrift og kjønn – om dramaets fiktive talehandlinger». Ulla Ryum, dansk forfatter og forsker, tar opp hovedlinjene fra sin doktorgradsavhandling og inviterer til debatt over hovedproblemstillingene.

Julegløgg

Onsdag 19. desember er det åpent hus fra kl. 15.00 på Senteret.

Arrangementene er åpne for alle interesserte. *Merk! Enkelte av arrangementene krever forhåndspåmelding.*

Senter for kvinneforskning

Ullevålsveien 105

0359 Oslo 3

Tlf. (02) 45 43 70/71

Postadresse:

Postboks 1040 Blindern

0315 Oslo 3

Schweizerische Historikerinnentagung Zürich 2.-3. november 1990

Thema: Frauen in der Öffentlichkeit

1. Teil: Freitag, den 2 nov., ab ca. 14 Uhr:
Podiumsdiskussion zur theoretischen
Standortbestimmung.

2. Teil: Samstag, den 3 nov., ab 9 Uhr:
Workshop und Referate. Begriffsklarung:
Öffentlichkeit – Handlungsräume der
Frauen – Dualismus Öffentlichkeit/Pri-
vatheit.

Für detaillierte Information in bezug auf
Anmeldung, Reader, Übernachtungsmög-
lichkeiten etc. konnt Ihr Euch an folgende
Adresse wenden: Historisches Seminar,
Historikerinnentagung, Bluemlisalpstrasse
10, 8006 Zürich, Schweiz. Tel. 363 2666.

Fourth International congress on Women's Health Issues

New Zealand,
15.-17. november 1990

Arrangørgruppen innkaller papers innen-
for følgende tema: Kvinner som helsear-
beidere innenfor en kulturell, samfunns-
messig og helsepolitisk kontekst. Foruten å
ha ansvar for egen helse, utfører kvinner
som familiemedlemmer, venner og naboer
et grunnleggende helsearbeid. Støtte til og
hindringer for utførelsen av disse funksjo-
nene varierer. Arrangørgruppen oppford-
rer forfattere av papers til å legge vekt på å

belyse ovennevnte forhold. Konferansens
sponsor er International Council on
Women's Health Issues.

Henvendelse til:
Fourth International Congress on
Women's Health Issues
Department of Nursing Studies
Massey University
Palmerston North
New Zealand

Partnership for the Future. Nursing Theory and Primary Health Care – International Conference

New Zealand, 19.-20. november
1990

Opplysninger får ved henvendelse til:
Norma Chich, RN Ph.D.
Department of Nursing Studies
Massey University
Palmerstone North
New Zealand

NORDPLAN

Utbildningsutbud 1990-1993

26.-30. november 1990

Nordiskt forskarseminarium «Aristoteles
som välfärdsteoretiker». Ansökningstid:
senast 1. oktober 1990.

4.-15. februar samt 27. mai-juni 1991

Nordisk forskerkurs «Filosofi för planerare
och planeringsforskare». Ansökningstid:
senast 1. november 1990.

September 1991-juni 1993

Forskarutbildning i samhällsplanering.
Ansökningstid: senast 1. november 1990.

Upplysningar och program: NÖRDPLAN,
Box 1658, III 86 Stockholm, Sverige.
Tel. (08) 614 40 00.

Konsensuskonferanse: Bruk av østrogen i og etter overgangsalderen

Soria Moria kurs- og
konferansesenter, Oslo
27.-29. november 1990

Tirsdag 27. november 1990

Innledning

Ordstyrer: Overlege dr.med. Britt-Ingjerd Nesheim

- 09.00 Åpning. Helsedirektør Torbjørn Mork
- 09.10 Hvorfor en konsensuskonferanse om østrogen?
Overlege dr.med. Britt-Ingjerd Nesheim
- 09.30 Hva er østrogen og medikamentell hormon-
behandling?
Professor dr.med. Thoralf Christoffersen,
Farmakologisk institutt, Universitetet i Oslo
- 09.45 Det norske klimakterieprosjektet: Forløp av
symptomer, livskvalitet og psykososiale fak-
torer
Amanuensis cand.psychol. Arne Holte, Insti-
tutt for medisinske atferdsfag, Universitetet i
Oslo
- 10.15 Forekomst av vegetative symptomer, under-
livs- og urinsveislager som skyldes østrogen-
mangel
Bitrådande överläkare docent Mats Hammer,
Kvinnokliniken, Hälsouniversitetet i Lin-
köping
- 10.30 Diskusjon
- 10.50 Kaffe
- 11.20 Hetetokter og østrogenbehandling
Overlege dr.med. Torkel Rud, Aker sykehus

- 11.35 Det urogenitale østrogenmangelsyndrom
Overlege dr.med. Bjarne Christian Eriksen,
Kvinneklubben, Regionsykehuset i Trond-
heim
- 11.50 Diskusjon
- 12.10 Østrogenbruk i Norge og Norden
Førsteamanuensis Marit Andrew, Institutt for
farmakoterapi, Universitetet i Oslo
- 12.25 Østrogenbruk blant kvinner i fylkesundersø-
kelsene
Spesiallege Per Lund Larsen, Statens Helseun-
dersøkelser
- 12.40 Norske leger og norske kvinners holdninger til
østrogenbehandling
Førsteamanuensis Steinar Hunskaar, Institutt
for allmenmedisin, Universitetet i Bergen
- 12.55 Diskusjon
- 13.30 Lunsj

Osteoporose

Ordstyrer: Overlege dr. med. Øystein Dolva

- 14.30 Hvordan oppstår osteoporose
Overlege dr.med. Johan Halse, Rikshospitalet
- 14.50 Benbrudd og osteoporose i Norge: Forekomst,
utvikling og konsekvenser
Overlege dr.med. Jan Falch, Aker sykehus
- 15.15 Osteoporose-profylakse
Professor dr.med. Svärker Ljunghall, Akade-
miska sjukhuset, Uppsala
- 15.45 Diskusjon
- 16.45 Slutt

Onsdag 28. november 1990

Hjerte-/karsykdommer og østrogenbruk

Ordstyrer: Overlege dr.med. Ingvar Hjermann

- 09.00 Forekomst av hjerte-/karsykdommer hos nors-
ke kvinner
Professor Knut Westlund, PhD, Institutt for
samfunnsmedisin, Universitetet i Tromsø
- 09.20 Østrogen og hjerte-/karsykdommer: Hvor
står vi idag?
Docent dr.med. Göran Samsioe, Sahlgrenska
sjukhuset, Göteborg
- 09.50 Behandling med østrogene hormoner og
hjerte-/karsykdommer: Hva er de dokumen-
terte sammenhenger?
Professor Egil Arnesen, Institutt for sam-
funnsmedisin, Universitetet i Tromsø
- 10.20 Diskusjon
- 10.50 Kaffe

Østrogenbehandling og kreftirisiko

Ordstyrer: Overlege dr.med. Ole Erik Iversen

- 11.20 Brystkreft og livmorkreft i Norge. Forekomst, risikofaktorer, prognose
Overlege dr.med. Steinar Ø. Thoresen, Kreftregisteret
- 11.35 Østrogenbehandling og kreftirisiko
Docent dr.med. Ingemar Persson, Akademiska sjukhuset, Uppsala
- 12.00 Diskusjon
- 12.30 Lunsj

Økonomiske, etiske og andre aspekter på østrogenbruk

Ordstyrer: Professor dr.med. Per Bergsjø

- 13.30 Kostnads-/nytteanalyse av østrogenbruk
Stipendiat Elizabeth Nygaard, SIFF
- 13.50 Diskusjon
- 14.00 Etiske aspekter ved forebyggende behandling av friske mennesker
Sekretariatsleder cand.med. og cand.theol. Jan Helge Solbakk, RMFs etikkutvalg, Senter for medisinsk etikk
- 14.25 Kvinnemedisinske synspunkter på østrogenbruk
Førsteamanuensis Kirsti Malterud, Institutt for allmennmedisin, Universitetet i Bergen
- 14.40 Diskusjon
- 15.00 Østrogenbruk og livskvalitet
Overlege dr.med. Torkel Rud
- 15.15 Østrogenbruk for evig ungdom: Myter og realiteter
Bydelsoverlege dr.med. Åsa Rytter Evensen
- 15.30 Diskusjon
- 15.50 Kaffe
- 16.15 Panelets time

Torsdag 29. november 1990

Presentasjon av panelets uttalelse

Ordstyrer: Overlege dr.med. Britt-Ingjerd Nesheim

- 09.00 Panelets uttalelse
Panellleder: Fylkeslege Anne Berit Gunbjørud
- 09.30 Kommentarer til uttalelsen
- 10.15 Avslutning

Konferansen er gratis og er åpen for alle interesserte. Deltakerne må selv betale eventuell lunsj. De som ønsker overnatting, må selv arrangere dette.

Påmelding innen 15. november til: Norsk institutt for sykehusforskning, Strindveien 2, 7034 Trondheim - NTH.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til: Hanne Kvam, NIS, tlf. (07) 59 25 90, eller Gro Helgesen, NAVF/RMF, tlf. (02) 15 70 12.

GASAT 6

Gender and Science and Technology.
Sixth International Conference
University of Melbourne,
Australia, July 1991

Conference Theme: Action for Equity: The Second Decade

Call for papers:

During the past decade, the GASAT Community has explored the nature of the interaction between gender and science and technology, and debated a variety of explanations and solutions. At the present time we are seeking and testing those solutions. A sound basis has been built for meeting the future challenges in the four areas of schooling, post-school education, employment and living in a world community to ensure a just, sustainable and balanced future for us all.

We are keen to encourage papers which

- synthesise and/or reflect upon past GASAT work
- describe current initiatives relating to intervention and research and
- provide perspectives on the challenges of the future

International Committee Member with responsibility for the Scandinavian region in preparations for GASAT 6 is:

Ingrid Granstam
Jönköping University College
Box 2264
S-55002 Jönköping
Sweden
Fax +4636-125331
Phone +4636-157799

Foreløpig påmeldingsskjema med ytterligere informasjon fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

En presentasjon av NAVFs kulturavtaleprogram

Behandlingen av St.meld. nr. 13 (87-88) «Om Norges offisielle kultursamarbeid med utlandet» resulterte i at en rekke aktiviteter som tidligere lå under Utenriksdepartementet ble overført til ulike faginstanser. I oktober 1987 ble det undertegnet en avtale mellom NAVF og UD om at det faglige og administrative ansvar for personutveksling i tilknytning til flere internasjonale avtaler som Norge har inngått, skulle overføres til NAVF fra 1.1.1988. Hovedbegrunnelsen for denne beslutningen var at dette arbeidet skulle ivaretas av en institusjon med spesiell kompetanse innen området. Oppgaven ble i første omgang lagt til administrasjonen til Rådet for humanistisk forskning (RHF), men fra 1.1.1989 ble NAVFs sekretariat for kulturavtaleprogrammet (KAS) opprettet. Dette sorterer direkte under NAVFs styre og har i alt 4 ansatte; sekretariatsleder, to saksbehandlere og kontormedarbeider.

KAS forvalter en rekke avtaler. Norge har 25 fulle bilaterale kulturavtaler samt 6 mer begrensede stipendavtaler, de fleste med europeiske land, men noen også med

ikke-europeiske stater. I tillegg kommer andre internasjonale programmer som f.eks. Europarådsstipend, stipend til Europacollegiet i Brugge, Belgia, og til Pusjkin Instituttet i Moskva. Programmene for kulturavtalene fornyes ved forhandlinger med jevne mellomrom (hvert 3.-5. år). Utenriksdepartementet er her den overordnede politiske instans og står som undertegner på nasjonens vegne, men KAS deltar aktivt i forberedelsene av forhandlingene og er representert i den norske delegasjonen. KAS får sitt grunnbudsjett fra Utdannings- og forskningsdepartementet som en øremerking på NAVFs budsjett. I 1990 er budsjettet på 6 millioner kroner. KAS' ansvarsområde omfatter alle forskningsfelter, utøvende kunstneriske disipliner samt kulturlivet for øvrig i vid forstand.

Personutvekslingen omfatter ulike typer stipend. KAS administrerer *statsstipend* (student- og forskernivå). Disse kan være på fra noen måneder opp til et helt akademisk år. I det akademiske år 89/90 hadde 115 nordmenn opphold som statsstipendiater i forskjellige land. Det tilsvarende antall utlendinger i Norge var 107. *Sommerstipend* er et annet tilbud (studenter/lærere). Det gis støtte til de internasjonale sommerskolene ved universitetene i Oslo og Bergen. Og stipend formidles til nordmenn

for deltakelse i tilsvarende arrangementer i utlandet. I 89/90 reiste således 52 personer til sommerkurs i 15 ulike land. KAS har en stipendkomité på 8 personer (4 representanter for vitenskap, 2 for utøvende kunst samt 1 hver fra hhv. UD og NSU) som vurderer søknader og nominerer norske kandidater til stats- og sommerstipend i andre land. Utover vanlige faglige kriterier legger komiteen vekt på å få best mulig spredning på fagområder og kjønn. Formann er for tiden professor Ådne Findreng, Germanistisk institutt, Universitetet i Trondheim. På samme måte mottar KAS nominasjoner på kandidater fra våre samarbeidsland. Det er alltid det mottakende land som har det avgjørende ord om stipend kan gis eller ikke, dvs. om høvelig institusjonsplassering og faglig veiledning kan skaffes til veie.

De utenlandske statsstipendiatene har selv bedt om å få komme til Norge ut fra forskjellige grunner. Det kan være at vi her i landet har institusjoner av spesiell interesse innen deres fagfelt, eller det har sammenheng med at de studerer eller forsker på emner med direkte tilknytning til norsk språk, litteratur eller kultur. Under alle omstendigheter vil stipendiatene representere en berikelse også for deres vertsinstitusjoner. KAS mottar mange rapporter og takkebrev fra fornøyde stipendiatere. I sine hjemland ender de senere opp innen sektorer som forskning, undervisning, informasjon og administrasjon. Indirekte blir de gode norgesambassadører, og ringvirkningene av deres opphold i vårt land vil således være betydelige.

KAS gir også stipend for korttidsopphold (normalt 1-4 uker). Ordningen kalles *spesialistutveksling* og omfatter forskere, kunstnere samt representanter for kultur-, skole- og organisasjonsliv m.m. I disse tilfeller bekoster senderlandet reiseutgifter og mottakerlandet oppholdsutgifter. Vanligvis fremmes søknader via senderlandet,

men mottakerlandet kan også invitere. For f.eks. Frankrike gjelder så å si utelukkende denne siste formen. Vurdering av søknader foregår fortløpende. Formålet med besøkene kan være faglig samarbeid om prosjekter, gjesteforelesninger, deltakelse i seminarer, kongresser, festivaler, utstillinger m.m. Med velvillig assistanse fra ulike institusjoner legger ansvarlig instans i mottakerlandet opp individuelle, faglige program tilpasset gjestens uttrykte ønskemål.

Interessen for å benytte de avtalene KAS forvalter er stor, både fra norsk og utenlandsk side. Men beklageligvis er de midler som stilles til rådighet, så begrensede at bare en del av de stipendkvoter som det er inngått formelle avtaler om, kan oppfylles. Beregninger viser at det egentlig ville være behov for om lag 17 millioner kroner pr. år (1989-nivå) hvis Norges forpliktelser skulle innfris. Konkurransen om stipend blir følgelig hard. I 1989 behandlet KAS i alt 750 søknader. I takt med den økende internasjonaliseringen ser vi alt nå at antallet vil bli langt høyere i 1990. Den gledelige politiske utvikling vi er vitne til i Europa åpner for helt nye perspektiver når det gjelder kultur- og forskningssamarbeid. I samsvar med «pålagte» politiske signaler gir KAS en viss prioritet til utveksling med land øst i Europa. KAS har for øvrig en meget bred utadvendt kontaktflate. Vi samarbeider nært med de utenlandske ambassadene i Oslo så vel som med våre egne utenriksstasjoner, i tillegg til en lang rekke institusjoner i inn- og utland. Ca. 60-70 prosent av arbeidsspråket er engelsk eller andre fremmedspråk.

For tiden har KAS dessuten to større særprogrammer vedrørende Øst-Europa under planlegging. Disse er ment å starte fra høsten 1990/våren 1991 og vil bli finansiert av midler fra UD. Det ene programmet er i tilknytning til St.prp. nr. 25 (89-90) «Om bilateral bistand til Polen» og omfatter

kompetanseoverføring fra Norge til Polen innen feltet handel, økonomi og markedsføring. Det er ment å bestå av 3 delprosjekter hvor norske og polske forskningsinstitusjoner innen fagfeltene skal samarbeide nært. Det andre programmet gjelder St.prp. nr. 73 (89-90) «Om midler til samarbeidstiltak overfor Øst-Europa». Dette vil omfatte de samme områdene samt statsvitenskap og vil ellers rette seg til flere land. Støtteformen vil ventelig bli stipend- og spesialistutveksling.

Hver høst utgir KAS en Stipendkatalog som gir en oversikt over det samlede tilbud om stipend. Her framgår søknadsfrister m.m. for de forskjellige land. Katalogen gis en vid spredning til ulike institusjoner. Denne, samt en del annen spesialinformasjon, kan fås fra Kulturavtalesekretariatet etter anmodning. Adressen er: NAVFs sekretariat for kulturavtaleprogrammet, Sandakervn. 99, 0483 Oslo 4. Tlf. (02) 15 70 12.

Elisabeth Johnsen
sekretariatsleder

«Studies on Women Abstracts»

«Studies on Women Abstracts» er en internasjonal oversikt som utgis for å tilfredsstille behovet for informasjon hos alle som arbeider med kvinneforskning. Publikasjonen fokuserer på temaer som utdanning, yrke, kvinner i familie og samfunn, medisins og helse, sex og sosiale kjønnsroller, politikk, kvinnekultur, litteratur og media etc. Publikasjonen utgis hver annen måned.

Redaksjonen i *Nytt om kvinneforskning* er blitt kontaktet av redaksjonsrådet i «Studies on Women Abstracts» som ønsker å registrere *Nytt om kvinneforskning* – med oversikt over artiklene i hvert nummer – i sine utgivelser. Grunnen er at de ser på *Nytt om kvinneforskning* som et av nøkkeltidsskriftene innen kvinneforskning.

Studies on Women Abstracts
Carfax Publishing Company
P.O.Box 25, Abingdon
Oxfordshire OX14 3UE
England

Tegning: Sverre Kalmar

Nytt fra likestillings- utvalgene

Norges Tekniske Høgskole

Likestillingsutvalget ved NTH har lagt fram årsrapport for perioden 01.07.88 – 31.12.89. I det følgende vil vi gjengi enkelte punkter i rapporten.

Tilsettingssaker

LU har i perioden hatt om lag 130 tilsettingssaker til uttalelse. Av disse har 22 saker vært kommentert og i ni tilfeller ble det foreslått endring i rangeringen av de innstilte søkerne.

Likestillingsutvalget har kunnet slutte seg til de aller fleste innstillinger uten kommentarer. Men når det står mellom høyt kvalifiserte søkere av begge kjønn, savner LU av og til en oppsummering av kvalifikasjoner av betydning, mindre betydning og uten betydning for den aktuelle stilling, for kvalifiserte søkere. Ved et par tilfeller har Likestillingsutvalget funnet å bemerke at det i innstillingen trekkes fram den mannlige søkerens kvalifikasjoner av stor betydning for stillingen, mens det for den kvinnelige søkeren trekkes fram hvorfor hun ikke er best egnet for stillingen.

Arbeidsuke

Likestillingsutvalget arrangerte i år arbeidsuke for jenter fra 8. klasse for sjette gang. Dette arrangementet har blitt veldig godt mottatt både fra NTH, ungdomsskolen og ikke minst elevene selv. Ansatte ved NTH og ved RUNIT/ELAB har vært meget velvillige til å støtte opp om arbeidsuka. Kanskje kan dette oppholdet på NTH være spiren til at jentene blir motivert til å velge et tekniske betont yrke. LU tror iallfall at dette arbeidet ligger sentralt innenfor rammen for sitt mandat.

Konklusjonen på «uka» er den samme i år som tidligere: Å arrangere en arbeidsuke på NTH er arbeidskrevende både for LUs medlemmer og også for kontaktpersonene ved de ulike instituttene. Dette er jo arbeid som kommer i tillegg til de daglige gjøremål. Men LU har tro på at oppholdet ved NTH kan bidra til en holdningsendring ved et fremtidig yrkesvalg. Elevene synes iallfall at de har hatt en kjempefin arbeidsuke. Dette kan i seg selv være en takk for strevet, og gir LU en følelse av at arbeidsuka var vellykket.

Seminarer

Likestillingsutvalget har i perioden arrangert to seminarer for rådgivere i grunnskolen og den videregående skolen; *Hvorfor velger jenter som de gjør?* og *Jenter og teknikk*.

Samtlige tilbakemeldinger har vært positive og gitt uttrykk for at tiltakene har vært nyttige. Rådgiverne har behov for å møtes, og oppsatte program har vært av interesse.

Datadager for jenter

Det ble arrangert *Datadager for jenter* i den videregående skolen både i 1988 og 1989.

Programmet inneholdt terminalarbeid, lunsj, omvisninger og orientering om NTH-studiet. Arrangementene har vært meget vellykkede. Det er et stort behov hos jenter for å bli kjent med datamaskiner i trygge omgivelser. Den oppmerksomhet som Datadagen har fått fra ulike miljøer, understreker behovet for ideer til rekrutteringstiltak og til å få jenter til å foreta bevisste studievalg.

Motivasjonsmøte

LU deltok i arbeidet med å arrangere motivasjonsmøte for kvinnelige kandidater og hovedfagsstudenter ved NTH, AVH (mat.nat.) og DMF.

Handlingsplan for likestilling

I stedet for å utarbeide handlingsplan for å fremme likestilling ved NTH, vil LU inntil videre støtte seg til Strategisk plan og Særavtale om likestilling ved Universitetet i Trondheim, inngått 21. mars 1988.

I Strategisk plan, vedtatt av høgskolestyret 19. juni 1986, har NTH ført opp to mål vedrørende likestilling:

- NTH vil arbeide for å øke andelen kvinnelige studenter i sivilarkitekt- og sivilingeniørstudiet til minst 40%.
- NTH vil arbeide for å øke andelen kvinnelige studenter i doktoringeniørstudiet til minst 40%.

Likestillingsutvalgets årsrapporter, statistikker om kjønnsfordeling fra Studieadministrasjonen og eventuelle tiltak fra Personaladministrasjonen vil kunne tjene som årsrapport for arbeidet med likestillings spørsmål ved NTH.

STIPEND

INSTRAW's Scholarship Programme 1990-91

– norsk kandidat etterlyses!

INSTRAW, United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women, grant five short-term scholarships for training and research activities related to its main programmes. One of the important goals of the Scholarship Programme is to provide an opportunity to researchers and graduate students to become familiar with INSTRAW's work in development issues in areas such as improving statistics, indicators and data on women, research methodology and policy design for women and development issues, designing and using training material on women, as well as in the areas of INSTRAW's information and communication activities.

The scholars will be chosen on the basis of equal geographical distribution from the

five world regions and the scholarship will run for periods of one to three months at the Institute's headquarters in Santo Domingo, The Dominican Republic.

The scholarship will cover the costs of travel and stipend in the amount of US\$ 45,00 per day according to United Nations regulations, payable in local currency at the United Nations official rate of exchange. It does not cover medical expenses.

NAVFs sekretariat for kvinneforskning er et av INSTRAWs «Focal Points». I den anledning er vi blitt bedt om å foreslå en kvinnelig norsk kandidat til ovennevnte stipendprogram. Vennligst ta kontakt med Sekretariatet (tlf. 02-15 70 12) innen 23. november, hvis du er interessert i å arbeide med INSTRAWs problemstillinger og ønsker å bli foreslått som kandidat fra Norge. Som vedlegg til en anbefaling krever INSTRAW kandidatens curriculum vitae, helseattest og en arbeidsplan.

PUBLIKASJONER

Bøker

Kirsten Almås, Anne-Lise Brodtkorb, Anne Dalen, Rosemarie Køhn og Grete Tobiassen:
Presterollen. En kvalitativ intervjuundersøkelse om det å være prest i Den norske kirke.
Tapir forlag, Trondheim 1989.

Birgitta Svanberg:
Sanningen om kvinnorna.
En läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pahlen.
Gidlunds Bokförlag, 1989.

Drude Dahlerup og Kristian Hvidt (red.):
Kvinder på Tinge. Kvinder i landspolitik i 75 år.
Folketingets Præsidium/Forlaget Rosinante, København 1990.

Linda Andersen m.fl. (red.):
Livsmagt. Nye perspektiver på kultur, magt og køn.
Aarhus Universitetsforlag, 1990.

Elin Kvande & Bente Rasmussen:
Nye kvinneliv. Kvinner i menns organisasjoner.
Ad Notam forlag A/S, Oslo 1990.

Solveig Widén:
Änkekassa och samhällsklass. Sociala strukturmöndlingar inom tre änke- och pupillkassors delägarkårer i det svenska riket 1741-1783.
Åbo Akademis forlag, 1990.

Birgitta Ivarson Bergsten:
«Förflytta berg till bokstäver».
Utvecklingslinjer i Elisabet Hermodssons författarskap.
Rabén & Sjögren, Stockholm 1989.

Kari Melby:
Kall og kamp. Norsk Sykepleierforbunds historie.
Cappelen, Oslo 1990.

Louise Waldén:
Genom symaskinens nålsöga.
Teknik och social förändring i kvinnokultur och manskultur.
Carlsson Bokförlag, Stockholm 1990.

Tidsskrifter

Acca, Aktuell kvinnolitteratur och kultur, nr. 2, 1990.
Women's Studies International Forum, Volume 13 – No. 1-2/1990.
Samtiden, nr. 3, 1990.
Feminist Review, No. 35, Summer 1990.

Women of Europe, No. 64 – March/April 1990.

Kvinnovett, Kvinnovetenskapligt forum informerar, 1990:1.

Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift, nr. 2/1990.

Häftan för kritiska studier, nr. 2/1990.

Ammenytt, nr. 2/1990.

Naistutkimustiedote, nr. 1-2/1990.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

«Kvinnliga läkares villkor.»

JÄMFO-rapport nr. 17, Stockholm, januari 1990.

Anita och Rune Dahlgren:

«Kom igen flickor!»

JÄMFO-rapport nr. 18, Stockholm, mai 1990.

SIFA – «Melding om virksomheten 1989».

Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning, Oslo 1990.

«Forskningsformidling. Perspektiver, planer, problemer.»

Høstkonferansen 16.–17. november 1989. NORAS, Oslo 1990.

«1990 International Directory of Women Political Leaders».

The Center for Political Leadership and Participation/The International Institute for Women's Political Leadership.

«EF, det indre marked og kvinderne», Skriftserie nr. 5/1990.

SAMKVIND, Københavns Universitet, 1990.

«Den mandsdominerede ligestilling», Skriftserie nr. 6/1990.

SAMKVIND, Københavns Universitet, 1990.

«Kvindeforskningsseminar i videnskabshistorie og teori.»

Seminarrapport. Center for Kvindeforskning, Københavns Universitet/Kvindeforum, Aalborg Universitet, februar 1990.

«Historical Perspectives on Childhood» – Konferanserapport.

Norsk senter for barneforskning, rapport nr. 17, Trondheim 1990.

Anne Trine Kjørholt, Tora Korsvold, Alfred Oftedal Telhaug:

«Pedagogisk tilbud til 4–7-åringer i internasjonalt perspektiv». En studie av England, Frankrike, Japan og USA.

Norsk senter for barneforskning, rapport nr. 18, Trondheim 1990.

Olaf Tvede:

«Nærlys på forskerrekrutteringen».

Opplæring, aktiviteter og forskningsforhold.

NAVFs utredningsinstitutt, rapport 1/1990.

Jens-Are Enoksen, Liv Anne Støren:

«Arbeid, omsorg eller videreutdanning?»

En undersøkelse av høgskolekandidater ti år etter eksamen.

NAVFs utredningsinstitutt, rapport 2/1990.

Hans Skoie:

«Norden og samfunnsforskningen». En kort oversikt med vekt på forskningspolitisk utvikling i etterkrigstiden.

NAVFs utredningsinstitutt, rapport 3/1990.

Marit Hoel, Arne Mastekaasa, Clara Åse Arnesen:

«Overganger fra offentlig til privat sektor blant høgskoleutdannede».

Lønnsforskjeller, lønnsnivå og yrkesmuligheter.

NAVFs utredningsinstitutt, rapport 4/1990.

«Retningslinjer for Nordisk forskningspolitisk råd (FPR)». Om nordisk forskningssamarbejde 1990-92. FPR-publikation nr. 12, Nordisk Ministerråd, København.

Barbro Grevholm (red.):

«Kvinnor och matematik».

Dokumentation från konferens på Lärarhögskolan i Malmö 21.-22. april 1990.

Venke Olsen:

«Om kvinner og etablering på Nordkalotten». En etnologisk

presentasjon i forbindelse med kulturmonstringen «Kvinner på Nordkalotten mot år 2000» og utstillingen «Fantes det kvinnelige etablerere før i tiden?» Nordkappmuseet, Honningsvåg, juni 1990.

Anne Hellum:

«Report NORAD Diploma Course in Women's Law 1989 for Scholars from Southern and Eastern Africa». Working Papers in Women's Law No. 23, Dep. of Public Law, University of Oslo 1990.

William M. Lafferty og Nina Cecilie Raaum:

«Makt og politikk med en annen røst?» Perspektiver på politisk læring hos kvinner og menn.

Inst. for statsvitenskap, Universitetet i Oslo 1990.

EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 5/79:

Lønnet og ulønnet omsorg.

Arbeidsnotat nr. 2/81:

Kvinner, overgang og aldring.

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om
kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for
samfunnsplanlegging. Rapport fra et
seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750-1914 i England og
Frankrike. En oversikt over
kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.-23.
februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/85:

NAVFs støtte til kvinnelige forskere og
kvinneforskningen. Oppgaver og
organisering etter 1986. *Optrykk.*

Arbeidsnotat nr. 3/87:

1. norske seminar i medisinsk
kvinneforskning.

Arbeidsnotat nr. 3/88:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 4/88:

Oversikt over humanistisk forskning om
kvinner. Litteratur og prosjekter. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 5/88:

Kvinner i forskning, medisin,
naturvitenskap og teknologi.
Personoversikt. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 6/88:

Rekruttering av kvinner til forskning
innen matematikk og fysikk. Rapport fra
arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 1/89:

Makt og medvirkning.
Kvinneperspektiver i forskning om
ledelse, organisasjon og styring (LOS).
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 2/89:

Kjellrun Baalsrud:
Jenter og data. En situasjonsrapport.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.
Av Mie Berg.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* 1988.
Kr 85,-

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen, Gro Hanne Aas: *På kvinners vis – med kvinners råd. Nye perspektiver på forskningspolitikken.* 1988. Kr 85,-

Aasta Hansteen. *Tyve aars kamp. Tilbakeblikk og fremsyn.* Red. Elisabeth Aasen.

Enslige svaler i norsk forskning? Kvinner i medisinsk, naturvitenskapelig og teknologisk forskning i universitets- og høyskolesektoren 1974-1987. NAVF, NTNF, 1990.

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforskning og kvinnestudier ved universitetene. Høvikodden, mars 1986. *Rapport.*

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning – naturvitenskap og teknologi.*

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning – medisin.*

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Tidligere numre av *Nytt om kvinneforskning*

- 4/85: Kvinners utviklingsmuligheter. *Kr 35,-*
- 5/86: Kvinner i ledelse – til hvilken pris? *Kr 35,-*
- 1/87: Ufrivillig barnløshet – det vanskelige tema. *Kr 35,-*
- 2/87: Kjønn og makt – Humanistisk kvinneforskning. *Kr 35,-*
- 3/87: Kvinner i helsevesenet: Leger – pasienter – ledere. *Kr 35,-*
- 4/87: Nye bilder – ny virkelighet: Utviklingstrekk i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. *Kr 35,-*
- 5/87: Fra skattkammeret: Om kunnskapsproduksjon, litteratur, studenter og jubileum. *Kr 35,-*
- 1/88: Teologi, religionsvitenskap: Kvinners plass i tradisjonsformidlingen. *Kr 35,-*
- 2/88: Brundtland-kommisjonens rapport – en feministisk kritikk. *Kr 35,-*
- 3/88: En mer kvinnerettet bistand – forskning som grunnlag. *Kr 35,-*
- 4/88: Kvinner i primærnæringene – reindrift, fiskeri og landbruk. *Kr 40,-*
- 5/88: Teknologi: Flere kvinner – en annerledes vitenskap? *Kr 35,-*
- 1/89: Forskningspolitisk debatt og kvinneforskningens framtid. *Kr 35,-*
- 2/89: Språk, kjønn og kvinnelighet. Kvinneforskningens bidrag. *Kr 35,-*
- 3/89: Forholdet mellom kjønnene: Mer likestilling – nye motsetninger? *Kr 35,-*
- 4/89: Kvinner og idrett – forskning, perspektiver og utfordringer. *Kr 35,-*
- 5/89-1/90: Grunnleggende medisinsk kvinneforskning – kjønn, helse og omsorgstjenester. *Kr 40,-*
- 2/90: Grunnlagsproblemer i kvinneforskningen – møte mellom humaniora og samfunnsvitenskapene. *Kr 40,-*
- 3/90: Spor etter ord – kvinne og mann i europeisk litteraturhistorie. *Kr 40,-*

Øvrige numre er utsolgt!

Bestilles fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning,
Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4.
Tlf. (02) 15 70 12.

LEADERSHIP FOR DEVELOPMENT

A Whole Systems Approach

A Workshop

**At
The Airlie Center
Virginia**

**November 28 -
December 1, 1990**

**Presented by
ODII
ORGANIZING FOR DEVELOPMENT
An International Institute**

Who are the Facilitators?

Turid Sato, William E. Smith, Cristina Naughton, and Robert A. Griffin, ODII Associates, have extensive experience in both developing the approach and in applying it globally in both the private and public sectors.

When?

Wednesday, November 28th, 4:00 p.m. -
Saturday, December 1st, 4:00 p.m.

Where?

Airlie Conference Center, near
Warrenton, Virginia, 1 hour drive West of
Washington.

How much?

Workshop Registration: **US\$995**
Meals and lodging in addition are:
Nine meals and three nights lodging:
Per Person, DOUBLE = **US\$375**
Per Person, SINGLE = **US\$475**

Registration

Complete attached form and return with
your check by October 29.
Checks should be made payable to ODII.
Send form to:

ODII
2134 Leroy Place, N.W.
Washington, DC 20008

For additional information
contact Turid Sato or Robert Griffin
at 202/483-6344 or FAX 202/234-1392.

DAG OG TID ●

Gjer som
8.000 andre
tenkjande menneske
- ting Dag og Tid

Tlf. 02-11 14 55

Karl Johansgt. 13
0154 Oslo 1

Nordisk Ministerråd

KOORDINATOR FOR NORDISK KVINNEFORSKNING

Nordisk Ministerråd søker koordinator for nordisk kvinneforskning som skal ha som oppgave å samordne informasjon om og ta initiativ til nordisk kvinneforskning i samarbeid med de nasjonale koordinatorene.

Søkere må ha forskerkompetanse og erfaring fra kvinneforskning og administrativt arbeid. Det kreves meget gode kunnskaper i arbeidsspråket som enten er norsk, svensk eller dansk.

Koordinatoren må kunne knyttes til et aktivt kvinneforsknings- eller tilsvarende miljø. Søknaden må derfor inneholde opplysninger om søkerens mulige tilknytning til en slik institusjon.

Stillingen er et engasjement for perioden ca. 1. februar 1991 - 31. desember 1993.

Interesserte kan få tilsendt nærmere informasjon om stillingen og om planene for koordinering av nordisk kvinneforskning ved henvendelse til konsulent Christina Østerberg, Nordisk Ministerråds sekretariat, København, tlf. 45 - 33 11 47 11.

Henvendelser kan også rettes til daglig leder Tove Beate Pedersen, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, tlf. 02 - 15 70 12.

Søknad sendes innen 2. november 1990 til

Nordisk Ministerråds sekretariat

Store Strandstræde 18, DK-1255 KØBENHAVN K.

BIDRAGSYTERE

Eva Axelsen, sjefpsykolog, Psykiatrisk avd. A, Ullevål sykehus, 0407 Oslo 4. Tlf. (02) 11 84 56 (tirsd.)/60 80 51 (øvrige ukedager).

Kjersti Ericsson, førsteamanuensis, Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo, Karl Johans gt. 47, 0162 Oslo 1. Tlf. (02) 42 90 10.

Berit Heløe, forskningsleder, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4. Tlf. (02) 15 70 12.

Tove Håpnes, NAVF-stipendiat, Senter for teknologi og samfunn, Universitetet i Trondheim, 7055 Dragvoll. Tlf. (07) 59 17 86.

Siri Nørve, prosjektleder, Kommunaldepartementet, Postboks 8112 Dep., 0032 Oslo 1. Tlf. (02) 34 68 66.

Inger Olsen, miljøterapeut/konsulent, Psykiatrisk ungdomsteam, Psykiatrisk avd. A, Ullevål sykehus, 0407 Oslo 4. Tlf. (02) 11 84 10.

Bente Rasmussen, forsker, Institutt for industriell miljøforskning, SINTEF, 7034 Trondheim. Tlf. (07) 59 25 65.

Elin Svenneby, universitetsstipendiat. Filosofiseksjonen, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Berivika, 9000 Tromsø. Tlf. (083) 44 330.

Marianne van den Wijngaard, forsker, Vrouwenstudies Biologie, Universiteit v. Amsterdam, Nieuwe Achtergracht 116, 1018 WV Amsterdam, Nederland. Tlf. 095-31-20-79 94 78.

Adresse:

Returadresse:
NAVFs sekretariat
for kvinneforskning
Sandakerveien 99
0483 OSLO 4

Nytt om kvinneforskning nr. 4/90